

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ДНІ НАУКИ

ФІЛОСОФСЬКОГО ФАКУЛЬТЕТУ – 2015

**МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ
(21–22 квітня 2015 року)**

МАТЕРІАЛИ ДОПОВІДЕЙ ТА ВИСТУПІВ

ЧАСТИНА 9

Редакційна колегія: **А. Є. Конверський**, д-р філос. наук, проф., акад. НАН України (голова); **С. В. Руденко**, д-р філос. наук, доц. (відп. секр.); **В. А. Бугров**, канд. філос. наук, проф.; **І. С. Добронравова**, д-р філос. наук, проф.; **Д. В. Неліпа**, д-р політ. наук, доц.; **М. І. Обушний**, д-р політ. наук, проф.; **В. І. Панченко**, д-р філос. наук, проф.; **А. О. Приятельчук**, канд. філос. наук, проф.; **М. Ю. Русин**, канд. філос. наук, проф.; **Є. А. Харьковщенко**, д-р філос. наук, проф.; **В. Ф. Цвих**, д-р політ. наук, проф.; **Л. О. Шашкова**, д-р філос. наук, проф.; **П. П. Шляхтун**, д-р філос. наук, проф.

*Рекомендовано до друку
вченою радою філософського факультету
(протокол № 4 від 30 березня 2015 року)*

"Дні науки філософського факультету – 2015", Міжн. наук. конф. (2015 ; Київ). Міжнародна наукова конференція "Дні науки філософського факультету – 2015", 21–22 квіт. 2015 р. : [матеріали доповідей та виступів] / редкол.: А. Є. Конверський [та ін.]. – К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2015. – Ч. 9. – 187 с.

Адреса редакційної колегії: 01601, Київ, вул. Володимирська, 60, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, філософський факультет; ☎ (38044) 239 31 94

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали. Рукописи та дискети не повертаються.

© Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
ВПЦ "Київський університет", 2015

Секція "ТЕОРІЯ ПОЛІТИКИ"

Підсекція "ЗАГАЛЬНА ТЕОРІЯ ПОЛІТИКИ"

К. І. Андрєєва, студ., КНУТШ, Київ
k.andreeva@i.ua

ЕТНОПОЛІТИЧНІ КОНФЛІКТИ: СУТНІСТЬ ТА ШЛЯХИ ВРЕГУЛЮВАННЯ

Світ стикається зараз із дуже серйозною проблемою – протиріччя між народами у багатонаціональних державах. Інтеграційні процеси, що відбуваються в усьому світі, провокують протилежні настрої – прагнення людей зберегти або навіть збільшити свою ідентичність, розвивати власну культуру, національні цінності і т. д. На жаль, ці процеси часто призводять до міжнаціональних сутичок. Цей рух, сам по собі, не є конфліктом, але має потужний конфліктогенний потенціал. Існує досить хитка та мінлива межа між етнічним патріотизмом та націоналізмом.

Політичний і етнічний конфлікт є різновидами соціального конфлікту. Однак політичний виокремлюється на підставі специфіки того середовища, у якому відбувається розбіжність поглядів, акцентуючи увагу на особливостях предмету суперечки. Етнічний конфлікт, у свою чергу, може стосуватися будь-яких сфер суспільства, виділяється за специфікою сторін, які беруть у ньому участь: хоча б одна зі сторін повинна представлятися етнічною групою. Як показує практика, етнічні конфлікти майже завжди переростають у політичні, а останні мають схильність перетворюватися на етнічні. У результаті цих процесів утворюється етнополітичний конфлікт, котрий російський вчений А. Аклаєв визначив як зіткнення суб'єктів політики в їх прагненні реалізувати свої інтереси й цінності, пов'язані з досягненням або розподілом політичної влади, а також групового політичного статусу і пріоритетів державної політики, у яких етнічні відмінності стають принципами політичної мобілізації, і якнайменш одним із суб'єктів є етнічна група [Аклаєв А. Р. Этнополитическая конфликтология: Анализ и менеджмент. – М. : Дело, 2005. – С. 23–25].

Конфліктна ситуація – вихідне положення проявленого конфлікту – становить основу етнополітичного конфлікту. У її межах виокремлюють такі складові як: суб'єкти конфлікту, відносини між ними та предмет, з приводу якого виникає суперечка між сторонами. Суб'єктами можуть виступати етнічні групи, етнонаціональні рухи, держава, політичні інститути та ін. До конфліктної взаємодії можуть вступати учасники, які без-

посередньо не відносяться до жодної зі сторін, наприклад, інші держави, міждержавні установи, партії чи організації.

Задля ефективного врегулювання конфлікту необхідно дослідити джерела його походження. Науковці виділяють головні та другорядні причини виникнення етнополітичних конфліктів. Найпоширенішою серед перших є етнотериторіальні суперечки та претензії. Етнічна спільнота може прагнути створити незалежну державу (Косово, діяльність Ліги Півночі зі створення Республіки Паданія на півночі Італії), воз'єднатися з своїм народом – сусідньою державою (Нагорний Карабах, Північна Ірландія), мати претензії на частину території іншої держави (претензії Сомалі на частину територій Кенії та Ефіопії). До конфлікту нерідко приводить боротьба етнічної спільноти за відродження та розвиток власних духовно-культурних цінностей. Важливою причиною може бути порушення прав національних меншин, дискримінація етнічних груп (Руанда). Також фактором зіткнень виступають історичні події негативного характеру, боротьба за ресурси та нерівномірний розподіл праці (емігранти у США) [Антонюк О. В. Основи етнополітики. – К. : МАУП, 2005. – С. 386–389].

Помітне місце у розвитку міжетнічного конфлікту займає ідеологічний чинник (націоналізм, фашизм, релігійний фундаменталізм). Ідеологія сприяє консолідації етнічної спільноти, надає ціннісно-сміслову направленість боротьби, визначаючи цілі та задачі. Вона передбачає чітке протиставлення "ми" (як правило, сильна група) і "вони" (чужі, інші, слабкіші). Виникають стереотипи, які також стають католізаторами конфліктної поведінки. У цьому контексті, стереотипи – закріплені, соціально сконструйовані образи по відношенню до всієї іншої групи; часто мають негативне забарвлення. Наприклад, у Руанді народ тутсі вважався розумнішим, фізично розвинутішим, з вираженими лідерськими якостями, а хуту асоціювалися з селянами та рабами. Ось чому європейці думали, що тутсі є придатнішими до позицій зайняття влади в колоніях. На підставі цього останні дійсно займали вищі позиції порівняно з представниками інших спільнот, що призвело до ще більшого посилення напруження між хуту і тутсі.

Методи вирішення конфлікту можуть мати насильницький характер (геноцид, масові депортації), примусовий (штучна асиміляція) або консенсусний (інтеграція, розподіл території).

Геноцид, найбільш радикальний метод, означає систематичне фізичне винищення представників однієї етнічної спільноти з метою кінцевого вирішення конфлікту. Такої долі зазнали тутсі в Руанді, євреї в Німеччині та Нігерії, китайці в Індонезії. Етнічні депортації – насильницькі масові територіальні переміщення населення – стали наслідком конфліктів на Близькому Сході, Боснії, Абхазії та ін. Вимушені переселення згодом стають чинником виникнення наступних етнічних конфліктів, бо це викликає в етнічної спільноти прагнення відновити історичну справедливість, визрівають плани помсти, що в подальшому стає важелем насилля.

Метод асиміляції передбачає політику держави по стиранню етнічних відмінностей. Може мати санкційний характер: заборони на викори-

стання мови спільноти, видання літератури, використання його в освіті; релігійні переслідування; відмова в доступі до політичної системи та ін. М'яка асиміляція здійснюється через пропагування образу життя домінуючої групи, аккультурацію меншин через систему освіти та інші стимули. Серед країн, які користувалися цим методом, є США, Бразилія, Австралія. Але є ймовірність, що така політика може спровокувати ворожі настрої по відношенню до домінуючої групи. Стаючи на захист своєї культури та цінностей, етнічні спільноти можуть вийти на новий рівень етнополітичних зіткнень.

При сецесії територія, яка населена незадоволеною етнічною меншістю, виділяється зі складу держави. Як наслідок, етнічний склад обох територій стає більш гомогенним, усувається або послаблюється основа для політизації етнічних відмінностей.

Успішне врегулювання етнополітичного конфлікту консенсусним методом передбачає деполітизацію етнічних відмінностей, етнічний фактор не повинен відігравати вирішальну роль у політичних відносинах, при цьому обов'язковим є зростання його ролі в культурі. Держава прагне інтегрувати в єдине політичне ціле всі існуючі у її межах етнічні групи на основі загальної (громадянської, патріотичної) ідентичності та підкреслити їх рівність у політичних правах та економічних можливостях.

Допоміжним фактором інтеграції може виявитися спільний ворог чи загроза. Схожим чином діяв південно-африканський уряд у 1950–1960 рр. задля політичної інтеграції білого населення (як африканців, так і виходців з Європи) проти підлеглої більшості представників іншої раси. За мультикультуралізму велика увага приділяється саме колективним правам та інтересам меншин. Така політика враховує визнання мови, культури, релігії та інших особливостей ідентичності етнічних груп, гарантує їх розвиток та збереження.

Американський дослідник Дональд Хоровіц подає п'ять механізмів політичної інтеграції, направлених на послаблення етнічного конфлікту: 1) децентралізація та розподіл влади, відводячи увагу від центрального рівня, зразок такої політики демонструють Сполучені Штати; 2) акцентування уваги на внутрішньоетнічних змаганнях замість міжетнічних, такого ефекту можна досягти, наприклад, за допомогою резервування посадових місць на етнічній основі; 3) сприяння міжетнічному співробітництву, наприклад, виборчі закони, які сприяють формуванню міжетнічних коаліцій; 4) підтримка альтернативних соціальних груп, таких як територіальні, класові; 5) усунення нерівності між етнічними групами шляхом керованого розподілу ресурсів [Horowitz D. L. *Ethnic groups in conflict* / D. L. Horowitz. – Berkeley : University of California Press, 1985. – P. 598–599].

У сучасному світі міжнародне співтовариство докладає чимало зусиль для того, щоб припинити домінування одного народу над іншими, з'ясувати причини такого панування, зробити неможливим утискання прав етнічних спільнот та їх винищення. Нові очікування й надії, що стимулюють національну самосвідомість у всіх сферах, вимагають нових підходів погодження національних та етнічних інтересів.

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ЯК ФАКТОР ПОЛІТИЧНОГО ВПЛИВУ

Політичний вплив – це механізм відносин суб'єктів політичної системи, виражений через дію чи сукупність дій ініціатора (агента) впливу метою або/та наслідком яких є зміна поведінки, поглядів, почуттів адресата впливу в середовищі політичного буття, а також зміна самого середовища. Дана категорія більш універсальна ніж поняття "влада". На відміну від влади політичний вплив: виражає дію, а не потенціал; може здійснюватись як представником влади, так і суспільством чи окремими особами; не передбачає обов'язкових механізмів силового примусу; може бути деперсоналізованим у формі підкорення законам, громадській думці чи соціальним нормам.

Структурними елементами політичного впливу є: суб'єкт – агент, ініціатор взаємодії, об'єкт (адресат) впливу та середовище в якому відбувається взаємодія. Кожному з цих елементів притаманні свої характеристики, що визначають особливості реалізації впливу в окремо взятому випадку. Ініціатор впливу має мету, заради якої відбувається дія, та засоби впливу, що характеризують його здатність досягати мети. Саме мета визначає вибір засобів впливу. Останні доцільно розділити на дві взаємопов'язані групи: ресурси впливу та інструменти впливу. **Ресурс** політичного впливу – засіб впливу, наявність якого визначає міру можливості виконання конкретної діяльності чи запуску процесу. **Інструмент** політичного впливу – засіб впливу, який проявляється у формі дії/процесу, що підпорядковується визначеній процедурі, спирається на сукупність методів та використовується для зміни об'єкта впливу або контролю його стану, властивостей, характеристик. Отож, ресурси характеризують "впливовість" агента впливу, а інструменти визначають "майстерність" перетворення предмета впливу. Ресурс характеризується мірою, а інструмент – інтенсивністю дії. **Предмет** політичного впливу становить певну сферу адресата впливу, на зміну якої орієнтований вплив. Це може бути окрема дія, поведінка, переконання, ідентичність, тощо. Також визначальними є власні характеристики об'єкта впливу, які визначають можливості приймати вплив чи противитися йому. До них можна віднести рівень гіпнабельності, сугестивності, особисте ставлення до протилежної сторони у взаємодії, особливості поводження в колективі, схильність піддаватися чи протистояти груповому тиску, ефектам натовпу.

Ці складові та їх взаємодія опосередковані характеристиками середовища в якому відбувається вплив. До них належать: тип політичної системи, налагодженість комунікативних зв'язків, характер політичної культури, суспільні традиції та групові норми тощо. Загальну формулу впливу можна представити наступним чином:

"СЕРЕДОВИЩЕ: Суб'єкт (мета → засоби: ресурс + інструмент) → Об'єкт (предмет + власні особливості) = Результат: СЕРЕДОВИЩЕ"

Важливим чинником здійснення політичного впливу є **історична пам'ять** – одна з форм колективної пам'яті, процес і результат закріплення, збереження, відтворення та забування соціокультурними групами спільного культурно-історичного досвіду. Зміст історичної пам'яті виражається через наративну (історичні міфи, символи та архетипи, освіта, медійний дискурс, суспільні цінності та стереотипні оцінки) та перформативну (комеморативні церемонії, місця пам'яті, традиції та звички, стереотипи поведінки) форми.

Як елемент політичного впливу історична пам'ять може визначати чи не кожен його характеристику: *мету, ресурси, засоби, предмет, рівень впливовості, отриманий результат*. Формування певного типу історичної пам'яті часто виступає кінцевою **метою** політичного впливу. Згідно з конструктивістськими теоріями (Е. Дюркгейм, М. Хальбвакс, П. Бергер, Т. Лукман, Е. Хобсбаум, П. Коннертон, Б. Шацька) історична пам'ять формується залежно від актуальних суспільних та політичних інтересів. Відповідно актуалізовані образи привносяться чи стимулюються зовні, а не є безпосередньо перейнятим досвідом. Відповідно закріплення чи відтворення певного образу, стану, оцінки чи моделі історичної пам'яті може бути метою впливу політичних діячів.

Історична пам'ять як **ресурс** політичного впливу набуває потенціалу в постіндустріальному еру, коли інформація стає провідним мірилом влади та впливовості. Разом з тим постмодерний дискурс повернув увагу від проєктів модернізації до проєктів ретрансляції минулого. Тому за типологією ресурсів впливу А. Етціоні зміст історичної пам'яті можна віднести до культурно-інформаційних ресурсів впливу. Зокрема історична пам'ять може використовуватись для пошуку аргументів на які можна полатися в різних дискусіях, наприклад для легітимації незалежності на загальнонаціональному рівні. Пам'ять як ресурс впливу дозволяє підтвердити правильність та правомірність політичних рішень чи дій.

Як **інструмент** впливу, в політичній сфері часто використовується мобілізаційний потенціал пам'яті. В цьому випадку структури свідомості залучаються не просто для підтвердження аргументів суб'єкта, а для зміни структур внутрішнього світу, свідомості, ціннісних орієнтацій та норм поведінки адресата впливу. Що відповідає нормативним засобам впливу згідно типології А. Етціоні.

Пам'ять як контекстний фактор (чинник **середовища**) політичного впливу зберігає норми й зразки поведінки притаманні для відповідної культури, характеристики психологічного складу спільноти. В цьому випадку пам'ять визначає прийнятні та неприйнятні зразки взаємодії суб'єктів та об'єктів політики і при цьому не залежить від їх волі. Прикладом може служити тиранічне побиття студентів в ніч на 1 грудня 2013 р. що призвело до спонтанного масового виступу населення як протесту проти авторитаризму влади, неприйнятно для демократичної української ментальності.

Постає питання про етичність маніпулювання суспільною пам'яттю. У всі часи влада була монополістом на написання історії. Насправді морально-етичні межі використання історичної пам'яті в політиці визначаються не тим хто її використовує, яким чином і наскільки ретрансльований зміст пам'яті відповідає об'єктивним реаліям. Межі допустимості такого впливу визначаються ціллю, що ставить перед собою агент впливу: суспільно значущою і прихильною до інших спільнот чи індивідуально-корпоративною, що супроводжується агресією щодо опонентів.

Прийнятно: 1) **Мета**: закріплення єдиної моделі національної пам'яті; формування національної свідомості, громадської ідентичності; включення європейських цінностей до національної ментальності. 2) **Ресурс**: легітимація здобуття незалежності держави як самовизначення нації; доведення приналежності народу до європейської цивілізації. 3) **Інструмент**: мобілізація громадянського суспільства задля контролю влади й вирішення внутрішніх проблем; зростання патріотичних почуттів; військова мобілізація для протистояння зовнішній агресії.

Неприйнятно: 1) **Мета**: перемога на виборах; дискредитація політичного опонента та його електорату; перешкоджання росту громадської активності. 2) **Ресурс**: виправдання репресій проти частини населення; легітимація військової агресії; доведення правомірності злочинних дій влади. 3) **Інструмент**: посилення депресивних настроїв; формування травматичних станів суспільної свідомості; дезінтеграція чи розкол суспільства тощо.

Отже, як елемент функціонування політичної системи, історична пам'ять може виступати в протилежних іпостасях: об'єкту політики та/чи її засобу. Вона також визначає метамоделі взаємодії між владою та суспільством. Пам'ять як засіб впливу становить *ресурс* легітимації рішень та дій чи *інструмент* для суспільної мобілізації. Історична пам'ять як об'єкт впливу виявляється як початкова *ціль* агента впливу (стимул взаємодії) щодо перетворення *предмета* впливу для досягнення бажаного *результату*. Маніпулювання минулим завжди було невід'ємним елементом політичного процесу. Етичність таких дій залежить від того які кінцеві цілі переслідують агенти впливу та які інтереси вони покликані забезпечувати: мирні й соціально значущі чи агресивні й особисто орієнтовані.

I. В. Баталюк, студ., КНУТШ, Київ
batyaguliver@gmail.com

КРИТИКА ПЛЮРАЛІСТИЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ СУСПІЛЬСТВА В ЛІВОРАДИКАЛЬНИХ ТА НЕОМАРКСИСТСЬКИХ КОНЦЕПЦІЯХ ЕЛІТАРИЗМУ

У 70–90-ті роки ряд американських і західноєвропейських політологів (Т. Дай, Х. Зіглер, У. Домхофф та ін.) поставили під сумнів плюралістичну концепцію політичної системи, відповідно до якої індивід в капіталіс-

тичних країнах може впливати на політику держави, беручи участь в організованих групах (політичних партіях, групах тиску). Така критика була зумовлена емпіричними дослідженнями про можливість впливу громадян на державу, а також реальною відсутністю останньої навіть в розвинутих країнах. Виходячи з цього в неоелітаризмі, як теорії що продовжила ідеї елітаризму про відкритість еліти та її демократичний характер, склалися два табори – концепція політичного плюралізму та марксистська(ліворадикальна) концепція.

Прихильники концепції політичного плюралізму (Р. А. Даль, Д. Рісмен, К. Прюїт, А. Стоун) доводять, що ідеалом політичної системи суспільства є компроміс різних соціальних груп, у влади ж відсутня залежність чи надання пріоритетів одній соціальній страті, а також деідеологізованість еліти. К. Прюїт і А. Стоун, Д. Рісмен вважають, що демократія виражена в організаціях, асоціаціях, групах, які кваліфікуються ними як посередники між елітою і масами (або ж елітами та не елітами), доводячи те, що не можливі тиранічні еліти і атомізовані маси в умовах розвинутого громадянського суспільства.

Альтернативними по відношенню до плюралістичних концепцій виступають марксистські, неомарксистські та ліворадикальні теорії еліти таких вчених як Т. Дая, Х. Зіглер, Р. Гамільтон, Ф. Ландберг, У. Домхоффта та ін. Критики плюралізму відштовхуються від теорії Р. Міхельса про те, що в будь-якій демократичній організації з плином часу складається еліта, невідконтрольна масі членів організації, і тоді демократична структура поступається місцем елітарній. А якщо асоціації, формальні організації служать інтересам еліти, то, напрямом їх впливу буде протилежний тому, на який розраховують плюралісти.

Німецькі вчені-елітаристи неомарксист Т. Дая і Х. Зіглер не заперечували того, що в американських правлячих колах існують різні групи зі специфічними інтересами, однак зауважували, що відмінності між цими групами і угрупованнями стосуються, по суті, приватних питань, тоді як в основних, істотно важливих для підтримки існуючої соціально-політичної системи, питаннях інтереси елітних груп єдині; між ними існує фундаментальна згода. Еліти можуть конкурувати і не конкурувати між собою, але вони завжди утворюють піраміду, на верхівці якої знаходиться група людей, що користується владою. Виходячи з цього, Т. Дая і Х. Зіглер зазначали про явну невідповідність плюралістичної моделі реальному соціально-політичному процесу в провідних капіталістичних країнах, що зумовлює і ослаблення її ідеологічних функцій [Dye T., Zeigler H. The Irony of Democracy: An Uncommon Introduction to American Politics. – Pacific Grove : Duxbury Press, 1992. – P. 8–9].

Канадський соціолог Р. Гамільтон стверджує, що в сучасних Сполучених Штатах спостерігається яскрава тенденція занепаду ролі автономних організацій, які в умовах політичної системи США неминуче бюрократизуються і не знімають відчуження індивіда. Більш того, самі ці групи, вносять в бюрократичну соціальну структуру, не захищають осо-

бу, а, навпаки, виявляються додатковим знарядям у руках бюрократичної еліти. До того ж багато, якщо не більшість, "добровільних", "демократичних" асоціацій в дійсності далеко не демократичні (це стосується, зокрема, і політичних партій). Р. Гамільтон також пише про неспроможність претензій теорії політичного плюралізму на "деідеологізованості", зауважуючи, що хоча плюралістична теорія і претендує на те, що являє собою деідеологізований реалізм, вона сама виявляє себе виключно корисною і зручною ідеологією. Її прихильники представляють плюралізм як систему, яка регламентує конкуренцію зацікавлених груп в рамках буржуазно-демократичних інститутів і процедур. Такі конкурентні групи приймають загальні "правила гри", збереження яких є їх головною задачею. Підводячи підсумки критики розглянутої концепції, Р. Гамільтон пише, що теорія плюралізму виявляє свою повну неадекватність. В описі того, як працює політичний механізм індустріально розвинених країн, вона є лише частково придатною тільки для середнього або вищого класів на яких вона і орієнтована [*Hamilton R. Class and Politics in the United States. – New York : AgentQuery, 1972. – P. 39–42*].

З інших, ліворадикальних позицій критикують теорію політичного плюралізму Ф. Ландберг і У. Домхофф. Ф. Ландберг зазначає, що якби теорія політичного плюралізму була спроможною, якби найважливіші політичні та економічні рішення в США були результатом компромісів між приблизно рівними за силою конкуруючими групами і кожна група брала б участь у виробленні таких рішень, тоді спостерігалось б набагато більша рівність між різними групами у розподілі грошей, впливу, престижу який, по факту є нерівномірним. В цьому аспекті, вважає Ф. Ландберг, цілком зрозуміло стає такий розподіл, якщо визнати, найважливіші для країни рішення приймає еліта США – магнати фінансового капіталу і їх ставленики на урядових посадах, причому майже всі спроби представників інших еліт долучитися до соціально-політичних рішень фінансово-політичної еліти виявляються марними [*Ландберг Ф. Богачи и сверхбогачи. О подлинных правителях Соединенных Штатов Америки. – М. : Прогресс, 1971. – С. 395, 397*].

У. Домхофф зазначав як власники і менеджери гігантських банків і промислових корпорацій здійснюють на практиці своє панування в США. Він вважає, що фальшиві, наскрізь апологетичні, на його думку, теорії політичного плюралізму всіляко маскують політичний процес, за допомогою якого правлячий клас здійснює своє панування над урядом. Дійсну владу в капіталістичних країнах, має правлячий клас – капіталісти, причому в структурі цього класу домінуючу роль відіграє монополістична буржуазія. Досліджуючи згуртованість правлячого класу США У. Домхофф вважав, що вона виявляється у створенні аристократичних приватних клубів. Найважливіші для країни рішення щодо політичних, економічних та інших питань спочатку обговорюються в кулуарах подібних елітних клубів і лише потім проводяться через відповідні буржуазно-демократичні інститути, стають надбанням громадськості. Таким чином,

маси бачать тільки зовнішню дію політики, в процесі якого лише "озвучуються" рішення, прийняті дійсною елітою в кулуарах [Domhoff W. The Power To Be. Process of Ruling Class Domination in America. – New York : AgentQuery, 1979. – P. 3, 7–8].

Таким чином, в основі критики представників плюралістичної концепції політичних еліт, що вважали, що рішення приймаються з огляду на консенсус між соціальними групами, лежала відірваність останньої від реальних фактів політики в капіталістичних країнах. На думку представників неомарксистських та ліворадикальних концепцій, такі рішення зазвичай приймала єдина правляча політична еліта, а саме вища верхівка соціальної піраміди, найбільш впливові та заможні люди країни, при цьому вплив менших груп та простих громадян на політику був неможливим.

В. Ф. Бердник, студ., КНУТШ, Київ
viktor.berdник@meta.ua

ВПЛИВ ПРОПАГАНДИ НА ЦІЛІСНІСТЬ ДЕРЖАВИ

Пропаганда – це планомірне використання будь-якого засобу спілкування для впливу на розум і почуття певної групи людей з чітко вираженою метою, що має суспільне значення. В даному випадку – політичною.

Майже кожен автор робить спроби визначити свою точку зору на проблему пропаганди і дати власне визначення самого поняття "пропаганда". Це не означає, що всі визначення істотно відрізняються один від одного. Принципові відмінності у визначеннях, насамперед, випливають з відмінностей між системами пропаганди, до яких відноситься той чи інший автор [Войтасик Л. Психология политической пропаганды. – М. : Прогресс, 1981. – 42 с.].

У часи розвитку інформаційного суспільства, пропаганда відіграє важливу роль у цілісності держави і є інструментом, без якого не можливе нормальне функціонування політичного життя соціуму.

Насамперед, це обумовлено зі збільшенням кількості виробленої і спожитої інформації. Саме через надмірний обсяг новин, що є доступними для ознайомлення, споживач не встигає раціонально відфільтрувати і критично осмислити отримані дані. Це створює гарну площину для нав'язування "готових установок" через засоби масової інформації. Тому контроль над змістом повідомлень, які передаються через ЗМІ, є пріоритетним завданням для того, щоб завоювати або утримати вплив на суспільство.

XXI століття наочно демонструє, що насправді владу має той, хто контролює, визначає діяльність засобів масової інформації, а мас-медіа, в силу специфіки своєї діяльності, формують імідж трьох гілок влади, створюють образи героїв і анти-героїв. При цьому політичні персонажі знаходяться в одному ряді з зірками індустрії розваг – акторами, співаками і так далі [Васильчук В. Теле- та радіожурналістика. – К., 2013. – 297 с.].

Варто зазначити, що пропаганда може здійснюватися з боку інших країн, задля пригнічення правлячої еліти і підриву її довіри з боку населення. Це призводить до послаблення держави і може призвести до втрати її суверенітету. Останні події в нашій країні, є яскравим прикладом того, що потрібно піклуватися про свою інформаційну безпеку.

Історичний досвід нашої країни був пов'язаний з широким використанням ідеологічної обробки населення і інтенсивним застосуванням широкого набору пропагандистських засобів протягом останнього століття. Але для того, щоб ідеологія могла ефективно існувати, необхідні не тільки ресурси, механізми і напрацьовані методики поширення ідеологічних формул в народ, але й підтримка цих ідей мільйонами людей.

Об'єктивна можливість впливу влади на політичну свідомість суспільства виникає завдяки створенню інформаційного, часто інтерактивного зв'язку між окремим ЗМІ та споживачем. Саме характер і спрямування інформації на різні верстви населення дає змогу засобам масової інформації виконувати своєрідні управлінські функції, можливість маніпулювання масовою суспільною свідомістю. Виникає закономірна потреба дозувати інформацію в залежності від аудиторії, а також для встановлення зворотного зв'язку. Важливою умовою інформаційного зв'язку є характер політичних цінностей, з якими співвідноситься конкретна інформація. На сьогодні актуальною є, на превеликий жаль, всеохоплююча, загальна технологія державного маніпулювання, яка базується, за спостереженнями аналітиків, на систематичному впровадженні в масову свідомість соціально-політичних міфів – ілюзорних ідей, які затверджують визначені цінності і норми без їх раціонального критичного осмислення [Шморган О. Національна ідея в контексті загальносоціологічного аналізу // Розбудова держави. – К., 1998. – № 11/12].

Варто зазначити, що для збереження цілісності країни потрібно звернути увагу на такі аспекти, які зазначав Дж. Дьюї: реформування освіти та ЗМІ для того, щоб вони більше уваги приділяли критичному мисленню і обговоренню важливих суспільних питань. На його думку, ключовим засобом протидії пропаганді є просвітництво народу, щоб він сам міг захистити себе від зловмисного впливу.

В. М. Бушанська, студ., КНУТШ, Київ
v_bushanska@ukr.net

КРИТИКА МЕХАНІЗМІВ ДЕЛІБЕРАТИВНОЇ ПОЛІТИКИ ЯК ОСНОВА ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ЇЇ ДІЙСНОЇ ПРИРОДИ

На сьогодні у європейському політологічному дискурсі встановилася чітка і, практично, одностайна позиція щодо переходу від концепту "government" до "governance" як до позитивного і вкрай бажаного феномену, що характеризується виникненням інноваційних інституційних та квазіінституційних управлінських структур, організованих як горизонтальні мережі приватних та державних акторів.

Проте існує також і критична позиція, що вказує на двоїсту природу управління як *governance* та на суперечність між проголошеною ціллю демократизації та посилення впливу громадян з одного боку і часто недемократичним та навіть авторитарним характером такого управління з іншого.

Так, Е. Свінгедув стверджує, що сам перехід до моделі *governance* призводить до демократичного дефіциту, оскільки неоліберальна держава, перекладаючи ризики та відповідальність на громадян, насолоджується перевагами приватизації та дерегуляції [Swyngedouw E. Governance innovation and the citizen: The Janus face of governance-beyond-the-state // Urban Studies. – 2005. – Vol. 42 (11). – P. 1991–2006].

Деліберативні механізми управління, навіть будучи інклюзивними, забезпечуючи залучення на рівних умовах всіх зацікавлених акторів та мобілізацію ресурсів неурядових організацій, можуть, таким чином, справляти лише незначний вплив на розвиток демократії.

По-перше, через те, що, незважаючи на солідну історію розвитку деліберативних механізмів, їх *modus operandi* залишається вкрай нечітким та незрозумілим для багатьох учасників (і тим більше для сторонніх спостерігачів), що змушує дослідників ставити часом риторичні запитання щодо їхньої доцільності. По-друге, участь у роботі даних механізмів знаходиться під впливом владних відносин, адже, замість правила "одна особа – один голос", тут учасники відбираються як зацікавлені сторони (*stakeholders*), що залежить від бажання певних груп брати участь у політичному процесі з одного боку і політичною волею до залучення певних груп з іншого.

Репрезентативні якості та політична відповідальність часто розглядаються ледве не як іманентні для даних груп через їхнє відношення до громадянського суспільства, хоча різні учасники деліберативних процедур застосовують для цього різні механізми (якщо взагалі застосовують). Власне, останнє часто ставиться під сумнів, що дає привід вважати деліберативні механізми вкрай залежними від розстановки сил серед економічних, соціокультурних та політичних еліт. В той же час багато груп, які не представляють інтересу для цих "еліт", залишаються нерепрезентованими. Теза про позитивний вплив деліберативних механізмів на розвиток громадянських навичок та культури політичної участі також висувається без жодних емпіричних підтверджень.

В такому разі єдиною причиною легітимності даних механізмів повинні вважатися дискурсивні стратегії влади. При цьому вибудовується погляд на неоліберальний дискурс, що розробляється навколо ідей розбудови демократії, громадянського суспільства та партиципативного управління, як на своєрідну форму сучасної ідеології, що не позбавлено сенсу. Цілком логічна теза про те, що у партиципації окремих громадян чи організацій громадянського суспільства немає нічого іманентно демократичного, навіть якщо йдеться про організації, засновані на ідеях

прав людини на демократичних цінностях, вже потребує певного мисленнєвого процесу для визнання її логічною [Kohler-Koch B., Quittkat C. De-Mystification of Participatory Democracy: EU-Governance and Civil Society. – New York : Oxford University Press, 2013. – P. 12].

Таким чином, складно говорити про "відмирання" держави, що наголошується у дискурсі глобалістів, оскільки держава скоріше відступає, забезпечуючи свої позиції, перекладаючи частину зобов'язань, а також ризиків і відповідальності на суб- або наднаціональний рівень, громадян та їх об'єднання. Парадоксальним чином виникає можливість для існування свого роду гібриду *government/governance*, за якого деліберация може співіснувати з недемократичним і навіть авторитарним урядом.

Проте, щоб дати обґрунтовану оцінку даній критиці, необхідно розглянути деліберативні механізми не як складову нормативного концепту, а як явище політичної дійсності, враховуючи причини їх виникнення, історію розвитку та умови, в яких вони відбуваються. Лише в даному разі можна ставити об'єктивні вимоги до даних механізмів і давати їм певну оцінку. Характерно, що всі названі аспекти кардинально відрізняються у вітчизняному випадку, тому охарактеризовану критику можна вважати водночас і заклик до переосмислення природи деліберативних механізмів.

В. А. Герасимович, студ., КНУТШ, Київ
Gerasimovich92@gmail.com

ОСОБА ТА ЇЇ РОЛЬ У ГРОМАДЯНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Поняття громадянського суспільства сьогодні є одним із ключових елементів для розуміння відносин суспільства, держави та особи. Людина є одним із важливих суб'єктів спільноти. В умовах громадянського суспільства особливого значення набувають соціально важливі властивості особи, формування яких обумовлюються рівнем розвитку соціуму.

У довіднику "Соціологія: короткий енциклопедичний словник" наведено наступне визначення: "Громадянське суспільство – це асоціація вільних громадян, які взаємодіють між собою виключно на ґрунті власних інтересів, правових норм та спільно погоджених та випрацюваних регуляторів (компромісів). Поняття "громадянське суспільство" характеризує цілісність суспільного життя щодо політичних структур і в першу чергу держави. Громадянське суспільство поєднує економічні, соціальні, культурні, духовні відносини та інститути, а також передбачає певні свободи, права та обов'язки особи як необхідні умови її самореалізації в суспільному житті" [Соціологія : короткий енциклопедичний словник. – К., 1998. – С. 108]. Як зазначає О. Ф. Скакун, громадянське суспільство – це система взаємодії в межах права вільних і рівноправних громадян держави, їх об'єднань, що добровільно сформувалися та перебувають у відносинах конкуренції і солідарності поза безпосереднім втру-

чанням держави, що покликана створювати умови для їх вільного розвитку. Громадянським суспільством, продовжує О. Ф. Скакун, можна назвати таке суспільство, у якому головною діючою особою є громадянин як автономна особа. Це:

1) суб'єкт, який усвідомлює себе вільним членом суспільства, вільним економічно – таким, що має право вибору форм та видів трудової діяльності, в тому числі підприємницької; вільним ідеологічно та політично;

2) суб'єкт, що має права та свободи, в тому числі право приватної власності ("суб'єкт – власник");

3) суб'єкт, який усвідомлює відповідальність перед суспільством;

4) суб'єкт, що захищений законом від прямого втручання та свавільних обмежень з боку держави [Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник / О. Ф. Скакун. – 2-е вид. – Харків : Консум, 2005. – 656 с.].

Цілоком природно, що людина тісно взаємодіє із суспільством. Індивід складає його основу, може впливати на нього конкретно чи опосередковано та піддаватися суспільним впливам і настроям. Особа є важливим елементом, що скріплює громадянське суспільство та правову державу в єдину цілісність. Людина, що наділена статусом громадянина, володіє правами, свободами, обов'язками, правовою та політичною свідомістю і несе відповідальність за свої вчинки як перед громадянами, так і перед державою та її законами.

Важливою умовою життєдіяльності громадянського суспільства є високий рівень соціального, інтелектуального, психологічного розвитку особи, її внутрішня свобода, здатність самостійно включитися в той чи інший інститут. Не можна залишити поза увагою й духовну сферу громадянського суспільства. Вона передбачає свободу совісті, реальні можливості публічно висловлювати свою думку. Формування громадянського суспільства невіддільне від трансформації індивіда у громадянина з властивою йому громадянською позицією. У свою чергу, вона передбачає усвідомлення особою власного інтересу, захист Конституції і дотримання прийнятих законів, практичну участь у розв'язанні суспільних проблем, що час від часу виникають [Вільна особистість – центральна фігура громадянського суспільства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cvk.gov.ua/visnyk/index.php?mID=19>].

Людина у громадянському суспільстві є творцем власного життя. Індивід своїми зусиллями діє самостійно, але за свої вчинені дії несе персональну відповідальність. Потреба у задоволенні власних інтересів та їх захист мають стимулювати людину до самовдосконалення, а громадянська свобода повинна забезпечуватись правом, яке є умовою і гарантією людської гідності. Особистість у громадянському суспільстві орієнтована на творення і багато в чому існує та функціонує в автономному режимі без втручання держави, громадських структур, інших осіб, але у постійній взаємодії з ними. Реалізація людиною своїх прав та свобод передбачає сумлінне виконання нею своїх громадянських обов'язків.

В. П. Гончарук, канд. політ. наук, доц., КНУТШ, Київ
vaho75@mail.ru

ОСОБЛИВОСТІ ВИБОРІВ В УМОВАХ ТОТАЛІТАРНОГО ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ

На відміну від авторитарного режиму при тоталітаризмі вибори є невід'ємним атрибутом системи. Зовні вони цілком схожі на демократичні вибори. Проте функції, які покладаються на вибори в демократіях і тоталітарних країнах суттєво різняться.

В найвідоміших тоталітарних державах 20-го ст. СРСР і гітлерівській Німеччині вибори, окрім кризових (воєнних) періодів, не скасовувалися, а із періодичністю проводилися, щоправда за притаманними тоталітаризму схемами.

І в СРСР, і в Німеччині існувала однопартійна система. У виборах в якості кандидатів брали участь лише члени правлячої партії або ж симпатки офіційної державно-партійної ідеології. В СРСР застосовувалася мажоритарна виборча система абсолютної більшості, з необхідною понад 50 % явкою виборців. В Німеччині після приходу НСНРП до влади за допомогою пропорційної системи, в країні з 12 листопада 1933 р. використовувався різновид мажоритарної системи, виборці повинні були голосувати за список НСНРП в цілому, причому за такою схемою були проведені аж три виборчі кампанії 1933, 1936 і 1938 р.

В Радянському Союзі, який проіснував значно триваліший час ніж гітлерівська Німеччина, вибори набули класичних для тоталітарної держави рис. В СРСР вибори проводились один раз на п'ять років, цей термін узгоджувався із п'ятирічним планом функціонування радянської держави. Вибори вкладалися в загальну схему розвитку радянського народного господарства, яке базувалося на плановій економіці.

В умовах абсолютної монополії на владу КПРС 100 % мандатів представницьких органів будь-якого рівня отримували члени так званого блоку "Комуністів і безпартійних". Комуністична партія на виборах виступала спільно із профспілками, комсомолом та іншими громадськими організаціями. Кандидати в депутати вважалися спільними кандидатами від блоку комуністів і безпартійних. "Вибори до Ради депутатів трудящих в СРСР є вищою формою народного волевиявлення, випробуванням надійності зв'язків комуністів з масами, всенародної оцінки партії її політики. Одноставним голосуванням за кандидатів народу – представників блоку комуністів і безпартійних – виборці демонструють свою безмежну підтримку ленінської внутрішньої і зовнішньої політики партії" [Бубенцов В. Ф. Советская избирательная система. – М. : Знание, 1971. – С. 8].

Формально законодавство СРСР декларувало реалізацію громадянам всіх їх виборчих прав та свобод. Однак, за привабливими деклараціями в Радянському Союзі був відсутній реальний механізм реалізації громадянами власних прав і свобод. Сама політична система, що про-

пагувала тотальний контроль над людиною, а в політичній сфері підкорення всіх одній ідеологічній шкалі, суперечила будь-якому поняттю права. Те, що називали виборами в Радянському Союзі, навіть ілюзорно не нагадувало процесу демократичного волевиявлення, оскільки вибору як такого не було взагалі. Зазвичай до бюлетенів для голосування вносилося лише одне прізвище. В таких умовах вибори втрачали свій сенс і були лише "елементом радянського народовладдя", "механізмом активізації мас" та "кроком удосконалення соціалістичної демократії".

Для виборів в СРСР була характерною висока, майже стовідсоткова явка виборців, при такому ж відсотку підтримки кандидатів. Саме стільки виборців 99,9 % за замислом організаторів повинні були підтримувати абсолютну монополію на владу КПРС. Причому в нацистській Німеччині практикувався аналогічний підхід. На виборах 1933 р. список НСНРП підтримали 92,11 % виборців, в 1936 – 98,80 %, в 1938 – 98,93 % [Выборы во всем мире. Электоральная свобода и общественный прогресс. Энциклопедический справочник / сост. А. Танин-Львов. – М. : "Российская энциклопедия" (РОССПЭН), 2001. – С. 107].

Однак, незважаючи на високу активність виборців і підтримку правлячих партій під час голосування, реального впливу на визначення персонального складу депутатського корпусу звичайні громадяни ані в нацистській Німеччині, ані в СРСР ніколи не мали. Сама виборча та політична система робила неможливим не лише проходження опозиційного кандидата до парламенту, але навіть і ймовірність його балотування, появу опозиції як такої.

Основну функцію демократичних виборів – зміну і оновлення політичної еліти вибори в СРСР ніколи не виконували. Влада в СРСР мала закритий характер і формувалась шляхом відбору крізь щільне сито бюрократизованої компартійної піраміди. Тобто, вибори не виконували своїх прямих функцій, і виборами були лише за назвою, а не по суті.

Таким чином, серед особливостей виборів, які є характерними для тоталітарної держави необхідно відмітити наступні:

1) вибори носять неконкурентний характер, до бюлетенів потрапляють лише кандидати від правлячої офіційної партії;

2) вибори проводяться з метою здійснення політичної пропаганди, маніпулювання масовою свідомістю. Вибори є своєрідним напіврелігійним, наскрізь міфологізованим ритуалом;

3) для виборів є характерною висока явка виборців і висока підтримка правлячих кіл, однак реально виборці не впливають на формування органів влади. Влада формується в закритий від суспільства спосіб, одноосібно правлячою партійною номенклатурою;

4) вибори як й інші форми народовладдя (зокрема, референдуми) проводяться доволі часто, мають постійний характер, оскільки вони є ефективним джерелом підтвердження легітимності правлячого режиму;

5) вибори використовуються як механізм контролю за суспільством, з метою виявлення неблагонадійних до системи елементів;

б) при формальному закріпленні принципу прямих виборів, де-факто вони є непрямими, оскільки виборці лише підтверджують вибір кандидатів зроблений в межах закритих партійних організацій. На практиці виборці не мають можливості впливати на те хто буде депутатом, навіть на те, хто буде висунутий кандидатом.

*А. В. Гуменюк, студ., ГІНАУ, Київ
alinka.g94@gmail.com*

ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ ПОЛІТИЧНОГО ДІЯЧА

Поняття "імідж" з'явилося відносно нещодавно, а проблема політичного іміджу виникла у зв'язку з виділенням інституту влади. Саме з моменту виділення інституту влади необхідно було створювати й розвивати певні механізми впливу на населення та створення унікального іміджу, який відрізняється від звичайних образів політичних діячів.

Імідж – це образ політичного діяча чи іншого суб'єкта політичного процесу, що цілеспрямовано створюється для забезпечення емоційно-психологічного впливу на виборців із метою його популяризації та позиціонування в електоральному полі. Справжній політичний імідж – це своєрідне розуміння виборцями втілення певної соціальної ролі. Політичний імідж є надзвичайно складним феноменом, який створюється на ґрунті специфічного поєднання інформаційних, емоційно-комунікативних чинників. Це є поєднанням раціональних та ірраціональних факторів впливу на суспільну та індивідуальну свідомість.

Виділяють декілька типів політичного іміджу, а саме:

- 1) за суб'єктом політики (імідж країни у зовнішньополітичних відносинах, імідж певної партії чи організації у внутрішньополітичних відносинах);
- 2) за метою застосування (існує позитивний або негативний імідж політика).

За способом формування виділяють – функціональний, контекстний та порівняльний імідж.

Імідж політика складається з його персональних характеристик, соціального навантаження, які по-різному впливають на формування іміджу політика і по-різному піддаються конструюванню. Імідж політика загальноукраїнського рівня визначається його особистістю; тим, як його подають ЗМІ. На формування іміджу лідера впливає образ влади. Значне місце в структурі іміджу політика займає комунікація, яка має специфічну владу над індивідами. Мова політика впливає швидше на почуття, ніж на розум, і може спричиняти певні форми поведінки. Проблема вивчення механізмів політичної комунікації складає важливі конструктивні параметри іміджу.

Створення політичного іміджу проходить ряд певних етапів, кожний з яких має свої методи здійснення. Перший етап – збір та аналіз інформації. На цьому етапі збирається інформація, на базі якої буде створюватися побудова іміджу. Другий етап – конструювання іміджу. Конструю-

вання іміджу здійснюється по декільком напрямленням: зовнішня привабливість, комунікативна механіка, ділова риторика. Третій етап – адаптація кандидата до образу. Четвертий етап – апробація на електораті. Цей етап здійснюється в два кроки: перший – апробація через посередників, другий – особиста апробація, коли політик виступає в новій ролі. П'ятий етап – аналіз інформації про імідж. Шостий етап – корекція іміджу.

Отже, формування іміджу політика насамперед залежить від того, як його висвітлюють ЗМІ. На сьогоднішній день актуальним став імідж саме харизматичного лідера, що більшою мірою впливає на суспільну думку і політичні процеси в суспільстві в порівнянні з простим іміждем політичного діяча. Фахівці затверджують, що вчинки таких політиків найчастіше суперечать раціональній логіці, їх неможливо передбачити, однак ефективність діяльності харизматичного лідера завжди дуже висока.

В. В. Гурц, студ., КНУТШ, Kuiv
ptm445@gmail.com

АКСІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРСТВА В УМОВАХ ДЕМОКРАТІЇ

Політичні науки розглядають лідерство як невід'ємний елемент сучасного політичного простору, досліджують його роль і місце в системі владних відносин. Зрозуміло, що процес здобуття і утримання влади, ефективність діяльності політиків значною мірою залежить від об'єктивних умов. Однак, визначальна роль, все ж таки, належить суб'єктивним чинникам. Серед таких чинників важливу роль у діяльності політичного лідера виконують політичні цінності. Сутність цінностей полягає у тому, що вони визначають життєві смисли людини, управляють її діяльністю.

Політичні цінності можна визначити як те, на що орієнтується суб'єкт політичної діяльності, а також те, що є результатом цієї діяльності. Тобто, вони постають як узагальнені уявлення, що конкретизуються в політичних ідеалах, основоположних принципах політичного мислення та є ідеальними критеріями оцінки результатів політичної діяльності. Саме тому цінності є невід'ємною частиною політичної культури суспільства загалом і окремих його індивідів.

Сучасний період розвитку нашої держави, як ніколи, характеризується неоднозначністю, складністю та суперечливістю. Українське суспільство розколоне на дві системи цінностей, з одного боку, існує орієнтація населення на європейські ідеали, свободи, цінності, а з іншого – частина населення відстоює ідею так званого "руського мира". Внаслідок цього, воно надзвичайно поляризоване й сегментоване, що і послужило підґрунтям для масштабних соціальних заворушень, свідками яких ми були і продовжуємо переживати. Все це ускладнюється також тим, що в нашій державі спостерігається криза політичної еліти, так звані політичні лідери досить часто керуються не загальнонаціональними принципами, а бізнес-інтересами.

У цьому контексті актуальним постає питання: які ж цінності повинен сповідувати політичний лідер демократичного суспільства?

Однією з основних цінностей для політичного лідера слід назвати гуманізм, тобто визнання людини, її прав, свобод як найвищої цінності. Наприклад, у статті 3 Конституції України проголошується, що "Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю" [Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. – К. : Преса України, 1997. – С. 4]. Це і є відображення принципу гуманізму, основними ідеями якого залишаються ідеї свободи, рівності, честі й гідності, максимальний розвиток незалежності особистості, захист її прав тощо.

У систему цінностей політичного лідера має входити категорія обов'язку, яку І. Кант визначає як "єдиний етичний мотив дії". Аналізуючи категорію обов'язку відносно до політичної діяльності, можна виділити етичний (моральний) обов'язок і професійний (службовий) обов'язок. Під професійним обов'язком слід розуміти обов'язок, глибоко засвоєний і усвідомлений на емоційно-психологічному рівні, захисту життя, здоров'я, прав і свобод громадян, інтересів суспільства і держави. Моральний обов'язок проявляється в тому випадку, коли суспільні потреби та інтереси сприймаються і усвідомлюються лідером як особисті, як життєва необхідність й переконання в справедливості справи, якій служиш.

Певним чином з поняттям обов'язку корелюється категорія відповідальності. На думку вітчизняного дослідника О. Траверсе, відповідальність особистості перед суспільством характеризується свідомим дотриманням моральних принципів і правових норм, які виражають суспільну необхідність. Як властивість особистості відповідальність – це усвідомлення значущості себе як особистості і власної діяльності у межах групи, інституту, суспільства, а отже, своєї причетності до спільного результату [Траверсе О. Соціальна відповідальність як змістовна складова політичного лідерства і політичного керівництва // Людина і політика. – 2004. – № 5. – С. 127–133].

Систему цінностей політичного лідера також неможливо уявити без визнання ним цінності таких понять, як "справедливість", "свобода", "законність", "совість". Для політика украї важливо не абсолютизувати суворість і жорстокість, не перебільшувати ролі своєї професії і не забувати свого суспільного обов'язку.

Слід зазначити, що сьогодення потребує виховання такого типу особистості, яка у своїй діяльності керувалася б почуттям порядності. Порядність – це моральне почуття причетності і відповідальності за долю іншої людини чи суспільства. Порядність також передбачає: відповідальність за інших, причетність до подій в особистому чи суспільному житті, особисту гідність, щирість, чесність у взаємодії з іншими людьми.

Великої шкоди системі цінностей політичного лідера може завдати присутність в ній цінності "кар'єризму". Адже кар'єризм передбачає гонитву політика за просуванням по службових сходах, за успіхом у про-

фесійній діяльності з використанням при цьому різних, часто нечесних, засобів і методів.

Окрім зазначеного, система цінностей політичного лідера повинна характеризуватися високою мірою спадкоємності, враховувати звичаї, традиції та менталітет народу. Лише тоді у свідомості і поведінці людей відтворюватимуться ціннісно-значимі для соціуму ідеали. Ця ознака більшою мірою відображає почуття патріотизму, як базової цінності будь-якого громадянина і політиків зокрема.

На сьогодні ж в Україні можна констатувати ціннісний вакуум у всіх сферах суспільного буття, у тому числі й діяльності вітчизняної політичної "еліти".

К. І. Данильченко, студ., КНУТШ, Київ
kateee_94@mail.ru

КОНЦЕПЦІЯ АВТОРИТАРНОЇ ОСОБИСТОСТІ

У ХХ столітті питання про взаємовплив людини і влади стало одним з центральних у зв'язку з різкими і стрімкими соціально-політичними конфліктами і залученням до участі в них величезних мас людей. Як одне з можливих пояснень цих феноменів в тридцятих роках нашого століття представниками німецької політологічної школи й було введено поняття "авторитарної особи". Інтерес до проблеми авторитаризму був пов'язаний з виникненням у той час режимів, основним завданням яких було повне і беззастережне підкорення особи представникам влади. Виникнення подібних режимів, руйнівні результати діяльності яких всім добре відомі, і привело дослідників до думки про наявність у людини схильності підкорятися авторитету влади.

Авторитарна особистість (від лат. *autoritas* – влада) – конкретний психологічний тип, що володіє такими рисами, як реакційність, консерватизм, агресивність, жадоба влади [*Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности / Эрих Фромм ; [пер. с нем. Э. М. Телятникова]. – М. : ООО "Издательство АСТ-ЛТД", 1998. – С. 11. – (Классики зарубежной психологии)].* Поняття введено Е. Фроммом, який за його допомогою намагався дослідити витoki нацизму. Однак, на думку Фромма, даний тип простежується в історії задовго до виникнення фашизму.

На думку Фромма, у свідомості авторитарної особистості відсутнє поняття рівності. Світ для такого людини складається з людей, що мають або не мають силу і владу, тобто вищих і нижчих. Типовою ілюстрацією авторитарної особистості може служити біографія А. Гітлера. [<http://www.slideshare.net/euridiki/the-concept-of-the-authoritarian-personality-8436260>].

У 1950 р вийшла книга "Авторитарна особистість", написана Т. Адорно зі співавторами. Ця робота отримала широку популярність, в силу чого авторство терміна "авторитарна особистість" інколи приписується Адорно. У ній Адорно описував даний феномен, виходячи з поглядів

3. Фрейда на роль ранньої соціалізації. На його думку, в результаті за надто суворого виховання, коли подавляються почуття образи дитини та її агресія по відношенню до батьків, виникає тенденція до їх ідеалізації, з одного боку, і до переорієнтації ворожості на об'єкти – з іншого. Цей феномен був взятий за основу пояснення упереджень щодо національних меншин. Згідно Адорно політичні установки авторитарної особистості полягають у некритичному ставленні до існуючих порядків і шаблонності мислення, просякнутого стереотипами пропаганди, презирством до бідних, в орієнтації на владу і силу.

У теорії Т. Адорно виділені такі базові риси авторитарної особистості як нетерпимість й інтолерантність до інших. Відповідно, ознаки авторитарної особистості є на протилежному полюсі до тих, якими володіє толерантна особистість [Адорно Т. *и др.* Исследование авторитарной личности Адорно / под общ. ред. В. П. Кулыгина. – М. : Серебряные нити, 2001. – С. 312].

Тим не менш, деякі важливі проблеми, пов'язані із цим поняттям не були вирішені. Штельмахер і Петзель забезпечують наступний список:

1) проблема редукціонізму. Дослідження авторитаризму було ініційовано з метою пояснення колективної соціальної поведінки. Теорії, що пояснюють такі соціальні явища повинні бути розташовані на внутрішньо- і міжгруповому рівень пояснення. Тим не менше, більшість сучасних теорій авторитаризму виокремлюють саме індивідуальний рівень.

2) соціальний контекст. Дослідження авторитаризму отримує більш пояснювальну силу, якщо соціальний контекст враховується. Кілька досліджень за останні десятиліття показали, що авторитаризм і відносини між авторитарними установками і авторитарного поведінкою є набагато гнучкішими і залежить від соціального контексту.

3) політична упередженість. При дослідженні авторитаризму його часто критикують через схожість з консерватизмом. Ваги авторитаризму зміщуються виключно до правих політичних орієнтацій. Питання про існування чи неіснування лівого авторитаризму залишається відкритим.

Без сумніву концепція авторитарної особистості залишається цікавою й до сьогодні адже на неї посилаються не тільки в книгах політичної психології, але при дослідженні недемократичних режимів.

Головне питання полягає в тому, чи дійсно "авторитарні" риси належать до певного типу особистості, а не розсіюються по всіх існуючих типах.

О. С. Дзятківська, асп., КНУТШ, Київ
dzyatkivskaolga@gmail.com

СИМВОЛІЧНА ПОЛІТИКА ЯК КОМУНІКАТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

В умовах глобалізації та інформатизації світу відбуваються пошуки шляхів удосконалення діалогу між різними суб'єктами політики, а також розвитку засобів їх функціонування та методів забезпечення ефективної

координації політичних рішень. У демократичному суспільстві державна влада та система її органів декларує та контролює різні механізми взаємодії усіх сфер життєдіяльності суспільства. Проблема політичної комунікації в державі є надзвичайно актуальною та гострою у кризові періоди розвитку політичної системи, а також під час реформування засобів поширення впливу держави та її інститутів на громадянське суспільство. Особливо це стосується символічної сторони політичної комунікації, яка має складну систему явних та прихованих смислів і знаків. Питання ефективного зворотного зв'язку між органами влади та громадянським суспільством не обмежується загальносоціальними нормами здійснення політичної діяльності. Виникнення нових політичних ситуацій вказує на трансформацію взаємодії суб'єктів політики у свідоме осмислення та застосування особливих культурних семантичних комплексів, які можуть відігравати роль дієвого комунікативного інструменту в межах політичної системи. Саме тому, в сучасних демократичних суспільствах представники органів держави все більше концентрують свою увагу на формуванні символічної політики та її різноманітних галузей.

Символічна політика є невід'ємною складовою функціонування механізму держави як на офіційному рівні, так і на рівні прихованого впливу на громадськість. Варто звернути увагу на те, що діяльність органів державної влади як системи забезпечується особливими комунікативними формами міжвідомчої взаємодії за допомогою певних символічних форм. Те, яким чином представники органів держави використовують символи своїх повноважень, може вказувати на їх подальші задуми щодо здійснення певного політичного курсу. Наприклад, за умов парламентарної республіки, глава держави може застосовувати право офіційних прийомів іноземних делегацій як "знакове" збільшення важелів впливу на зовнішню політику уряду та прем'єр-міністра, який фактично контролює всю систему виконавчої влади.

Органи державної влади функціонують в умовах високої конкуренції в області символічної політики. Це пояснюється тим, що інші суб'єкти політики, особливо найбільш організовані (позапарламентські політичні партії, громадські об'єднання та рухи) володіють досить дієвою символічною базою для протидії рішенням чинних представників держави. В реальних політичних ситуаціях, і органи держави, і суб'єкти громадянського суспільства активно використовують різноманітні символи та знаки, починаючи від національної символіки, і закінчуючи образами історичного минулого певної соціальної групи. З цього приводу, дослідниця Ольга Малінова зазначає: "Хоча держава не є єдиним актором символічної політики, вона займає особливе положення в цьому полі, оскільки володіє можливістю нав'язувати підтримувані нею способи інтерпретації соціальної реальності за допомогою владного розподілу ресурсів" [Малінова О. Ю. Символическая политика и конструирование макрополитической идентичности в постсоветской России // Политические исследования. – 2010. – № 2. – С. 92]. Таким чином, функціями символічної політики як комунікативного інструменту державної влади є

створення особливих політичних символів та формування різних типів інтерпретації вже наявних знаків та образів, надання їм певного значення, для підтримки необхідного рівня довіри з боку громадськості.

Якщо символічна політика органів законодавчої влади зазвичай спрямована на збереження вже наявних образно-знакових систем, то для виконавчої влади притаманною є певна "гнучкість" в даній галузі, що полягає в адаптації до поточних ситуацій та процесів, запитів громадськості. Наприклад, рішення уряду в сфері символічної політики носять інформативний характер, що відтворюється в явному змісті, прихованих смислах і особливій інформації, яка може бути по-різному оцінена з боку об'єкта влади. Отже, важливу роль у формуванні засад символічної політики уряду займає інформаційна складова.

В Україні також поступово розвивається інформаційне забезпечення символічної політики уряду. 2010 року Кабінет Міністрів України видав особливе розпорядження: "Про схвалення Концепції проекту Закону України "Про основні засади державної комунікативної політики". В ньому серед загальних завдань комунікативної політики держави зазначається про те, що: "необхідно удосконалити механізм регулювання процесу обміну інформацією, зокрема впровадити принцип партнерської взаємодії, що передбачає не тільки інформування населення, а і налагодження ефективного зворотного зв'язку, проведення відповідної роз'яснювальної роботи, встановлення громадського контролю за діяльністю органів державної влади та органів місцевого самоврядування" [Розпорядження Кабінету Міністрів України "Про схвалення Концепції проекту Закону України «Про основні засади державної комунікативної політики»" від 13 січня 2010 року № 85-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/85-2010-r>]. Формально, дане твердження означає необхідність створення засад для ефективної комунікації між основними елементами політичної системи України. Фактично, дані нормативні засади можуть ефективно сприяти символічному обміну між державою, громадянами та суб'єктами громадянського суспільства. В той же час виникає проблема контролю за процесом символічного впливу державної влади на її об'єкт.

Одне з основних завдань символічної політики органів державної влади полягає у формуванні комплексу символічних інтерпретацій в політичній свідомості населення, який би забезпечував ірраціональний вибір об'єктом влади тих рішень, принципів, норм, які йому пропонують суб'єкт. Конструювання особливого змісту соціально значимих символів є невід'ємною складовою сучасної комунікації держави та інших суб'єктів політики. В свою чергу, процес трансформації змісту символів поступово залучається державою до сфери політичних інститутів, адже "політична свідомість є в значній мірі результатом символічної інтерпретації соціально-політичного досвіду. Контроль, маніпуляція та структурування інтерпретації є основним завданням політики загалом" [Denton R. E. Jr., Kuypers J. Politics and Communication in America: Campaigns, Media, and Governing in the 21st Century. – Waveland Press, 2008. – P. 36].

ИСТОРИЧЕСКИЕ ТИПЫ НАСИЛИЯ. КОРЕННЫЕ ПЕРЕЛОМЫ В ПОНИМАНИИ ФЕНОМЕНА

Понимание насилия видоизменялось с течением истории постепенно, однако различные его трактовки как среди философов прошлого, так и среди современного научного сообщества не позволяли дать конечного ответа на вопрос, что есть насилие. Другими словами, исследователи его так и не могли достигнуть консенсуса. Причины же тому были разные. Каждый новый виток учёных изысканий либо нивелировал раннее данное определение, либо полностью его отвергал. Более того, сегодняшние учёные определяют его слишком широко, суммируя отдельные теоретические и идеологические обоснования, высказанные ранее.

О природе политического насилия начали задумываться ещё в античный период. Для философов того времени государство представляло собой единение людей, где каждый индивид является частью целого. "Человек, утверждает Аристотель, – по природе своей есть существо политическое", тот же, кто находится вне общества и государства, склонен к насилию и войне [*Аристотель. Политика* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://tululu.org/read81548/2/>]. Подтверждается данная мысль и у Платона, который в свою очередь подчёркивал, что несправедливость приводит к рабству, она "заставляет их (людей) возненавидеть друг друга" [*Платон. Государство* [Электронный ресурс] // Платон. Собрание сочинений : в 3 т. Т. 3(1). – М., 1971. – Режим доступа : http://www.gyusin.ru/library/book/Platon_state.pdf]. Таким образом, древнегреческие мудрецы определяли две природы человека: одна – стремление к благу и справедливости, другая – склонность в ненависти и насилию.

Большой вклад в понимание природы этого феномена внесли религиозные течения: иудаизм, буддизм, конфуцианство, ислам и христианство. Последнее с одной стороны провозглашало учение Христа непоколебимым столпом морали каждого христианина. Заповеди "Не убий", "Возлюби ближнего своего", идеи самопожертвования, непротивления злу насилием, свято охраняемые церковью и священнослужителями, оказали огромное влияние на мировоззрение человека, на нравственное становление личности [Десять Заповедей [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.zarovedi.org>]. В тоже время теологи Фома Аквинский и Аврелий Августин в своих сочинениях оправдывали применение насильственных действий по отношению к умыслам дьявола, которые, как правило, церковь видела в людских деяниях.

Философом, оправдывающим насилие в руках государственной власти, был Н. Макиавелли. В своём знаменитом трактате "Государь" итальянский мыслитель писал: "Цель оправдывает средства", указывая на то, что необходимо применять силу там, где это нужно [*Макиавелли Н. Государь* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://modernlib.ru/books/makiavelli_nikolo/gosudar/read].

Британские философы провозглашали естественным состоянием человека "войну всех против всех" [Гоббс У. Левиафан [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://philosophy.ru/library/hobbes/13.html>]. Так, Т. Гоббс, рассуждая о войне и её причинах, указывал на то, что используемое разными людьми насилие имеет определенные цели; одни употребляют его "чтобы сделаться хозяевами других людей", вторые – как средство самозащиты, третьи используют "из-за несогласия во мнении и других проявлениях неуважения". Другой английский мыслитель Д. Локк был уверен: в обществе, где нет законов, люди руководствуются только силой и насильственными действиями.

Ещё один виток развития вопрос о насилии получил в эпоху Нового Времени, когда такие авторы как А. Смитт, Г. Гегель, Ж-Ж. Руссо, представляют его как результат постоянных противоречий между государством и обществом. Немецкий же философ Г. Гегель указывал на негативный характер внутрисоциальных конфликтов, однако положительное значение отдавал межгосударственным распрям, так как "Если государства поссорят и их желания сочетать невозможно, решает только война. Долгий, тем более вечный мир развращает нацию" [Гегель Г. В. Лекции по истории философии. Книга первая [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://royallib.ru/read/gegel_georg_vilgelm_fridrih/lektcii_po_istorii_filosofii_kniga_pervaya.htm].

С другой точки зрения, уже не политической, а социально-экономической смотрели на проблему марксистские теоретики К. Маркс и Ф. Энгельс. Для устранения противоречий в обществе, следствием которых являются применение силы, репрессии, залогом стабильности должно выступать государство, с господствующим в нем классом. Они подчеркивали, что классовая борьба носит непримиримый характер, поэтому использование поэтому использование насильственных действий для уничтожения буржуазии необходимо.

В итоге напрашивается мысль о том, что прийти к логически точному определению насилия так и не удалось. Сказать, однако, что философско-исторические попытки были тщетны, нельзя. В каждой из них существует тщательно проработанный материал, который позволяет увидеть особенность феномена, его исключительность, которая, думается, так и не приведёт к общему знаменателю. Ведь универсализировать многогранное понятия насилия невозможно.

С.-В. С. Йосипенко, студ., КНУТШ, Київ
svs.sengulier@ukr.net

КОНФЛИКТ ІДЕНТИЧНОСТЕЙ: ПОЛІТИЧНІ, РЕЛІГІЙНІ, КУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ

XXI століття – це доба панування новітніх технологій, ідей мультикультурності, толерантності – як національної, так і релігійної, завдяки чому з'являється хибне враження, нібито серйозні політичні, етнічні, релігійні

конфлікти як між державами, так і всередині держав залишилися у минулому. Але насправді конфлікти далеко не завжди зникають, часто вони набувають нових форм, аспектів, переносяться на нові території та соціальні прошарки; протистояння на національних, мовних та релігійних підґрунтях, які призводять до терактів та трагедій, часто з Азії чи інших континентів переносяться в Європу, незважаючи на рівень процвітання і розвиненості європейських країн. Так, наприклад, напад на газету "Шарлі Ебдо" у Франції є відголоском на французькому ґрунті конфлікту, джерело якого перебуває на Близькому Сході. Або, що набагато ближче нам, збройний конфлікт на території Луганської та Донецької областей значною мірою викликаний бажанням Російської федерації позиціонувати себе як супердержаву. Однак зовнішні конфлікти такого роду стають внутрішніми на ґрунті реальних конфліктів ідентичностей всередині держави.

Чому одним країнам вдається зберегти об'єднуючу ідентичність у багатонаціональних державах з різними етнічними, культурними, релігійними ідентичностями, а іншим доводиться боротися за виживання, долаючи конфлікт ідентичностей всередині політичної нації? Щодо першого, беззаперечним прикладом буде США або навіть Канада, які функціонують як єдині федеральні держави. Щодо другого, можна пригадати Бельгію: два століття тому ідентичність новоутвореної бельгійської нації спиралась на спільне релігійне підґрунтя – католицизм. Адже як Фландрія не була схожа на Нідерланди, спільною була лише мова, так Валлонія відрізнялась від Франції з її антирелігійними традиціями. Тобто кордони Бельгії окреслились на основі суто релігійних розмежувань. Але сьогодні бельгійська держава стала привидом, у якого є 2 тіла: вона поділена на Валлонію, де живе франкомовна частина населення та Фландрію, у якій офіційна мова нідерландська. Вони мають окремі політичні представництва і в них дуже мало спільних державних та суспільних інститутів. Більше того, в Бельгії є 3 уряди: валлонський, фламандський та німецький, водночас бельгійці можуть тривалий час не мати загальнонаціонального уряду. У цій країні фактично відбулася внутрішня сепарація і її населення складається з окремих громадянських суспільств.

Порівняння прикладів США та Бельгії добре демонструє, якими є перспективи тих адміністративно-територіальних перетворень, на порозі яких сьогодні стоїть Україна. Шлях хибно трактованого федералізму, коли політичні права надаються за релігійною, етнічною, історичною чи іншою роз'єднувальною ідентичністю, загрожує внутрішньою сепарацією. Таким також є приклад Канади, де провінція Квебек, що утворилась історично при завойованні країни англійцями, чітко відмежувалась від решти країни за культурною (мовною) ознакою і періодично вимагає незалежності. Держава, де релігійні, етнічні чи історичні відмінності набувають політичного оформлення, приречена на тривалий конфлікт і, навіть, на розпад. Хоча цивілізовані західні суспільства демонструють мирного розв'язання таких конфліктів (Канада, Іспанія у випадку Каталонії, Великобританія у випадку Шотландії, розпад Чехословаччини),

вони за певних умов можуть набувати насильницьких форм. Якщо ж адміністративна реформа відбудеться за принципом децентралізації, де базових самоврядних прав набуватимуть місцеві громади, це не буде підставою для конфлікту ідентичностей, оскільки свої культурні права громадяни зможуть реалізувати у інші способи.

Останні події у Франції демонструють ще один аспект конфлікту ідентичностей – коли деякі групи людей не відносять себе до тієї нації (суспільства), у якому проживають, оскільки їхня релігійна, етнічна чи історична ідентичність пропонує їм іншу належність, яку вони обирають як провідну. Формально ті, хто стріляв, були французами, але вони не змогли чи не захотіли інтегруватись у французьку націю, віднісши себе передусім до мусульман; і це не зважаючи на те, що у більшості випадків (особливо для афрофранцузів) їх рідною мовою є французька. Тобто людина відносить себе до певної групи за своїми критеріями, не зважаючи на об'єктивну її приналежність до народу, релігії або культури. Так Вівчарик М. М. зазначає, що у пострадянській науковій літературі найбільш вдалим є визначення нації Горовським, Картуновим та Риманенком: нація – це етносоціальна (і не завжди кровно-родинна) спільність зі сформованою свідомістю своєї ідентичності (спільність історичної долі, психології і характеру, прихильність до національних, матеріальних та духовних цінностей...), а також (головним чином на етапі формування) територіально-мовною та економічною єдністю, яка в подальшому під впливом інтеграційних та міграційних процесів виявляє себе неоднозначно, нерідко втрачаючи своє визначальне значення, хоча аж ніяк не зникає [Вівчарик М. М. Україна: від етносу до нації : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. – К. : Вища шк., 2004. – С. 204]. Це означає, що розбудова національної держави обов'язково повинна включати розвиток національної свідомості політичної нації, яка долає культурні, релігійні, історичні розмежування, а у випадку міграційних процесів та існування суттєвої відмінності розвитку регіонів – політику національної інтеграції. Початки такої політики, що йде від громадянського суспільства, ми спостерігаємо в сучасній Україні. Незважаючи на те, що останнє десятиліття українцям намагались втовкмачувати, що західна й східна Україна – це дві різні країни, розділені культурою та мовою, за цей рік на перший план самоідентифікації українського народу виходить відчуття власної єдності, що долає згадані розмежування.

*М. Д. Кляшторний, доц., КНУТШ, Київ
klyashmd@ukr.net*

РОСІЙСЬКИЙ ІДЕОКРАТИЧНИЙ ІМПЕРІАЛІЗМ: ВІД ГРОЗНОГО ДО ПУТІНА

Анексія Криму, розв'язана війна Росії Путіна проти України є цинічним вираженням чергової хвилі російського ідеократичного імперіалізму, руйнівною силою якого виступає путінський тоталітарний режим. Чергове

відродження ідеократії в Росії ставить під загрозу існування не тільки незалежної української держави, а й європейського цивілізованого світу, який традиційно розглядається в образі найлютішого ворога російського духу.

Поразка Радянської імперії в холодній війні з цивілізованим світом у другій половині XX століття вселила у багатьох людей як у самій Росії, так і в інших країнах світу надію в остаточний крах російського імперіалізму. Однак цим надіям і сподіванням не судилося збутися, оскільки вони зіткнулись з новим рецидивом хронічної хвороби російської держави, діагноз якої – імперський синдром великодержавності, що агресивно проявляє себе сьогодні в ілюзорній ідеї "русского міра". Таким чином можна стверджувати, що ідеократія в Росії має перманентний характер і виступає в ролі станового хребта імперської політики російської держави.

Слід зазначити, що ідеократію варто тлумачити як режим володарювання в основу якого покладається моноідеологія, що претендує на абсолютну істину та використовується як засіб духовного і політичного насилля. Мова йде про владу ілюзорних, спотворених, людиноненавистницьких ідей, які стають тоталітарним засобом в руках політичної влади. Ідеократія має свою структуру та рівні реалізації. Основними рівнями ідеократії є: рівень міфотворення, навіювання та маніпулювання, рівень залякування та рівень безсловесного мовчання.

Основи ідеократії в Росії були закладені теорією Філофея "Москва – третій Рим". Суть її складає месіанська ідея великої Русі, вічного світового царства, адже четвертому Риму не бути. Носієм її виступає великоруський народ богоносець, що покликаний нести у світ правду-істину і правду-справедливість, виразником волі якого є богопомазаний цар-батюшка.

На ідеологічних засадах теорії старця Філофея вогнем і мечем будувалась царська ідеократична імперія від Івана Грозного до Миколи I. Вона стала керівництвом до дії імперської політики всіх російських царів, які перетворили Росію на "тюрму народів".

На засадах ідеократії була побудована і Радянська імперія. Ленін та більшовицька партія "нового типу" трансформували ідею панування Росії у світі в душі комуністичного ідеалу. Це виявилась та ж месіанська ідея, видозмінена на основі марксистського вчення про історичну необхідність – ідея перемоги пролетарської революції спочатку в окремо взятій Росії, а згодом – у всьому світі. Російський пролетаріат та його партія мали виконати покладену на них законами історичного розвитку місію гегемона світової соціалістичної революції. Символічним втіленням радянського імперіалізму став герб Радянської держави, на якому була зображена вся планета.

Сьогодні Росія Путіна реалізовує модернізований варіант російської ідеократичної імперії. Паразитуючи на одній із провідних наукових парадигм аналізу сучасного світу, а саме концепті "світосистеми", Путінський тоталітарний режим в основу своєї агресивної владної політики покладає ідеологему "русского міра". Ідея "русского міра" є ніщо інше, як оновлене "керівництво до дії" для здійснення політики насильницького "собіранія"

не лише "руських" земель, а й земель інших пострадянських держав, а також тих, де новоявлений месія Путін буде відчувати "руський дух".

Розгортання Росією війни проти суверенної української держави, що привело на сьогодні до десятків тисяч людських жертв, величезних страждань і горя мільйонів українських громадян, показало справжнє обличчя "русского міра". Безсумнівно, що сучасна спроба реалізувати ідею Москви, як третього Риму зазнає краху. Питання лише в тому, чи стане ця поразка остаточною для російського ідеократичного імперіалізму. У переважній мірі це залежить від того, наскільки здатною виявиться російська людина подолати в собі синдром месіанства, який на практиці обертається духом насильства і ненависті.

В. В. Кобильник, доц., К-ПНУ ім. І. Огієнка, Кам'янець-Подільський
Kobulnyk@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ПОСТКЛАСИЧНОГО ЕТАПУ СТАНОВЛЕННЯ ПОРІВНЯЛЬНОЇ ПОЛІТОЛОГІЇ

Сучасний стан розвитку політології як науки вирізняється плюралістичним характером як в аспекті предметного поля, так і у сфері методологічних настанов. Порівняльна політологія або компаративістика (від англ. compare – порівнювати) в межах розгалуженого варіативного ряду теоретико-методологічних підходів постає одним з найбільш актуальних і перспективних з огляду на значущість результатів у заданій площині для аналізу та прогнозування політичних процесів та явищ різного порядку. Щороку збільшується обсяг навчально-методичного і дослідницького матеріалу, зростає кількість учених, що пов'язують свою подальшу наукову та викладацьку кар'єру саме з порівняльною політологією.

Сьогодні серед науковців, які досліджують історію розвитку порівняльної політології існують різні підходи щодо виокремлення основних етапів її становлення. Російський дослідник Л. Сморгунов наполягає на виділенні п'яти етапів в історії компаративістики: 1) становлення порівняльної політології як окремої галузі знання (друга половина XIX сторіччя), 2) етап накопичення потенціалу, "традиційна порівняльна політологія" (перша половина XX сторіччя), 3) етап оновлення та експансії біхевіоризму, "нова порівняльна політологія" (з початку 50-х і до кінця 70-х років XX століття), 4) етап кризи і відгалуження субдисциплін, "плюралістична порівняльна політологія" (з середини 1970-х до кінця 1980-х років), 5) інтервенція економічної методології, етап неінституційної порівняльної політології (1990–2000-ні роки) [Сморгунов Л. Современная сравнительная политология / Л. Сморгунов. – М. : "Российская политическая энциклопедия" (РОССПЭН), 2002. – С. 11–40].

В свою чергу аналіз еволюції технологій та особливостей застосування компаративної методології при дослідженні політичних явищ та процесів дає нам підстави виокремити чотири ключові етапи ґенези по-

рівняльної політології: 1) зародження (друга половина XIX століття початок XX століття); 2) класична компаративістика (20–30-ті роки XX ст.); 3) посткласична компаративістика (40–60-ті роки XX ст.); неокласична компаративістика (з кінця XX століття й дотепер).

Найбільший вплив на формування сучасної моделі порівняльної політології здійснив посткласичний етап. Це зумовлено тим, що після завершення Другої світової війни у розвитку політичної науки загалом і порівняльної політології зокрема, відбулася свого роду революція, причин для якої можна виокремити як мінімум три. Перша пов'язана з тим, що нове покоління післявоєнних учених були виховані в рамках політичної науки, а не юридичної, інший кут зору допоміг їм запропонувати нестандартні для тогочасної компаративістики перспективи розвитку. Друга причина криється у розробці нових загальнополітичних напрямів дослідження як то системний та біхевіористичний. І третя причина впливає з інтересу до країн третього світу і протистояння між СРСР і США у вигляді "холодної війни".

Після Другої світової війни відбулися істотні зміни в системі міжнародних відносин. Значно поглибився поділ світу на дві протилежні соціальні системи. Відбувся крах колоніальної системи, що сприяло появі великої кількості нових країн в Азії, Африці та Латинській Америці. Окрім того відбулися істотні соціальні і політичні зміни – поширення загального виборчого права, швидке розширення кількості учасників політичного процесу (мова іде про виникнення й інституціалізацію новоутворених політичних партій, громадських організацій), розширення політичної участі нових соціальних груп тощо. Все це потребувало детального дослідження на основі нового концептуального, методологічного і методичного інструментарію.

Фактично у 50-х роках XX століття відбулося ключове зрушення у політичній науці, що дозволили більш активно розвиватись компаративістиці. В цей час починає викристалізовуватися та концептуально оформляється теорії соціальних та політичних систем, а також теорії розвитку, які на довгий час стали домінуючими серед проблематики політичної науки.

Т. Парсонс розробляє універсальну теорію соціальної системи, а Г. Алмонд виділяє ключові функції політичної системи. Все це дозволило здійснювати порівняльні дослідження політичних систем, що знаходяться на різних етапах власного розвитку. Застосування системного методу сприяло тому, що поряд з класичними політичними інститутами, об'єктом дослідження стали інші політичні інститути і суспільно-політичні утворення, які здійснювали реальний вплив на політику (групи тиску, громадська думка тощо).

Видатні американські вчені В. Ростоу та М. Ліпсет дійшли висновку, що саме демократія є піком розвитку економічного і соціального розвитку. Відповідно до думки цих учених, рано чи пізно але всі країни усвідомлять необхідність установаження демократичних політичних інститутів, коли для цього з'явиться необхідний соціально-політичний клімат. Саме

їх напрацювання поряд з теоретичним доробком таких науковців як С. Хантінгтон, Л. Пай, М. Вінер, Л. Байдер, К. Дойч, С. Ліпсет та ін. лягли в основу спочатку теорії модернізації а пізніше теорії політичного транзиту.

Паралельно починають широко застосовувати прогресуючий біхевіоральний метод, який стимулював активне вивчення проблем процесуального характеру політики та поліваріатності політичної поведінки у різних країнах світу. Поєднання у реальній практиці порівняльних досліджень біхевіорального та системного методів дозволило відкрити нові методологічні можливості компаративної політології [Романюк А. Розвиток порівняльної політології у другій половинні ХХ – на початку ХХІ століть / А. Романюк // Політична наука в Україні: стан і перспективи : матеріали всеукраїн. наук. конф. (Львів, 10–11 травня 2007 року) / укл. М. Поліщук, Л. Скочиляс, Л. Угрин. – Л. : ЦПД, 2008. – С. 22].

Ключовою переламною точкою у революційних зрушеннях застосування порівняльного аналізу можна назвати проведення у 1952 році Еванстоунського семінару та публікація у 1955 році невеликої роботи Р. Макридіса "Вивчення порівняльного управління", в якій автор захищає зміни і заохочує нові напрями досліджень. Науковець наголошує на тому, що "стара" компаративістика була парохіальною у своїй виключній зацікавленості Західною Європою, переважно дескриптивною, а не аналітичною, формалізованою, а не сконцентрованою на динамічних процесах, засліпленою методом конкретних ситуацій, аніж істинно порівняльною. Упродовж десятиліття після виходу монографії вченого, певно, не було жодного професора, аспіранта чи студента, що не ознайомився б з нею. Акцент на порівняльному характері галузі став надовгі роки превалюючою позицією для більшості дослідників.

*Г. Ю. Корнієнко, студ., КНУТШ, Київ
gleko4545@mail.ru*

ЛІДЕРСЬКИЙ ВПЛИВ НА МОДЕРНІЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ

В відомій поемі Франка, Мойсей задає собі цілий ряд питань: "Чи спроможна юрба без пророка будувати своє майбутнє? Чи може вона піднятися до рівня пророків своїх? Чи потрібно пророкові картати себе за те, що не зрозумів народ?"

Я підводжу до того, що пророк Мойсей – перший "політичний лідер" свого часу, яких історія знала чимало, і які були наділені такими якостями, щоб стати елітою свого часу та повести мільйони за собою.

Предмет моєї роботи присвячений вивченню феномену лідерства та вплив цього інституту на модернізаційні процеси в сучасному світі.

Отже, лідерство – універсальний за своєю природою феномен суспільного життя, яке існує скрізь. Бажано чи не бажано, лідери існували, існують і існуватимуть доти, доки буде людство по простій причині: у натовпі, масі повинна бути присутня людина, яка візьме весь тягар влади в свої

руки. Іноді сам народ довірить одній людині всю повноту влади в країні, проте чим закінчиться таке, залежить вже від особистих якостей лідера.

У сучасному модернізаційному світі потреба влади складається саме з проблем особистості. Тобто вона залежить, як правило, від дій однієї людини, або кількох обраних, які знаходяться також на верхівці влади – еліті.

Еволюція політичного лідерства, як і будь-якого соціального явища, – це рух від простого до складного, від одиничного до множинного. На практиці це частіше всього носить стадіальний характер: виникнення суспільних рухів та визначення їх лідерів, утворення партій, вироблення їх програмних установок і організаційних принципів, боротьба за владу, прихід до влади й участь в управлінні країною, делегування партійних лідерів на керівні державні посади.

Проблема політичного лідерства тісно пов'язана з проблемами функціонування політичної системи. Н. Макіавеллі у праці "Державець" досліджував політичне лідерство через досягнення лідерами поставлених цілей. Він стверджував, що успіх політичного лідера легітимізується народом, який очікує від нього позитивних результатів: "Де не існує морального суду, судять за результатами". М. Вебер чітко структурував лідерство через виокремлення типів і стилів [Стець С. Природний феномен державної влади // Журнал ВРУ "Віче". – 2009. – № 10. – С. 6].

Детермінуючи політичну систему як чітко структуровану одиницю, у сучасній політичній науці виокремлюють чотири основні групи її складових елементів: політичні інститути; політичні відносини; політичні норми; політичну свідомість і політичну культуру. Розгляньмо кожен з елементів політичної системи та його взаємодію з лідером [Салмин А. М. Современная демократия. – М., 1997. – С. 305].

По-перше, феномен політичного лідерства вже є власним окремим інститутом, проте цікаво, як він впливає на інші інститути, наприклад, політичної влади. Звісно, прямопропорційно, оскільки прийшовши до влади, він повністю впливає на неї та зосереджує всю її повноту.

Щодо політичних норм, то тут варто наголосити, що одних правових норм недостатньо для мудрого керування країною. Лідеру потрібно дуже чітко дотримуватися ще і норм моралі та поводитися згідно з існуючою в країні політичною культурою.

І, звісно, лідер впливає на політичну свідомість громадян, оскільки в різних країнах, населення має зовсім різну політичну свідомість. Все це залежить від політичного режиму, та від курсу, який взяв на початку політичний лідер.

У всіх високорозвинених державах у процесі вибору політичного лідера виборці акцентують увагу на програмі дій кандидата. Можемо припустити, що саме це і впливає на розвиток держави, і політичний, і економічний. Обґрунтування очевидне: лідер намагається не тільки сформулювати програму, а й виконати якомога більше її пунктів, бажаючи бути обраним під час наступних виборів; виборці через вибір програми обирають шлях розвитку держави, що є найприйнятнішим для них.

[*Стець С.* Природний феномен державної влади // Журнал ВРУ "Віче". – 2009. – № 10. – С. 5].

Тобто, як бачимо, політичний лідер впливає не тільки на політичний розвиток країни, але і на всі процеси, що відбувається в ній.

Багато науковців замислюються над питанням, як політичний лідер, що приходять до влади, може змінити свою поведінку, а іноді навіть політичний курс всієї держави. Припустимо, що до влади прийшов амбіційний лідер, який, звісно, на початку, зробив колосальну політичну програму дій, завдяки якій народ повірив у нього і привів до влади. Проте, тут можуть зіграти декілька варіантів розвитку подій.

Перший варіант повністю залежить від оточення, в яке прийшов політичний лідер. Такий сюжет, як правило, розгортається в парламентсько-президентських республіках, коли, від президента мало що залежить, проте його дії починають бути чітко керовані іншими людьми. Це так звана "гра за правилами", але гра буде вестися не лідером, а його близьким оточенням. Від лідера в цьому варіанті мало що залежить. Він є лише представник народу, представник країни. Проте, основну партію він веде зовсім не він.

Другий варіант називається – зміна оточення. Ця гра має наступні правила: політичний лідер, прийшовши до влади сам змінює своє оточення. Він робить так, щоб всі грали саме за його правилами. Звісно, тут велику роль грає його моральність. Якщо особистість, перебуваючи при владі, розглядає владу, як джерело престижу, слави та панування, то в кінцевому розрахунку це вимальовується образ лідера-тирана, лідера-диктатора. Якщо ж лідеру притаманна потреба залишатися особистістю, яка завжди ставить свої інтереси нижче аніж інтереси народу, то це образ лідера- демократа. Власне з цього і вимальовується політичний режим. Найчастіше цей сценарій гри розгортається в президентсько-парламентських республіках, рідше в монархіях, оскільки, добре відомо, що у багатьох сучасних монархіях, монарх є лише представник народу.

Третій варіант трапляється, коли лідер, входячи в політичну систему, намагається конкурувати з іншими лідерами, ця конкурентна боротьба виснажує його та оточення. Тож політична система стає вразливою до зовнішніх впливів. І лідер, що має високий рівень професійної компетентності, може значною мірою зреалізувати свої політичні амбіції.

І четвертий варіант стосується політичних лідерів-адміністраторів, яких іще визначають як формальних. Саме адміністратори є на всіх керівних позиціях у політичній системі, кожен із них відповідає за свою ланку, на нього покладають обов'язки, невиконання яких може гальмувати систему загалом. Місія в них цілком визначена та чітка.

Вважаю, що розвиток людства у наш час майже повністю залежить від цілей, бажань та здатності до компромісу невеличкої групи політичних лідерів. Попри те, що ми живемо у час широкої розгалуженості різноманітних політичних органів, більшість доленосних рішень світового масштабу все одно залишаються підконтрольними лідерам націй.

ТИПОЛОГІЇ ЕТНОКРАТІЇ

Важливою характеристикою політики певної держави, особливостей здійснення політичної влади виступає політичний режим. Політичний режим визначається як система методів та засобів здійснення політичної (державної) влади [Шляхтун П. П. Політологія (теорія та історія політичної науки) : підручник. – К. : Либідь, 2002. – С. 378]. Особливості політичного режиму, його засоби та методи здійснення політичної влади виявляються у всіх без винятку сферах суспільства, впливають на життя і діяльність індивідів та різноманітних спільнот, в тому числі етнічних. Політичний режим визначає ту чи іншу систему етнополітичних взаємовідносин в конкретній державі. Сутність етнополітики як органічної складової політики загалом в конкретній державі залежить від цілого ряду факторів, не останню роль серед яких відіграє тип політичного режиму. Таким чином недемократичні та демократичні політичні режими мають власні специфічні методи та засоби реалізації в етнополітичній царині. Серед форм недемократичних політичних режимів найбільш поширеними є різноманітні типи етнократії, або ті чи інші її елементи.

Проблема етнократії є однією з найбільш малодосліджених в етнополітології. Дана обставина пов'язана, насамперед, з мінливістю феномену етнократії, її різноманітними трактуваннями, активним використанням цього поняття не стільки у науковому, скільки в ідеологічному значенні. На думку російського дослідника А. В. Лубського, на даний момент поняття етнократії є настільки суперечливим та амбівалентним, що виникають сумніви щодо його використання у наукових пошуках. Однак, практичні вияви цього явища змушують науковців використовувати його щодо поліетнічних держав.

Залежно від ознак, які лежать в основі розрізнення етнократій, існують різні типології етнократичних режимів. Д. Горовіц, зважаючи на кількісне співвідношення домінуючої та непанівних етнічних спільнот, виокремлював два основні типи етнократичних (в його інтерпретації "етнічно обмежених") режимів: етнократичний режим з панівною більшістю та етнократичний режим з панівною меншістю. У першому випадку домінуюча етнічна спільнота складає більшість населення, правляча верхівка панує від імені більшості. У другому випадку етнократія спирається на меншість населення, що, не зважаючи на кількісне співвідношення, є домінуючою етнічною спільнотою.

Доволі оригінальною є типологія етнократичних режимів відомого російського дослідника даного явища Ж. Т. Тощенка. Він виокремлює три основні групи етнократій – людиноненависницькі, внутрішньо суперечливі та латентні. Перший тип ґрунтується на людиноненависницькій міжнаціональній та етнічній неприязні і включає такі різновиди як ра-

сизм, що може виступати в личині фашизму, та шовінізм. Останній є більш м'яким варіантом, його можна охарактеризувати як надмірний патріотизм з акцентом на військовій силі, ультранаціоналізм з елементами авторитаризму. До внутрішньо суперечливих типів відносяться: націоналізм; сепаратизм; сецесія як форма сепаратизму; культурний імперіалізм – суттю якого є визнання культури домінуючої нації великою культурою, а культур меншин – примітивними та застарілими; фундаменталізм – крайньо консервативна течія, в якій тісно переплелися націоналістичні та конфесійні домагання. До латентних типів етнократії відносяться: етнізм – ідеологія, що ґрунтується на уявленнях про біологічну спільність людей, які належать до одного етносу; етноізоляціонізм [Див: *Тощенко Ж. Т.* Этнократия: история и современность. – М. : РОССПЭН, 2003. – С. 60–88].

На думку автора, варто виокремлювати чотири основні типи етнократичних режимів: етнократичний режим расової (етнічної) чистоти; етнократія роздільного проживання; асиміляційний етнократичний режим; режим стихійної етнократії.

Центральною метою етнократичного режиму расової (етнічної) чистоти є забезпечення абсолютного панування певної расової (етнічної) спільноти, яка вважається єдиною "повноцінною" етнічною чи расовою групою (раса володарів). Така етнократія прагне до забезпечення кровної чистоти домінуючої групи, очищення її від усіх "неповноцінних" елементів. Представники непомітних груп вважаються "неповноцінними", "нижчими" расами і підлягають депортації з країни або знищенню шляхом геноциду. Максимум, на що вони можуть сподіватися – це безправне існування в якості робочої сили, праця якої забезпечує комфортні умови для представників "вищої" раси. Прикладом такого етнократичного режиму є нацистська Німеччина.

В етнократії роздільного проживання усю реальну повноту влади мають представники домінуючої етнічної (расової) спільноти, натомість усі інші піддаються різноманітним формам дискримінації. У такій державі існує чітка ієрархія етнічних та расових груп, їх реальні права залежать від місця в ієрархічній драбині. Характерною особливістю етнократії роздільного проживання є широке застосування політики юридичної та територіальної сегрегації. Найбільш яскравим прикладом такої етнократії являється режим апартеїду в Південно-Африканській Республіці. Керівники ПАР, реалізуючи подібну політику, прагнули довести міжнародній спільноті, що апартеїд цілком гуманна форма співіснування етнічних та расових груп. Розділення не означає дискримінації, є найбільш оптимальним шляхом забезпечення права на автономне існування кожної групи. Виступаючи у 1961 році в Лондоні, Прем'єр-міністр ПАР Х. Ф. Фервуд так охарактеризував позитивні риси апартеїду: "Ми бажаємо, що б кожна з груп нашого населення контролювалась та управлялась самостійно, як це відбувається у інших народів. Таким чином усі групи зможуть співпрацювати в єдиній співдружності націй, економічній

асоціації з республікою та один з одним. Південна Африка з честю та відповідальністю буде продовжувати робити усе належне, щоб забезпечити мир, процвітання та справедливість для усіх шляхом здійснення курсу політичної незалежності та пов'язаної з нею економічної взаємодії" [Друк за: *Цветков Д. Ю.* Этнополитические модели в условиях переходного периода. – М. : Научная книга, 2003. – С. 194]. Історія винесла суворий вирок подібним "гуманним" теоріям та практичним діям.

Як і попередні типи, асиміляційний етнократичний режим характеризується домінуванням представників однієї етнічної спільноти. Етнічні меншини зазнають різноманітних форм дискримінації, їх представники позбавлені можливості захищати власні права легальним шляхом. Демократичні процедури в умовах цього режиму можуть бути задекларовані, однак фактично вони не діють. На офіційному рівні існування етнічних меншин не визнається взагалі, або розглядається як потенційна загроза для цілісності держави. На відміну від попередніх типів, такий режим прагне до формування єдиної нації шляхом насильницької асиміляції представників непанівних етнічних груп (або частини з них). Метою подібних режимів є формування однорідної етнічної спільноти. Прикладом подібної етнократії є Іспанія за часів панування Ф. Франко.

На відміну від попередніх типів, режими стихійної етнократії характеризуються несистемним, стихійним застосуванням певних елементів етнократії за умов авторитарного політичного режиму. В даному випадку варто вести мову не стільки про етнократію, скільки про переважання у політиці етнократичних елементів. Наприклад, поряд з проголошенням та фактичним домінуванням однієї етнічної спільноти, представники деяких національних меншин можуть займати певні державні посади. У таких країнах застосування дискримінаційних заходів щодо непанівних етнічних груп залежить від примих правлячих кіл, коливається від доволі жорстких до м'яких форм. Представники одних непанівних етнічних меншин зазнають жорсткої дискримінації, натомість представники інших почувуються більш комфортно. Подібне неоднозначне ставлення ґрунтується на історичних стереотипах та міфах, негативному або нейтральному сприйнятті правлячими колами та домінуючою етнічною спільнотою тих чи інших народів.

В. Г. Корюненко, студ., КНУТШ, Київ
fear.rewan2010@yandex.ua

ЯВИЩЕ "ІМПЕРЬСЬКОГО УТОПІЗМУ"

Основним завданням влади в державі є організація та спрямування внутрішньодержавних суб'єктів і по мірі збільшення держави це завдання ускладнюється. Структура сучасних держав досягла того рівня складності, коли більшість форм організації влади не може забезпечити ефективного функціонування всієї системи.

Для проведення досліджень я обрав такий вид держав, які потерпали від даної проблеми найбільше – імперії. Найбільше зацікавлення викликав той факт, що деякі з них довгий час не втрачали своїх позицій і навіть процвітали не дивлячись на усі проблеми.

Під час дослідження було встановлено, що такого результату було досягнуто за допомогою системи "Імперського утопізму". В основі даного явища лежить ідея єдиної міжнаціональної держави. Дана ідея є основою багатьох політичних течій, від бездержавного анархізму до багатонаціонального соціалізму і служить об'єднуючим фактором для усіх прошарків населення. Характерними рисами "Імперського утопізму" є:

1. Чітка ідеологія боротьби проти зла, або заргону.
2. Бачення майбутнього світоустрою.
3. Вирішення нагальних культурних, політичних чи соціальних проблем.

За допомогою акцентуації уваги та сил на цих речах система ефективно виконує свою роботу до моменту вирішення проблем, або втрачає ними актуальності.

Результатом досліджень стала схема адаптації отриманих знань про дану систему функціонування держави до реалій сьогодення.

Д. А. Кочетков, студ., МГУ ім. М. В. Ломоносова, Москва, Росія
dmitrykochtekov93@gmail.com

ИЗБИРАТЕЛЬНАЯ СИСТЕМА УКРАИНЫ

Определение сущности понятия избирательной системы, эффекта применения различных избирательных систем в практике реализации избирательных прав граждан представляется важным для любого государства, признающего приоритет демократических основ государственного строительства.

По мнению А. В. Баранова "Избирательные системы выступают важным индикатором типологии политического режима и уровня консолидации демократии" [Баранов А. В. Избирательные системы Российской Федерации и Украины: реформы в начале XXI в. и их политические эффекты // Человек. Сообщество. Управление. – 2013. – № 3. – С. 87]. В условиях современных геополитических процессов выбор избирательной системы имеет определяющее значение не только для реализации избирательных технологий, но и для дальнейших перспектив существования той или иной формы правления.

Уже после выборов в Верховную Раду Украины 2014 г. председатель Центризбиркома Украины М. Охендовский заявил, что Украина должна как можно быстрее отказаться от смешанной избирательной системы и перейти к пропорциональной. "Парламентские выборы как 2012, так и 2014 года показали, что все проблемы, как во время агитации, так и на этапе установления результатов выборов возникают исключительно по одномандатным избирательным округам и создавали их только кандидаты, которые баллотировались в мажоритарных округах"

[Охендовский о смешанной избирательной системе [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://telegraf.com.ua/ukraina/politika/1563901-ohendovskiy-o-smeshannoy-izbiratelnoy-sisteme.html>].

Также, по его словам, необходимо обратить внимание на практику формирования окружных и участковых избирательных комиссий. "К сожалению, действующие положения избирательного закона поощряют определенные политические партии, которые все давно уже называют "техническими", предлагать свои квоты в избирательных комиссиях тем или иным кандидатам" [Охендовский о смешанной избирательной системе [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://telegraf.com.ua/ukraina/politika/1563901-ohendovskiy-o-smeshannoy-izbiratelnoy-sisteme.html>].

В пресс-релизе британского фонда Transition Democracy Fund по итогам исследования "2014: вызовы для избирательного права Украины" сделан вывод о необходимости новой избирательной системы для Украины.

"Проведение демократической перезагрузки власти в Украине невозможно в условиях действия нынешнего законодательства о выборах", – заявил президент Transition Democracy Fund Уильям Фулер. По его мнению, проведенные исследования показали, что процесс реформирования избирательного законодательства в Украине лишь в некоторых вопросах находит поддержку большинства экспертного сообщества. Так, опрошенные эксперты убеждены в необходимости принятия преференциальной системы выборов, которая позволит снизить уровень коррупции в парламенте и улучшить ситуацию с прозрачностью и демократическими стандартами в стране" [Британский фонд: Украина нуждается в новой избирательной системе [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.unian.net/politics/934829-britanskiy-fond-ukraina-nujdaetsya-v-novoy-izbiratelnoy-sisteme-a-4-oblasti-trebuyut-novyih-lits.html>].

Как следует из отчета Бюро по демократическим институтам и правам человека ОБСЕ, в конце 2013 года, а также в начале 2014 года в избирательное законодательство Украины были внесены изменения. Эти изменения несколько усовершенствовали нормативно-правовую базу, хотя и не смогли разрешить ряд проблемных вопросов, затрагивавшихся ранее. Несмотря на настойчивые требования со стороны общественности, Верховная Рада текущего созыва так и не приняла расширенный пакет реформ избирательного законодательства [Бюро по демократическим институтам и правам человека ОБСЕ [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.osce.org/ru/odiher/elections/ukraine>].

Вопрос о выборе избирательной системы Украины до сих пор носит дискуссионный характер. Политические деятели высказывают часто диаметрально противоположное мнение по поводу наиболее приемлемой для Украины электоральной модели. В данном докладе прослеживается динамику изменений избирательной системы Украины, анализируются Правовые основы избирательной системы и порядок проведения выборов в Украине, а также отражаются основные критерии и динамика изменений избирательной системы Украины. В заключении представлен вывод.

ТЕОРІЯ ВІДНОСНОЇ ДЕПРИВАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО НАСИЛЛЯ

Протягом всієї історії людства політичне насилля було ключовим інструментом боротьби за владу і дефіцитні ресурси. Дослідники завжди прагнули знайти основні джерела та чинники, які відповідають за інтенсивність і форми насилля. В середині ХХ століття цими проблемами все активніше почала опікуватися теорія відносної депривації, яка основні причини політичного насилля вбачала в невдоволенні індивідів своїм соціально-економічним і політичним положенням в суспільстві. Американський аналітик Т. Р. Гарр, у своєму фундаментальному дослідженні "Чому люди бунтують", одним з перших звернувся до комплексного вивчення зазначеної проблеми.

На думку Т. Р. Гарра, про недостатність уваги дослідників процесам політичного насилля свідчить той факт, що за 60 років (1908–1968) з 2828 статей у журналі *American Political Science Review* лише 29 хоча б частково стосувалися дослідження політичного насилля і масових безладів [Гарр Т. Р. *Чому люди бунтують* / Т. Р. Гарр. – СПб., 2005. – С. 45]. Аналізуючи прояви політичного насилля Т. Р. Гарр стверджує: "Політична наука володіє незначними знаннями про насилля, яке здійснюється одними людьми над іншими, а ті знання, які є – надто слабкі та неточні. Саме тому, головне завдання дослідників полягає у кількісному і якісному нагромадженні цих знань" [Гарр Т. Р. *Чому люди бунтують* / Т. Р. Гарр. – СПб., 2005. – С. 55]. За допомогою теорії відносної депривації Т. Р. Гарр розкриває основні умови та причини, що мотивують окремих суб'єктів політичного життя до участі у здійсненні змін насильницьким шляхом. Відповідно до розробленої ним концепції відносної депривації (позбавлення), причина політичного насилля полягає у ситуації, коли члени однієї расової, релігійної, політичної, етнічної або економічної групи співвідносять своє становище і положення з членами інших груп і починають відчувати несправедливу обмеженість, що підштовхує їх до застосування насилля. Посиллення такого незадоволення призводить до політизації проблеми, яка перетворюється на джерело насилля. Його інтенсивність буде пропорційною рівню депривації, яка визначається дисонансом між ціннісними очікуваннями індивідів і реальністю. Перехід до активної фази протистояння відбувається лише за умови, що такий розподіл прав і благ не є легітимним. Наприклад, в індійській кастовій системі міжкастове політичне насилля є вкрай рідким, бо таке соціально-політичне розшарування розглядається в якості прийнятної традиційної норми. Концепція відносної депривації свідчить про невдоволення широких верств населення власним статусом, умовами життя і відсутністю засобів для задоволення зростаючих потреб. Внаслідок цього,

формується переконання, що вони заслуговують на краще, а наявні політичні умови не в змозі їм це гарантувати, тому єдиним варіантом соціально-політичних змін є насильницька боротьба.

Накопичивши і проаналізувавши численний масив фактологічного матеріалу Т. Р. Гарр дійшов висновку, що на сучасному етапі суспільного розвитку ми можемо говорити про існування трьох різновидів відносної депривації:

1) спадаюча – соціальні групи відчувають психологічне роздратування через втрату того, що вони мали або могли мати за певних політичних умов. Групові цінності і прагнення залишаються на попередньому рівні, а можливості (способи) значно скорочуються. В цьому випадку, використання політичного насилля розглядається індивідами в якості єдиного можливого засобу досягнення своїх цілей;

2) аспіраціональна – передбачає стрімке зростання очікувань індивідів в умовах незмінного рівня можливостей. Політичне насилля і нестабільність стають наслідком того, що індивіди пред'являють системі власні вимоги, які вона не в змозі задовольнити;

3) прогресивна – розвивається в умовах зростання очікувань і переконань соціальних груп, що вони можуть претендувати на значно кращі умови життя але внаслідок різкого зниження можливостей шлях до соціально-політичних і економічних благ для них закритий [Гарр Т. Р. Почему люди бунтуют / Т. Р. Гарр. – СПб., 2005. – С. 84].

На думку Т. Р. Гарра, підтримка виборцями екстремістських та радикальних партій є проявом наростання у суспільстві відчуття відносної депривації і невдоволення. Чим сильніше люди мотивовані на досягнення цілі або утримання статусу, тим вищий рівень насилля вони будуть використовувати для подолання опору. Демонстрація результатів модернізації спричиняє зростання відносної депривації серед населення бідних країн і опосередковано впливає на розповсюдження радикальних настроїв. Індивіди, які прагнуть зміни своє життя, виявляють, що через незалежні від них причини, шлях до очікуваних змін закритий. З цього приводу Т. Р. Гарр зазначає: "Люди вдаються до політичного насилля, коли вони розуміють, що існує значна відмінність між їх очікуваними матеріальної винагороди та їх фактичним соціально-політичним положенням" [Gutowski J. Domestic Political Violence: Working Towards an Answer to a Timeless Question [Electronic resource]. – Access mode : http://digitalcommons.iwu.edu/polisci_honproj/28].

Чим вищий рівень незадоволення у соціальних груп, тим інтенсивніші акти політичного насилля, спрямованого проти джерел такої депривації (політичних інститутів та лідерів). На думку дослідника, головними мотиваційними чинниками застосування насилля в політиці виступають прагнення до збагачення (greed) та загальне невдоволення (grievance). Політичне насилля – це своєрідна форма поведінки, яка передбачає цілеспрямоване завдання шкоди опонентові. Цей процес може бути одностороннім (коли насилля застосовує один учасник політичного про-

цесу) або двостороннім/багатостороннім (коли таких учасників два і більше). Чим вищий рівень позбавлень в рамках певної системи, тим вищий рівень фрустрації у суспільстві, яка впливає на зростання рівня політичного насилля. Така фрустрація і психологічне позбавлення включають в себе: а) політичну дискримінацію; б) економічну нерівність; в) потенційний сепаратизм; г) залежність від іноземного капіталу; д) релігійні розколи; е) відсутність доступу до освіти. Т. Р. Гарр дослідивши 114 держав помітив відповідність і залежність між легітимністю політичної влади і масштабом насилля. Чим нижчий показник легітимності, тим частіше представники влади вдаються до використання політичного насилля з метою підтримки існуючого порядку [Гарр Т. Р. Почему люди бунтуют / Т. Р. Гарр. – СПб., 2005. – С. 191–192].

Саме завдяки дослідженням Т. Р. Гарра концепція відносної депривації отримала широке розповсюдження в процесі вивчення колективного політичного насилля. В подальшому, дана концепція була критично переосмислена і доповнена новими факторами. Зокрема, дослідження демонструють, що в умовах низької легітимності політичної системи фактори відносної депривації мають більший дестабілізуючий ефект.

Я. В. Крочак, студ., КНУТШ, Київ
yanakrochak@gmail.com

ПРОБЛЕМИ ПОБУДОВИ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ

На сьогоднішній день, Україна має на меті увійти до європейської спільноти, обов'язковою умовою позитивного вирішення цього питання є політична, економічна та культурна інтеграція. Однак без волі та свободи для людини і суспільства ні один з напрямків інтеграції не є доступним. Процес формування правової держави в Україні є вкрай складним, багатоплановим і передбачає насамперед створення такої структури влади, яка б забезпечувала дотримання законності та прав громадян і мала великий спектр політичних партій, рухів, соціальних груп з притаманними їм інтересами, характерною правовою, політичною, економічною та соціальною поведінкою.

Згідно зі ст. 1 Конституції України, наша держава є суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою. Але сьогодні показує, що це лише декларація, яка, на жаль, у нашій країні втілена частково. Україна не є правовою державою, тому що має ряд проблем, які перешкоджають їй бути такою. Утворити і сформувати правову державу можна шляхом політичних, економічних, соціальних реформ, змінивши природу взаємовідносин між державою, громадянським суспільством та індивідом.

Правовою державою можна вважати таку організацію діяльності державної влади у її взаєминах із індивідами (які є носіями визнаних і закріплених прав і свобод людини і громадянина), яка побудована на

верховенстві права і йому повністю відповідає. Тобто правовою можна назвати таку суверенну державу, яка є функціуючою в громадянському суспільстві і в якій юридично закріпленим є захист основних прав і свобод людини та громадянина.

Проте правова держава не є чимось таким, що можна з легкістю побудувати до якого-небудь суспільства, тому що процес еволюції її походження тісно переплітається з одночасним розвитком того середовища, в якому вона існує. Правова держава повинна мати свою усталену основу, і нею може слугувати громадянське суспільство, тобто таке об'єднання вільних, рівноправних людей, кожному з яких державою юридично забезпечене право брати активну участь у політичному житті країни. У ньому необхідною рисою є забезпечення всебічного розвитку особистості, функціонування демократичних громадських інститутів, гарантування вільних виборів, свободу слова, інформації, існування визнаної законом опозиції та багатопартійності, цим самим унеможливується узурпація влади. Кажучи інакше – це суспільство, яке спроможне створити правову державу.

У теорії і практиці правової держави чинне місце відводиться правам та свободам людини, які закріплюються Конституцією. Також їх називають невідчужуваними правами та свободами особистості. Основна діяльність правової держави повинна бути спрямованою саме на забезпечення та захист цих прав.

Сьогодні Україна перебуває у стані політичної та економічної кризи, які пов'язані, зокрема, з низьким рівнем правосвідомості наших громадян. Водночас створення правової держави передбачає існування високого рівня правосвідомості населення. Таким чином чільною передумовою для відповідної реалізації поставлених завдань є високий рівень правосвідомості громадян і представників державної влади у країні. Відкритим також залишається питання ефективності реалізації чинного законодавства, що має негативний вплив на формування правової держави. Для того щоб виправити таке становище, необхідно посилити вплив виконавчої влади на процес правозастосування, організувати тісну співпрацю законодавчої і виконавчої гілок влади щодо поліпшення правового регулювання суспільних відносин.

Також, необхідно наголосити на тому, що державна влада та її юридична організація мають функціонувати заради забезпечення динамічного і цілісного розвитку суспільства. Конкретно це стосується суспільства, яке керується принципами демократії. За для демократичної трансформації українського суспільства необхідною для виконання є низка чинників, а саме: гуманізація усіх сфер життєдіяльності суспільства, формування у інститутах державної влади і місцевого самоврядування умов, які передбачають забезпечення і захист за допомогою юридичних засобів суб'єктивних прав і свобод людини, також законних інтересів юридичних осіб.

Отже, у результаті таких змін в Україні повинна утворитися і сформуватися така система суспільно-політичного устрою, яка б цілком і по-

вністю відповідала стандартам Заходу. Необхідним є створення і приведення в дію такого системного механізму саморозвитку України, який, безперечно, буде працювати виключно на прогрес. Мається на увазі створення суспільних інститутів, спроможних забезпечити регулювання в рамках ринкової економіки, формування нового механізму взаємодії гілок влади, створення відносин між суспільством і державою на основі відповідальності, вироблення ефективних форм контролю за здійсненням законів і нормативно-правових актів, створення кращих умов задля ліпшого соціального захисту населення країни. Між державою і суспільством має бути така відстань, яка дозволить забезпечувати демократію і належний рівень прав і свобод представників громадянського суспільства. Громадянське суспільство створює і контролює державу і саме таким чином забезпечується достатньо самостійне існування демократичного громадянського суспільства і правової держави.

М. С. Майнина, студ., КНУТШ, Київ
miroslava_maynina@ukr.net

СУЧАСНІ МОДЕЛІ ПАРТИСИПІТАРНОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Значне місце в сучасних теоріях демократії посідає концепція партисипітарної демократії. Сутність її полягає у поверненні до ідеалів античної демократії, які передбачають активну участь громадян у обговоренні та прийнятті рішень. Теоретики схиляються до думки, що суспільство з політично неактивними громадянами, не може називатися демократичним, наразі високорозвиненим суспільством вважається те, де громадяни беруть активну участь в управлінні [*Dowding K., Goodin R. E., Pateman C. Justice and Democracy. – Cambridge : Cambridge University Press, 2004*]. Зокрема, Б. Барбер зазначає, що пряма демократія потребує не просто участі, а підготовки громадян до активної участі та прийняття рішень. Партисипітарна демократія розуміється як пряме управління освічених громадян [*Benjamin R. Barber Strong Democracy. – University of California press, 2003*].

Партисипітарна демократія має багато механізмів відтворення. Вчені по-різному бачать механізм взаємодії людей, при якому вони будуть виробляти спільну стратегію розвитку суспільства, приймати важливі рішення та вирішувати політичні проблеми. Одним із таких видів є деліберативна теорія демократії.

Основними п'ятьма аргументами на користь цієї теорії є: по-перше, виховний аспект, саме таким чином можна "виростити" освіченого громадянина, який може працювати на благо суспільству; по-друге, це сприяння розвитку комунікативних процесів серед громадян; по-третє, справедливість процедури громадянського обговорення; по-четверте, громадське обговорення сприяє конструктивному вирішенню питання, і по-п'яте, рівень розвитку демократії в суспільстві залежить від рівня розвитку самого су-

пільства, показує те, "ким ми є" [Maeve C. Five Arguments for Deliberative Democracy // Political studies. – 2000. – Vol. 48, P. 947–969].

І все ж, незважаючи на величезну різноманітність вихідних точок, деліберативна демократія має базовий набір характеристик, які відрізняють її від інших видів. Основою слугує наполегливість та бажання вирішувати політичні проблеми не шляхом міжособистісного спілкування, а публічних переговорів між конкуруючими сторонами, які мають різні інтереси.

Деліберативна демократія має втілювати основні демократичні принципи врахування суспільної думки та в той же час збереження політичної рівності кожного члена цього суспільства [Parkinson J. Legitimacy Problems in Deliberative Democracy // Political studies. – 2003. – Vol. 51. – P. 180–196].

Основна ідея, до якої апелює більшість вчених зводиться до того, що сторони мають вступати у дискусію з чітким розумінням певної політичної проблеми та вмінням аргументувати правильність свого варіанту розв'язання цієї проблеми. Такий підхід може мати, як позитивні так і негативні наслідки. Позитивні передбачають досягнення певного компромісу між сторонами, негативні – похибки у прийнятті правильних політичних рішень, які залежать від правильності аргументації, емоційного стану сторін, апелюванні до національних цінностей, анти-іноземної політики [Somin I. Deliberative democracy and political ignorance // Critical Review. – 2010. – Vol. 22, No. 2–3. – P. 253–279].

Отже, можна виділити чотири основні риси деліберативної демократії: на перше місце виходять активні громадяни, які беруть безпосередню участь у вирішенні політичних проблем, а не пасивні суб'єкти, якими можна маніпулювати; причина прийняття певних рішень має бути зрозумілою для усіх громадян; прийняття рішення, яке є обов'язковим протягом певного періоду (сторона, інтереси якої були враховані менше, має право доводити корисність свого рішення шляхом публічних дебатів, що веде до корегування певних рішень), з чого і випливає наступна риса – динамічність, постійний розвиток та вдосконалення суспільства та політичної ситуації в цілому [Gutmann A., Thompson D. Why Deliberative Democracy? – Princeton University Press, 2004].

Говорячи про комунітарну теорію демократії, слід зауважити, що суспільство, яке прагне нормально функціонувати тягнє до встановлення певних цінностей та моральних пріоритетів. Певні принципи моралі можуть виходити із узгодження дій сторін і базуються на усвідомлених, чітко виважених та конкретних переговорах сторін, а не на спільних цінностях та традиціях. Поступова відмова від традиціоналізму призводить до підриву і без того послаблених основ соціальних цінностей та порядку, що актуалізує тяжіння до пошуку свободи.

У результаті чого ми можемо спостерігати за тим, як деякі суспільства втрачають збалансованість, не витримуючи антисоціальних наслідків, спричинених надмірним тяжінням до свободи. Окрім того, слід зауважити,

що у ряді сучасних суспільств відбувається надмірне тяжіння до порядку, що так само може виступити причиною занепаду. Постає проблема пошуку шляху збалансування традиційних цінностей із лібералізмом сучасності. Саме тому суспільство потребує, аби золоте правило моралі звучало так: поважай та підтримуй моральний порядок у суспільстві, якщо хочеш, аби суспільство поважало та підтримувало твою незалежність.

А. Етціоні пропонує комунітарну парадигму, згідно з якою здоровим суспільством вважається те, де процвітають як соціальні блага, так і права особи. Справедливому суспільству потрібно збереження рівноваги між порядком та незалежністю, а не переважний акцент на одному з двох аспектів [Новая постиндустриальная волна на Западе : антология / под ред. В. Л. Иноземцева. – М. : Academia, 1999. – 640 p.].

Прихильники комунітарного підходу вбачають необхідність у такому соціальному порядку, який несе в собі комплекс спільних цінностей, які є спільними для кожної людини. Як наслідок людина може сумніватися в даному соціальному порядку, сперечатися і навіть змінювати його, однак вихідним пунктом має виступати цей спільний комплекс визначень того, що є сприятливим, а що завдасть шкоди. Слід також мати на увазі те, що далеко не кожен соціальний порядок забезпечить становлення здорового суспільства. Справедливе суспільство потребує такого порядку, який відповідає моральним цінностям його членів та визнається легітимним на момент створення [Новая постиндустриальная волна на Западе : антология / под ред. В. Л. Иноземцева. – М. : Academia, 1999. 640 p.].

Отже, для прихильників комунітарного підходу є важливим збереження збалансованості між незалежністю особистості та порядком, при чому мова йде про особливий вид порядку: добровільний та обмежений основними цінностями, а не нав'язаний та всеохоплюючий. Незалежність особистості має не безмежний характер, а має соціальні рамки та списується в контекст суспільних цінностей.

Г. М. Малкіна, д-р пол. наук, доц., КНУТШ, Київ
anna-malkina@ukr.net

ЛЮСТРАЦІЯ ЯК ФОРМА ПОЛІТИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

"Революція гідності" 2014–2015 рр. актуалізувала в українському суспільстві питання про необхідність очищення влади від суб'єктів політики, причетних до правопорушної діяльності держави і приведення норм функціонування державного апарату у відповідність до правил і принципів демократичного способу організації влади. Цей процес став позначатись терміном "люстрація" і охопив вищі органи державної влади, а також судову і правоохоронну системи. Мета люстрації була визначена Законом України "Про очищення влади" від 16.09.2014 р. наступним чином: "Очищення влади (люстрація) здійснюється з метою недопущення до участі в управлінні державними справами осіб, які своїми рішеннями,

діями чи бездіяльністю здійснювали заходи (та/або сприяли їх здійсненню), спрямовані на узурпацію влади Президентом України Віктором Януковичем, підриив основ національної безпеки і оборони України або проти-правне порушення прав і свобод людини". Попри значну підтримку даної законодавчої інновації громадянським суспільством та об'єктивну необхідність реформування державного апарату в Україні, ставлення до люстрації зарубіжних і вітчизняних правознавців є неоднозначним.

Люстрація як процес має давню історію: сталінські "чистки" 30-х рр. XX ст., "денацифікація" Німеччини та Австрії (процес Нюрнберг-2) 40–50-х рр. XX ст., "макартизм" в США 50-х рр. XX ст. є прикладами люстраційних процесів без використання відповідного терміну. Термінологічне ж і законодавче оформлення люстрації розпочалось наприкінці 80–90-х рр. XX ст. після розпаду СРСР у країнах радянського блоку – Польщі, Чехії, Болгарії, Угорщині тощо і було спрямоване проти осіб, причетних до комуністичного режиму та проти комуністичної ідеології в цілому. Попри ефективність запроваджених методів, які дозволили країнам Східної Європи у короткий термін розірвати зв'язок з тоталітарним режимом, люстрація була сприйнята міжнародним співтовариством як недемократична і віднесена до так званого правосуддя перехідного періоду (transitional justice), тобто судових та несудових механізмів, пов'язаних з переходом від авторитарного/тоталітарного режиму до демократичного.

Об'єктами люстрації в країнах Східної Європи стали члени заборонених (комуністичних) партій; судді, відповідальні за винесення неправосудних рішень (формально – за порушення присяги); слідчі, прокурори, працівники міліції/поліції та органів державної безпеки, відповідальні за фабрикацію карних справ та незаконне переслідування громадян; члени виборчих комісій всіх рівнів, які брали участь у фальсифікації результатів голосування; чиновники всіх рівнів, які своїми діями або бездіяльністю сприяли порушенню конституційних прав громадян. Сама люстрація умовно поділялась на декілька видів: політичну люстрацію, яка передбачала обмеження виборчих прав, заборону балотуватись до органів державної влади та займати державні посади; економічну люстрацію, яка передбачала проведення фінансових розслідувань, з'ясування джерел походження майна посадових осіб, а також повернення активів у державну власність; професійну люстрацію, яка передбачала заборону займатись професійною діяльністю і стосувалась суддів, журналістів, викладачів, працівників правоохоронних органів.

Політичну та професійну люстрацію можна визначити як форму політичної відповідальності, яка має негативні наслідки для суб'єктів політики, настає за участь у правопорушній діяльності держави і передбачає недопущення їх до державного та муніципального апаратів управління, правоохоронних органів і судової системи. Особливістю люстрації як форми політичної відповідальності є те, що вона не передбачає кримінального переслідування суб'єктів політики, а тільки заборону професійної діяльності (політико-правова відповідальність) та громадський осуд (морально-політична відповідальність).

Основні недоліки люстрації можна звести до наступних положень. По-перше, ідея люстрації суперечить принципу презумпції невинуватості, який є одним з головних принципів організації і функціонування судової влади в демократичній державі, адже громадянин повинен доводити свою непричетність до правопорушних дій або попереднього недемократичного режиму. По-друге, політичне, а не кримінальне переслідування особи є грубим порушенням конституції будь-якої демократичної держави, оскільки обмеження за ознаками політичних, релігійних та інших переконань категорично заборонені. По-третє, політична відповідальність особи, яка передбачає заборону професійної діяльності, суперечить конституційному праву людини на працю. По-четверте, обмеження виборчих прав і заборона балотуватись до органів державної влади є порушенням конституційного права особи обирати і бути обраною. Тому давати людині владу чи ні повинні визначати виборці своїми голосами на виборах. По-п'яте, на практиці в умовах недосконалої судової системи та вибіркового правосуддя, люстрація може стати ефективним інструментом у політичній боротьбі та зведенні особистих рахунків. По-шосте, в процесі люстрації з державної служби виключаються люди, які є найбільш досвідченими в цій роботі, поповнити нестачу кваліфікованих кадрів буває дуже важко, наслідком чого може стати непрофесіоналізм суб'єктів політики та управління державою шляхом спроб та помилок.

Основні переваги люстрації можна звести до наступних положень. По-перше, процес люстрації надає легітимності новій владі шляхом рішучого розриву з практикою попереднього режиму, який сприймається суспільством як злочинний і неправовий. По-друге, люстрація виступає засобом попередження реставрації попереднього недемократичного режиму та рваншизму з боку старої еліти. По-третє, люстрація виконує показово-виховну роль, дає можливість всім суб'єктам політики і громадянському суспільству зрозуміти, що кожен громадянин має нести відповідальність за свої дії, наслідком чого є формування демократичної політичної культури.

У законі України "Про очищення влади", прийнятому 16 вересня 2014 року враховано основні негативні наслідки та правові колізії, з якими зіткнулися в свій час країни Східної Європи. Так, зокрема, під дію закону про люстрацію підпадають прем'єр-міністр та члени кабінету міністрів, посадові особи прокуратури, СБУ, національного банку, військових посадових осіб збройних сил, члени вищої ради юстиції, центральної виборчої комісії тощо. Виборні посади з закону виключено. Це означає, що обмежень щодо зайняття посади народного депутата закон не містить. Також законом визначається, що особи, які підлягають люстрації, не можуть обіймати посади, щодо яких здійснюється очищення влади не довільно, а терміново на п'ять років з дня набрання чинності відповідним рішенням суду. Разом з цим, закон залишився недосконалим, на чому наголосила, зокрема, Венеціанська комісія, яка запропонувала переглянути список критеріїв і посад, які підлягають люстрації і забезпе-

чити недопустимість притягнення до відповідальності особи лише на основі приналежності до тієї чи іншої категорії чиновників.

Переваги та недоліки люстрації обумовлюють неоднозначне ставлення до неї, разом з цим треба розуміти, що люстрація є лише вимушеним кроком, одним з етапів у становленні правового демократичного режиму, ніколи не триває багато років і тому є допустимою для країн перехідного типу. Разом з цим треба розуміти, що люстрація має лише доповнювати інші засоби правосуддя, а не замінювати їх.

***В. Ю. Маркітантов, канд. політ. наук, доц.,
К-ПНУ ім. І. Огієнка, Кам'янець-Подільський
vamar@ukr.net***

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСІВ РЕГІОНАЛІЗАЦІЇ В СПОЛУЧЕНОМУ КОРОЛІВСТВІ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ ТА ПІВНІЧНОЇ ІРЛАНДІЇ

З другої половини ХХ століття Європу охоплюють процеси регіоналізації. Останні десятиліття засвідчили їх поширення у значній частині унітарних країн Західної Європи. Регіоналізація означає "процес перерозподілу владних компетенцій, передачі функцій від національного на регіональний рівень; появу та розвиток нових інституційних форм, що відповідають новій ролі регіонів у процесі ухвалення рішень на національному і наднаціональному рівнях" [Бусьгіна І. Политическая регионалистика: учебное пособие. – С. 14]. Тобто це процес перерозподілу повноважень між центром і регіонами на користь останніх.

Загальноєвропейські процеси регіоналізації та зростання ролі регіонів європейських держав не могли не позначитися й на Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії. З другої половини ХХ ст. тут спостерігається зростання націоналістичних тенденцій у трьох регіонах – Уельсі, Шотландії та Північній Ірландії. Радикально налаштовані представники регіональних рухів закликали до відокремлення з метою утворення власних держав, а у випадку з Північною Ірландією – до об'єднання з Ірландською Республікою. У результаті уряд Великої Британії був змушений розпочати реформування управління провінціями шляхом розширення їх автономії. Проте перша спроба створити законодавчі органи в Уельсі та Шотландії, яка відбулася ще у 1979 році, не знайшла достатньої підтримки на референдумі і процес реформування на певний час був припинений [Коданева С. Политическая регионализация в Соединенном Королевстве Великобритании и Северной Ирландии: конституционная реформа]. Слід зауважити, що у період з 1920 по 1972 р. Північній Ірландії уже надавалося право внутрішнього самоврядування [Короткий Оксфордський політичний словник. – С. 586], але Лондон був змушений розпустити північноірландський парламент, запровадивши тим самим пряме правління.

Процеси регіоналізації у Великобританії отримали назву деволюції, що означає "процес перерозподілу політичної влади, її дифузії, поступове "переливання" влади з гори до низу зі створенням у регіонах власної системи політичних інститутів або розширенням компетенцій уже існуючих" [Бусыгина И. Регионализация в странах Западной Европы: Великобритания и Франция в сравнительной перспективе]. Крім того, деволюція відзначається значною складністю при поверненні цих повноважень з регіонального рівня до центрального уряду [Короткий Оксфордський політичний словник. – С. 586].

Процеси реформування були відновлені через 16 років з приходом до влади лейбористів. У результаті проведених реформ, які були спрямовані на управління регіонами, три частини країни отримали автономію та перетворилися на політичні регіони, а у Англії розпочався процес дроблення регіону [Коданева С. Политическая регионализация в Соединенном Королевстве Великобритании и Северной Ирландии: конституционная реформа]. Відповідно Уельс та Шотландія отримали власні законодавчі органи влади: Національну Асамблею Уельсу та Парламент Шотландії (перші вибори до парламентів тут відбулися в 1999 році – В. М.), а у Північній Ірландії було відновлено втрачений у свій час парламент – Асамблею Північної Ірландії. Всі вони наділені досить широкими автономними правами.

Проте ці регіональні органи мали неоднакові повноваження і функції. Так, парламенти Шотландії та Північної Ірландії набули законодавчого права з питань, що спеціально не збережені за центральним Парламентом (принцип координації). Натомість Національна Асамблея Уельсу, поділяючи функції з центральним урядом, може лише ухвалювати правила та інструкції, які розвивають та конкретизують законодавчі акти, ухвалені Парламентом країни (принцип кооперації). Шотландія до того ж отримала обмежені податкові повноваження на відміну від інших національних регіонів [Бусыгина И. Регионализация в странах Западной Европы: Великобритания и Франция в сравнительной перспективе].

Таке значне реформування має низку причин, основними серед яких є вплив загальних процесів регіоналізації в європейських країнах із ростом у них ролі регіонів та глибокі внутрішні суперечності між державотворчою нацією і національними меншинами [Коданева С. Политическая регионализация в Соединенном Королевстве Великобритании и Северной Ирландии: конституционная реформа].

Найістотніша роль у перерозподілі повноважень між центром і регіонами належала Шотландії. Останні десятиліття цей регіон позиціонує себе у якості повноцінного актора наднаціонального процесу в Європейському союзі, розвиваючи відносини з іншими регіонами Європи [Бусыгина И. Регионализация в странах Западной Европы: Великобритания и Франция в сравнительной перспективе]. У результаті 18 вересня 2014 року в Шотландії відбувся референдум щодо незалежності, на якому більшість населення висловилося проти відокремлення від Сполученого Королівства.

Завдяки цьому Шотландія отримає ще більше автономії, про що свідчать обіцянки прем'єр-міністра Великобританії Д. Кемерона про наділення регіональної влади додатковими повноваженнями [Референдум в Шотландії: чому скотти вирішили не "розводитися" с Лондоном].

Отже, процеси налагодження нових відносин між центром та регіонами у Сполученому Королівстві не відбуваються шляхом федералізації. Великобританія, подібно до інших унітарних європейських країн, знаходиться у пошуку нової моделі відносин.

*О. В. Меженська, асп., КНУТШ, Київ
elenka_mezhenskaya@mail.ru*

"ДЕРЖАВНИЙ ПЕРЕВОРОТ" ТА "РЕВОЛЮЦІЯ": ПРОБЛЕМА РОЗРІЗНЕННЯ ПОНЬЯТЬ

Проблеми легітимної та нелегітимної зміни влади та способів її отримання завжди актуальні та знаходяться в колі уваги філософів, політологів, соціологів. Результати загальнонаціонального дослідження громадської думки населення України, "Річниця Майдану – опитування громадської думки", яке було проведене Фондом "Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва" спільно з Київським міжнародним інститутом соціології в рамках проекту Громадський соціологічний консорціум з 9 по 18 жовтня 2014 та "Левада-Центру", проведене 24–27 січня 2014 року в Російській Федерації щодо оцінки подій в Україні 2013–2014 років є яскравим тому підтвердженням [84 % росіян називають події в Україні державним переворотом [Електронний ресурс] // News.ru/ua. – Режим доступу : <http://beta-ukr.newsru.ua/ukraine/30jan2014/gosper.html>; Річниця Майдану-опитування громадської та експертної думки [Електронний ресурс] // Фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва. – Режим доступу : http://dif.org.ua/ua/polls/2014_polls/hethrtjhrrhthrtt.htm].

З політологічної точки зору спектр оцінок зазначених подій пов'язаних із зміною влади в умовах політичної кризи, зводиться до використання таких понять як: 1) революція, 2) державний переворот, 3) антиконституційна змова, 4) усвідомлена боротьба громадян, що об'єдналися на захист своїх прав, 5) стихійний протест населення. Тож, як бачимо політичні категорії "революція" та "переворот" й надалі залишаються однією з істотних складових як історичного так і політичного процесу, і предметом аналізу який викликає досить напружену увагу серед дослідників та політично активного населення.

Використання категорій "державний переворот" та "революція" у різноманітних дискурсах це тривалий процес, що охоплює період від античності до сучасності. Політичні процеси, пов'язані із боротьбою за владу в державі мислителі різних епох називали по-різному: державним переворотом (Аристотель), революцією (Е. Берк, Д. Юм, М. Карамзін), "корінним переворотом" (М. Лунін), соціальною революцією (К. Маркс,

К. Каутський, Л. фон Штейн, М. Бакунін, П. Кропоткін, П. Лавров), громадським переворотом (О. Герцен), соціальним переворотом (П. Струве).

Тож, для об'єктивності інтерпретації та узагальнення політичних подій дуже важливо, щоб факти і відповідні аспекти політичної дійсності не просто підбиралися а досліджувалися й тлумачилися виходячи із сукупності фактів та взаємозв'язків. Тому проблема розрізнення таких понять як "революція" та "державний переворот" не втрачає своєї актуальності.

Без чіткого розуміння сутності понять "революція" та "державний переворот" неможливо визначити політичні процеси, які позначаються у сучасній західній і вітчизняній науці як політична боротьба. У будь-яких філософських та наукових розробках трактування таких політичних явищ як революція та державний переворот, поза акцентами насильства знайти досить важко.

Обґрунтовуючи сутність поняття державний переворот, дослідники акцентували увагу на наступному.

Так, І. Кант характеризує державний переворот як насильницький захват влади розв'язання пристрастей і встановлення одних правителів на місце інших [Кант І. Сочинения в 6. т. Т. 4, ч. 2 / [под общ. ред. В. Ф. Асмуса, А. В. Гулыги, Т. И. Ойзермана]. – М. : Мысль, 1965. – С. 266–660]. Класики марксизму-ленінізму К. Маркс, Ф. Енгельс, В. Ленін визначають державний переворот як чітко спланований, добре організований силовий захват влади із дотриманням принципу прихованості [Маркс К. 18 брюмера Луи Бонапарта [Электронный ресурс] / К. Маркс. – Режим доступа : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/Article/marx_18.php]. Дослідники К. Малапарте, М. Петров), Е. Люттвак, О. Глазунов досліджуючи сутність державного перевороту, виділяють наступні чинники, що визначають його як прогнозовану, з елементом непередбачуваності, незаконну, насильницьку зміну чинної бюрократичної влади, який здійснюють громадяни без певної політичної ідеологізації.

Державний переворот – як форму насильницького захоплення влади однією з політичних сил у процесі політичної боротьби, який виходить за межі легітимності визначають і словникові видання. Відмічається також, що державний переворот не призводить до корінних змін економічного базису, системи матеріальних цінностей, а лише відбувається зміна суб'єкта політичної влади [Політологічний енциклопедичний словник : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.]. – К. : Генеза, 1997. – С. 148–149; Політологічний енциклопедичний словник [Електронний ресурс] / В. Храмов. – К., 1997. – Режим доступу : <http://subject.com.ua/political/dict/417.htm>; Юридична енциклопедія [Електронний ресурс] / Ю. С. Шемшученко. – Режим доступу : http://leksika.com.ua/15710312/legal/derzhavniy_perevorot/].

Враховуючи викладене, виділимо суттєві ознаки державного перевороту: 1) конфлікт між елітами; 2) зміни відбуваються у нелегітимний спосіб; 3) державний переворот здійснюється добре організованою групою однодумців (політичною силою); 4) державний переворот це чітко спланований та таємно організований процес; 5) здійснюється у насильницький

спосіб; 6) державний переворот не призводить до зміни політичного режиму та соціально-економічного устрою в державі а лише до зміни уряду.

Категорія "революція" досить приближена до поняття "переворот" але відрізняється від нього глибиною перетворень. Для того, щоб ретельніше переглянути сутність та головні ознаки революції, нижче проведемо декілька визначень революції, взятих з кількох авторитетних видань. Так С. Хантінгтон визначає революцію, як "внутрішні, швидкі, фундаментальні й насильницькі зміни у пануючих цінностях і міфах суспільства, у його політичних інститутах, соціальній структурі, способах діяльності й політиці керівництва" [*Huntington S. Revolution and Political Order // Revolutions. Theoretical, Comparative and Historical Studies / ed. by Jack Goldstone. – HBS publishers, 1986. – P. 39*]. Авторитетний американський дослідник проблематики революції Д. Голдстоун визначає три ключові аспекти революції – розвал держави, боротьбу між претендентами на центральну владу і заснування нових інституцій [*Голдстоун Дж. Революції теорії // Енциклопедія політичної думки. – К. : Дух і Літера, 2000. – С. 326*].

Словникові видання пояснюють революцію як "суспільний рух і переворот що ставлять за мету повалення старого ладу, встановлення нового режиму шляхом насильницького завоювання політичної влади, здійснення докорінних змін політичного життя суспільства [Політичний енциклопедичний словник. – К. : Генеза, 1997. – С. 298]. Центральним питанням революції є питання про політичну державну владу, яким соціальним цінностям вона буде належатиме. [Революция. Большой энциклопедический словарь / М. А. Прохоров (гл. ред). – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Большая Российская энциклопедия ; СПб. : Коринт, 2004. – С. 1023].

Як підсумок, виділимо суттєві ознаки революції (як форми політичної боротьби): 1) конфлікт між елітами; 2) зміни відбуваються у нелегітимний спосіб; 3) передбачає масову мобілізацію; 4) наявність ідеології та харизматичних лідерів; 5) здійснюється із застосуванням насильства; 6) призводить до зміни політичного режиму та соціальної структури/ладу суспільства; 7) має спонтанний характер; 8) двовладдя (запровадження тимчасових форм правління).

Тож, питання порівняння понять "революція" та "державний переворот" вирішується шляхом окреслення специфіки здійснення кожного та їх наслідками.

На противагу перевороту (як відносно швидкому і простому захопленню важелів влади), революція – це глибокі зміни усієї системи, її базових принципів, режиму. Це означає руйнування конституційного або юридично оформленого та інституціоналізованого режиму, запровадження тимчасових форм правління й закріплення диктаторських форм правління. Тобто, поняття "революція" використовується для позначення дуже швидкого та насильницького переходу до нового ладу.

Зазначемо також, що державний переворот – це захоплення влади силами, що не спираються на масовий народний рух, то революція в даному аспекті, набуває значення активних дій широких народних мас.

Варто також зазначити, що революція має випадковий характер, тобто вона є результатом незалежного збігу обставин. Революція це різновид політичного процесу, який фундаментально змінює політичну й соціально-економічну систему суспільства, а внаслідок цього впливає й на формування нових цінностей в народній свідомості. Саме цим революція відрізняється від державного перевороту, який не супроводжує появою інших цінностей та руйнуванням колишнього соціально-економічного ладу, а має своїм результатом лише оновлення керівництва при владі. Саме остання ознака відрізняє революції від переворотів.

Досліджуючи сучасні революції та перевороти, можна стверджувати, що дані поняття мають не лише різну інтерпретацію, оцінку та різні дефініції, але й інший зміст, відмінний від того, що вкладалося у нього у минулому. На сьогодні сам характер використовуваних засобів перевороту та революції свідчить про те, що елемент насилля перестав бути виключною кваліфікаційною їх ознакою. Самого елемента насилля для визначення даних понять – мало, треба враховувати ще й ідейно-програмові спрямування і настанови цього процесу, зміст і напрям боротьби. Проте й таке трактування революції та державного перевороту буде неповним.

Таким чином, проведене порівняння категорій "революція" та "державний переворот", на нашу думку, позначають відмінні за своєю суттю суспільно-політичні процеси.

***V. Melnyk, stud., Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv
melnyk_science@mail.ru***

POLITICAL ANTHROPOLOGY OF THE EVOLUTION OF ETHNIC ORGANISMS AND THE NOTION OF NATION

The notion "nation" has specific features for each separate anthropological landscape. However, it is important to form the synthetic regularity of interpretation of the meaning of nation on the basis of the traditionalism inherent in a person. Tradition lies deep in the structure of consciousness (individual, collective) changing its form but not content in the historical process, governing evolution of ethnic organisms.

Anthony D. Smith notes: "nation is a named population sharing a historic territory, common myths and historical memories a mass public culture, a common economy and common legal rights and duties for its members" (Smith, Nations and Nationalism in a Global Era, 2009). This concept entirely agrees with the three stages of a nation formation grounded by Yu. V. Bromley: ethnos – folk ("narodnost") – nation (Bromley, Ethnos and Ethnography, 1973; Bromley, Modern Problems of Ethnography, 1981). Ethnos is formed from the psychologically and somatically compatible tribes living in a certain clearly defined areal (Melnyk, An Outline of the Theory of Social and Cultural Anthropology, 2013). Lev Gumilev divides ethnogenesis as a natural process

in a number of phases: "rise", "development", "acmatic phase", "breakdown", "inertia", "obscuration", "homeostasis" and "depopulation" (Gumilev, Ancient Rus and the Great Steppe, 2011; Gumilev, Ethnogenesis and the Biosphere, 2012). Academician Bromley wrote: "term "nation" in our literature usually serves for designations of a community of people of one ethnonim living within the boundaries of one state. The word "folk" contains somewhat different space and political characteristics" (Bromley, 1981). Such notion of the "nation-state" has been developed by A. Smith, who emphasizes contextual interconnection of the ethnopolitical category "nation" and the political and ideological category "nationalism" (Smith, 2009).

Nation – is a modern understanding of the medieval community "ethnos-folk". Nation – is an example of transformation of the ethnic psychology by way of creation of a new scheme of thinking – national consciousness based on the tradition of a national identity reaching with its psychological roots transition of ethnoses into the state organization system (Melnyk, Psychological Aspects of Sociocultural Anthropology, Gazette of Vinnytsia National Medical University, vol. 16, No. 2, 2012). Through the politicized national identity as a result of evolution of ethnopsychological stereotypes of the collective structure of consciousness the evolution of ethnic systems in our modern world gains exactly a political meaning (Melnyk, Traditionalistic Approach in Political Anthropology, "Topical Issues, Problems and Prospect for Development of Humanitaristics in a Modern Information Space: VIII International Research and Practical Conference", 2014).

There exist three approaches to the definition of "ethnos – folk – nation":

1. Ethnographic approach, expressed by ethnohistorical regularities, phases and ethnogenetics jerks and by psychosomatic commonness; such community is constantly moving, evolves in a phase context and this way remains the only natural union of people – a union of individual world views and individual production forces.
2. Ethnopsychological approach, expressed in the group unity of many individual structures of consciousness consolidated by identical stereotypes of thinking (understanding, perception, realization), based on the unity and integrity of the common life activity experience; ethnopsychological approach to the solving of the problem "ethnos – folk – nation" shows the traditionalistic essence of the collective (group) experience of life activities, fixed in the collective socioethnic structure of consciousness.
3. Political approach, synthesizing ethnic psychology, ethnogenetic evolution and influence of the nature and geographic factors on the socio-ethnic processes in the political-historical, cultural-political, historic-civilization contexts; the problem "ethnos – folk – nation" is treated as an ethnic reflection of the political commonness, fixed in the political traditions, political culture, political stereotypes of ethnic psychology, conservative stereotypes of social psychology, nationalistic ideological manifestations.

These approaches are united on a single sociocultural anthropological level as an object of the political and anthropological analysis. The problem "ethnos – folk – nation" better reflects relations between individual and col-

lective (group) psychology on the example of the conservative political and legal stereotypes, reflected in the political traditionalism. Synthesis of the thoughts of Bromley, Gumilev and Smith concerning movement of the ethnic history allows to characterize psychological and political factors of interdependence of the collective and individual consciousness in the context of proportion of the state and non-state ethnic organisms, ethnic and national self-consciousness of a person, presence of an ethnic or civic nationalism as an obligatory positive form of reflection of the traditionalistic stereotypes in its conservative historical and political manifestations.

*Т. А. Пасюта, студ., КНУТШ, Київ
kryasanchik@gmail.com*

ЗМІ ЯК ЗАСІБ МАНІПУЛЮВАННЯ ГРОМАДСЬКОЮ ДУМКОЮ

Ні для кого не секрет, що в сучасному суспільстві засоби масової інформації – це не лише знаряддя для інформування громадян, але й потужна маніпулятивна зброя, "четверта влада", яка істотно впливає на громадську думку, підлаштовуючи її під інтереси правлячих груп чи то бізнес-еліти.

ЗМІ мають справу з інформацією, і саме контроль за нею дає змогу маніпулювати масовою свідомістю, створювати у ній модель вигідної суб'єкту впливу дійсності та вирішувати, які проблеми на сьогодні є найбільш актуальними. Штучно продукується таке явище, як медіа-свідомість (тобто свідомість, заснована на хибних цінностях, маніпулятивних інтерпретаціях, подвійній моралі), коли реальність, пропонована ЗМІ, відрізняється від дійсної.

Слід зауважити, що саме поява мас-медіа та реклами сприяли поглибленню вивчення феномену мовного впливу на свідомість та вчинки людей. І справді, роль ЗМІ в процесі політичного маніпулювання не можна недооцінювати, це так звана "четверта влада", за допомогою якої відбувається приховане управління політичною свідомістю та поведінкою людей, з метою реалізації власних політичних інтересів. Згідно з багатьма дослідженнями, жоден кандидат в органи влади не матиме реальних шансів на обрання, не використовуючи мовне маніпулювання та пропаганду в ЗМІ.

Американський політик Джон Калоун ще першій половині XIX ст. зазначав, що "преса, замість того, щоб представляти інтереси цілого, звичайно виявляється органом окремих груп впливу, а точніше – партій, які із них виростають; вона виявляється інструментом в їхніх руках для контролю за громадською думкою і для її зміни в інтересах цих груп"

Використання технологій інформаційно-психологічного впливу для маніпулювання громадською думкою – поширене у світі явище. Засоби масової інформації призначені для сприйняття їх масами. Ще Гюстав Лебон зазначав, що "з того самого моменту, коли люди опиняються в

натовпі, невіглас і вчений стають однаково нездатними міркувати" [Лебон Г. Психологія народів і мас. – М., 1995].

Серед розповсюджених технік керування громадською думкою є використання різноманітних жаргонізмів, слів, фраз мовних фігур, тропів та кліше, дезінформації, використання стереотипів та міфів.

Однією з умов успішного висвітлення проблеми є її сенсаційність, що є однією з найголовніших цінностей сучасних медіа. Нагнітання ефекту терміновості різко збільшує маніпулятивні можливості. Щогодинне оновлення інформації позбавляє її будь-якої постійної структури. Людина просто не має часу осмислити та зрозуміти повідомлення, вже не кажучи про його критичний аналіз, оскільки воно витісняється іншими, ще новішими.

Досить значний ефект для формування громадської думки є повторення. На ньому наголошував французький психолог Серж Московічі. Він писав: "Повторення є одним з тих психологічних засобів, які впливають на несвідомі механізми. Якщо зловживати цим прийомом – стереотипи підсилюються до стійких забобнів" [Московічі С. Століття натовпів. – М., 1996].

Не менш дієвим прийомом є застосування такого засобу, як спрощене, якщо не сказати примітивне подання матеріалу. За цим правилом лежить психологічне твердження, що людина підсвідомо тягнє до простих пояснень складних проблем. Концепцію спрощення висунув ще на початку ХХ століття відомий американський політичний оглядач Волтер Ліппман. Він уважав, що "процес сприйняття – це приєднання ще невідомого явища до вже існуючого у свідомості стереотипу. Тому преса має стандартизувати те, про що повідомляє, до зрозумілих стереотипів і усталених думок. Людина має сприймати повідомлення без зусиль і беззастережно, без внутрішньої боротьби та критичного аналізу". Саме тому ЗМІ і зводять реальні суспільні проблеми до якомога простіших пояснень. Більше того, В. Ліппман стверджував, що "під впливом інформації про події, а не безпосереднього спостереження за ними у свідомості людини складаються спрощені образи, стандартизовані уявлення про навколишній світ, «картинки в наших головах», або стереотипи" [Ліппман В. Суспільна думка. – М., 2004].

Таким чином, ЗМІ у сучасному суспільні являються потужною маніпулятивною зброєю, що допомагає певним групам осіб керувати масовою свідомістю громадян, забезпечуючи при цьому власні інтереси. Більше того, можливість політичного впливу через мас-медіа значно збільшує можливість керувати населенням, шляхом реклами, пропаганди та агітації. Все це, у свою чергу, надає зацікавленим особам здатність контролювати громадську думку, формувати масову свідомість у суспільстві та підпорядковувати останнє власним політичним інтересам. Саме тому, у період інформаційної війни, яку веде проти нас російська правляча еліта та інші зацікавлені у цьому групи осіб, зараз, як ніколи, досить важливо розуміти маніпулятивний потенціал ЗМІ та навчитися критично підходити до почутої та побаченої інформації, адже сучасний арсенал технологій здатний впливати на свідомість будь-якої людини.

ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОЛІТИЧНИХ РЕЖИМІВ У ПОСТКОМУНІСТИЧНИХ КРАЇНАХ

Трансформація політичного режиму є складним і різновекторним у своєму розвитку процесом, який має багато проявів та особливостей, що унеможлиблює його однозначне розуміння. Існує чимало підходів до розуміння сутності цього процесу (теорія модернізацій, структурна теорія, теорія зовнішнього впливу та ін.). Проте кожен із цих підходів розкриває тільки ті чи інші аспекти багатоманітної проблематики трансформації політичного режиму. Особливо це стосується демократичних транзитів посткомуністичних (колишніх тоталітарних) країн, де існують свої особливості переходу. Перші, однак успішні, спроби дослідження цієї проблеми вже здійснені представниками новітньої парадигми транзитології, котрі враховують, зокрема, специфіку переходів від тоталітаристських політичних режимів до демократії.

Трансформацію політичного режиму можна визначити як процес послідовної інституціоналізації політичних змін, внаслідок яких змінюється економічна система, соціальні зв'язки (між громадянами та владою) та духовно-культурна сфера суспільного життя.

Серед об'єктивних чинників, що істотно впливають на траєкторію посткомуністичних трансформацій, найбільш важливими є особливості її вихідної позиції (походження режиму, термін його функціонування і ступінь, наприклад, тоталітарності); структура трансформаційного процесу (моністична чи бінарна); цивілізаційний контекст та ін. Взаємодія цих чинників значною мірою зумовлює траєкторію трансформаційного процесу, проте жоден з них сам по собі не є детермінантом, а має корелятивний характер. На перебіг трансформацій впливають також зовнішньополітичні тиск або допомога (наприклад, політика "денацифікації" чи надання значної інтелектуальної допомоги Західній Німеччині після Другої світової війни), особисті якості політичних лідерів, структура політичної еліти, але їх вплив опосередковується якістю політичної культури суспільства, важливою складовою якої є політичний дискурс.

Що стосується особливостей трансформації політичного режиму в Україні, то тут слід перш за все зазначити, що демократичні переходи ускладнюються і структурно, і процесуально. Це пов'язано з необхідністю системних змін засад тоталітаризму посткомуністичних країн, а не переважно адаптативного характеру трансформацій, як це є при переходах від авторитаризмів до демократій.

Отже, трансформації політичних режимів – вкрай динамічний і складний для аналізу процес, який потребує своїх спеціальних методів та інструментарію дослідження, які дають змогу виокремити тенденції таких процесів і узагальнити їх.

ЛОБІЗМ ТА ЙОГО МІСЦЕ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЛІТИЦІ

У сучасному світі неможливо знехтувати важливістю механізмів встановлення та підтримки легальних і легітимних зв'язків між інститутами влади і представниками громадянського суспільства. Від якості цих зв'язків залежить ефективність функціонування політичної системи в цілому. Врахування цілей та потреб різноманітних груп інтересів є одним з основних завдань державно-владних структур. Однак без відповідної законодавчої бази майже неможливо уникнути зловживань владою та впливом на неї у випадку лобіювання інтересів окремих представників суспільства.

Лобізм визначають як 1) особливу систему і практику реалізації інтересів окремих організацій та різноманітних груп громадськості шляхом цілеспрямованого впливу на законодавчі та виконавчі органи державної влади [Королько В. Г. Основи публік рилейшнз : посіб. – К., 1997. – С. 224]; 2) організований вплив різних суспільних груп на представників органів державної влади з метою прийняття вигідних для себе рішень [Шляхтун П. П. Парламентаризм: словник-довідник. – К. : Парламентське видво, 2003. – С. 71]. Лобізм є досить неоднозначним за своєю суттю політичним явищем, яке може виконувати як позитивні функції, так і порушувати баланс у сфері суспільних інтересів. Тому лобіювання має обмежуватись правовими рамками, з метою забезпечення можливості контролювання форм, цілей та методів лобістської діяльності.

В умовах трансформації українського суспільства все більш гостро постає питання про легалізацію лобізму та виведення його з тіні завдяки ухваленню відповідних законів. У ненауковому обігу й досі можна зустріти ототожнення лобістської діяльності з силовими та корупційними методами досягнення мети окремими групами суспільства. Така негативна оцінка даного явища є необ'єктивною, але її існування викликane тим, що виражена нею проблематика дійсно наявна у політичному житті нашої держави. Насправді ж лобіювання має розглядатися як невід'ємна складова політичної комунікації, що передбачає механізм прямого і зворотного зв'язку суспільства і держави [Ганжуров Ю. Парламентське лобіювання в контексті політичної комунікації // Політичний менеджмент. – 2005. – № 4 (13). – С. 50–62].

Відсутність необхідних законів призводить до того, що в Україні немає законодавчо підкріплених механізмів діяльності лобі-груп, механізмів, які б уможливили прозорість та відкритість для такої діяльності. Однією з причин такої ситуації можна назвати те, що процес формування бізнес-еліт в нашій країні з часів отримання нею незалежності відбувався під протекцію чиновницького політичного апарату. Це призвело до того, що наразі важко провести чітку межу між економічною та полі-

тичною сферою. Свої інтереси представники бізнесу часто захищають безпосередньо з парламентських крісел.

Очевидно, що жоден іноземний політичний досвід, запозичений та штучно нав'язаний на певній території, не зможе бути стовідсотково ефективним. Однак враховуючи той факт, що Україна стала на шлях євроінтеграції, практика країн ЄС та США у сфері формування засад та здійснення лобістської діяльності все ж має слугувати певним орієнтиром для нашої держави у врегулюванні відносин у даній сфері. Сполучені Штати вважаються першою країною, що інституціоналізувала лобізм. Він став органічною частиною політико-правової системи у 1946 році, коли був прийнятий федеральний закон про регулювання лобізму. З часом цей закон двічі уточнювався Верховним судом США. [Тихомирова Є. Б. Зв'язки з громадськістю : навч. посіб. – К. : НМЦВО, 2001. – С. 343]. Відповідно до закону лобіст представляє під присягою у письмовому вигляді заяву, в якій наводяться: ім'я та адреса установи реєстрованої особи; ім'я та адреса особи, яка його наймає і в чиїх інтересах вона виступає; терміни найму, сума винагороди; сума і цілі виділених на витрати коштів; докладні звіти, в яких наводяться всі кошти, отримані і витрачені на зазначені цілі в попередньому кварталі; особи, яким були виплачені які-небудь суми, а також цілі проведених виплат; найменування будь-яких документів, періодичних видань, журналів та інших публікацій, в яких за ініціативою особи були поміщені статті або матеріали щодо законопроектів, яким вона згідно з договором про найм повинна перешкоджати або надавати підтримку [Професіональний словар лоббистской деятельности [Электронный ресурс] / сост. П. А. Толстых ; Центр по изучению проблем взаимодействия бизнеса и власти. – М., 2009. – Режим доступа : http://www.lobbying.ru/dictionary_word.php?id=19]. У 1995 році даний закон було замінено на більш жорсткий. Його дія поширилося на лобіювання не тільки Конгресу, але і виконавчих органів влади, було введено багато нових термінів, а також перераховані 19 видів дій, які не підпадають під поняття "лобізм". Штрафи за порушення закону збільшені в п'ять разів, але тюремне ув'язнення порушникам не загрожує. У новому законі з'явилося положення про те, що всі іноземні лобісти, що представляють комерційні інтереси, реєструються нарівні з їхніми американськими колегами.

Врахувавши основні положення американського законодавства та законодавства інших демократичних країн, українська політична система має стати на шлях трансформації відносин між групами інтересів та державною владою, аби забезпечити якісно новий рівень розвитку їх взаємодії.

Однак проблеми неефективності або нелегальності лобізму не можна зводити лише до прогалин у законодавстві. Адже цивілізований лобізм є частиною політичної культури, яка стосується як професійних політиків, так і пересічних громадян. Для того, аби закон функціонував, необхідним є свідоме ставлення до нього та готовність його дотримувати.

тись. Офіційними лобістами інтересів громадян можна назвати народних депутатів України, діяльність яких має бути спрямована на захист інтересів різних груп населення. Однак сучасні політичні реалії доводять, що дуже часто отримання місця у парламенті напряму пов'язане з неофіційними домовленостями, підтримкою кандидатом у народні депутати певних вузько групових інтересів, а іноді і пов'язаних з ними корупційних схем. При цьому частина відповідальності лежить на самих виборцях, які вкрай рідко відслідковують те, які ж інтереси лобіює той чи інший народний депутат, і, відповідно, не враховують результати такого лобіювання при віддаванні голосу на наступних парламентських виборах. Свідоме відношення до власного права голосу – перший показник високої політичної культури, який дозволяє громадянину сформулювати об'єктивну думку про політичну ситуацію, артикулювати власні інтереси та лобіювати їх, об'єднуючись зі своїми однодумцями у групи інтересів та групи тиску. Без усвідомлення взаємозв'язку між цими факторами ефективної політичної діяльності неможливо зменшити обсяги корупції, навіть у випадку існування закону, який би був покликаний врегулювати ситуацію, зокрема у сфері лобізму.

Отже, можна зробити висновок, що лобізм має об'єктивні передумови для існування, адже суспільство складається з різноманітних за своїми складом та цілями соціальних груп. Саме тому механізми узгодження групових інтересів та забезпечення ефективної комунікації між їх виразниками і представниками влади є вкрай важливими для сучасного демократичного суспільства. При цьому варто враховувати, що прийняття закону про лобістську діяльність, хоча і є важливим кроком на шляху до політичної демократизації, все ж не є єдиним заходом, необхідним для врегулювання усіх проблем у сфері лобіювання. Даний закон має підкріплюватись дотичними до порушеної у ньому проблематики законами, а його дія може гарантуватись лише у випадку загального дотримання законодавства та усвідомлення необхідності такої поведінки усіма громадянами держави.

*Д. В. Радченко, студ., КНУТШ, Київ
radmitriy5@gmail.com*

ВПЛИВ "ЦИФРОВОГО РОЗРИВУ" НА ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Перехід до інформаційного суспільства в політичній сфері характеризується появою можливостей для застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у демократичних процесах. Результатом є виникнення такого феномену політичного життя як електронна демократія, яку, зважаючи на новизну самого поняття, різні дослідники визначають по-різному. Наприклад, М. Пірт говорить про електронну демократію як про "комплекс електронних засобів комунікації, які розширюють

права і можливості громадян у їхніх намаганнях утримати політиків відповідальними за свої дії в громадській сфері" [Pearl M. Local e-Democracy initiatives in the United States. – Zurich : E-Democracy Centre, 2007. – P. 2–3], а Ф. Мендес розглядає електронну демократію як "процес використання "демократизаційного" потенціалу ІКТ задля розширення прав громадянина" [Mendez F. e-Democratic Experimentation in Europe: The Case of e-Voting // e-Working Papers 2007. – Zürich : E-Democracy Centre, 2007. – P. 6]. І хоча з різних визначень бачимо, що застосування механізмів електронної демократії має справляти позитивні ефекти на політичну систему, які, деталізуючи, полягають у: 1) підвищенні прозорості політичного процесу; 2) поліпшенні якості політичної думки за рахунок відкриття нових майданчиків для формування та обговорення; 3) забезпеченні більш ефективного контролю громадян за владою; 4) розширенні залучення населення до політичних процесів, актуальним залишається питання, поставлене у цьому зв'язку Хіндеманом, "Чи робить Інтернет політику менш недоступною?" [Hindman M. The Myth of Digital Democracy – Princeton : Princeton University Press, 2008. – P. 4].

Питання є справедливим, адже впровадження та використання засобів електронної демократії пов'язане з проблемою "цифрового розриву" (digital divide), під яким розуміють існування нерівності між індивідами та групами населення щодо доступу до ІКТ. Враховуючи більш широкий соціокультурний контекст такі дослідники, як Кастельс, Норріс, вбачають у "цифровому розриві" відображення вже існуючої демографічної, економічної, соціальної нерівності. Зважаючи на це, Норріс виділяє два типи поглядів на цю проблему, "песимістичний", в основі якого лежать застереження, що використання ІКТ призведе до подальшого поглиблення цих нерівностей та "оптимістичний", згідно з яким, ІКТ мають великий потенціал щодо забезпечення ширшої участі громадян у демократичних процесах [Norris P. Digital Divide. Civic Engagement, Information Poverty, and the Internet Worldwide. – Harvard : Cambridge University Press, 2001. – P. 19]. Іншим трендом у розробці цього питання стало винесення у центр моделі "цифрового розриву" індивіда, який використовує ІКТ у своїх специфічних цілях, зважаючи на велику кількість факторів – політичних (політична структура суспільства), соціальних (гендера, етнічна, класова приналежність), ментальних (особливості світобачення, цінності орієнтації, вірування). У цьому випадку причиною недоступу до ІКТ є не лише низький рівень доходів чи навичок роботи з відповідними технологіями, але і особистісні фактори – низький рівень інтересу, поінформованості, сприйняття можливостей ІКТ у політичній сфері.

Серед низки функцій електронної демократії, цифровий розрив найбільше впливає на виконання функції підвищення рівня політичної участі громадян. Проблемне питання тут полягає у тому як, в умовах існування цифрового розриву, співвідноситься реалізація цієї функції з рівнем репрезентації різних груп громадян у політичних процесах? Адже виникають побоювання, що наявність цифрового розриву може мати

прямий вплив на репрезентативність та вагу певних груп при прийнятті політичних рішень. Конкретніше це проявляється у двох аспектах. По-перше, в рамках таких форм електронної демократії як електронна консультація чи електронна петиція, слід враховувати, що користувачі можуть складати окрему групу зі специфічними поглядами і переконаннями, а тому результати подібної деліберації не гарантують отримання повного спектру думок громадян щодо проблеми. Таким же чином диспропорційний вплив на політичний процес здатні отримати активістські групи, добре організовані та націлені на вирішення вузькоспеціалізованих проблем, які через засоби електронної демократії можуть підмінити своїми інтересами реальні потреби населення. Іншими словами, коли кількість громадян включених у механізми електронної демократії є незначною, існує ризик того, що невелика меншість отримає вплив на систему значно більший, ніж її реальна кількість.

По-друге, незважаючи на те, що застосування електронного голосування теоретично має збільшити явку виборців, знизити виборчі бар'єри, репрезентативність результатів може погіршитись. Партіям, що мають більш освічену та заможну соціальну базу, це може надати електрональні переваги, адже їх виборці, які більш схильні користуватись можливостями ІКТ, отримують простий, звичний та зручний для них спосіб голосування. Так, дослідження показують, що білі чоловіки середнього віку, з високим рівнем освіти є саме тим сегментом суспільства, який має найкращий доступ до ІКТ і є найбільш політично активним [Loader B., Keeble L. Challenging the digital divide? – York : JR Foundation, 2004. – P. 29–35]. Тоді як соціальні групи, які і до застосування електронного голосування були слабо представлені у політичних процесах можуть ще більше втратити силу свого політичного представництва, адже їх пропорційна вага по відношенню до загальної явки зменшиться.

Вирішення проблеми можливе через розповсюдження технологій на "відсталі" території та соціальні групи. Сприятиме цьому подальше поширення засобів-носіїв ІКТ серед населення та активна просвітницько-пропагандистська робота із популяризації засобів електронної демократії серед тих, хто має низький рівень навичок користування або інтересу, поінформованості щодо потенціалу застосування ІКТ у політичній сфері, особливо серед молоді, яка є найбільш активним споживачем Інтернет-контенту, але має невдоволення та апатію по відношенню до політики. Так, за даними соціологічних досліджень, молодь, в цілому, позитивно ставиться до можливості виразити свою думку чи проголосувати через Інтернет (61 % у віковій групі 18–34 років проти 42 % серед населення США загалом), але має сумніви у тому, що це безпечно (60 %) та допоможе реально змінити політичну ситуацію [Alvarez R. M., Nagler. J. The likely consequences of Internet voting for political representation // Loyola of L. A law review. – Los Angeles : Law review, 2001. – P. 1149].

Отже, електронна демократія, маючи на меті розширити рівень залучення громадян до політичних процесів, в умовах існування цифрово-

го розриву може одночасно з виконанням цієї задачі, погіршити представленість менш привілейованих соціальних груп, і, навпаки, *підсилити позиції та представленість інших, з вищим економіко-соціальним статусом*, диспропорційно збільшити вплив груп найбільш активних користувачів ІКТ на політичну систему та прийняття політичних рішень *Тому електронна демократія буде виправдовувати свою назву і функціонувати як дійсно демократичний механізм лише в умовах подальшого поширення ІКТ на усі групи населення та промотування відповідних технологій. У протилежному випадку, вона може виступати інструментом творення ще більшої нерівності у суспільстві.*

А. О. Рудик, студ., КНУТШ, Київ
andronikimpaler@mail.ua

СПЕЦИФІКА ПОЄДНАННЯ ФУНКЦІЙ ГЛАВИ ДЕРЖАВИ ТА ГЛАВИ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ В ДЕЯКИХ ПАРЛАМЕНТАРНИХ РЕСПУБЛІКАХ

Однією з ознак парламентарної республіки, як форми державного правління, є здійснення повноважень глави держави і глави виконавчої влади різними особами. У президентській республіці навпаки, всенародно обраний глава держави водночас очолює й виконавчу владу. Але існує шість держав, в яких обраний парламентом президент також є главою уряду. Це Ботсвана, Маршаллові о-ви, Науру, ПАР, Суринам та Федеративні Штати Мікронезії. Однак, їх можна вважати парламентарними республіками, оскільки тим чи іншим чином в конституціях цих країн закріплена провідна роль парламенту в системі вищих органів державної влади.

В ході порівняння принципів взаємовідносин та функціонування вищих органів державної влади у вище зазначених країнах, можна визначити ряд характерних особливостей. Базовими серед яких є: обрання президента парламентом і поєднання посади глави держави та глави виконавчої влади в одній особі. Окремо кожна з них є фундаментальною для класичних парламентарної та президентської республік. Лише в їхньому поєднанні виникають наступні специфічні риси, а саме:

- 1) формування уряду президентом за згоди парламенту;
- 2) політична відповідальність президента та уряду перед парламентом:
 - а) у формі вотуму недовіри – Ботсвана, Маршаллові о-ви, Науру, ПАР (з певними особливостями);
 - б) у формі імпичменту – ПАР, Суринам, Федеративні Штати Мікронезії;
- 3) наявність інституту саморозпуску парламенту або права президента на розпуск парламенту лише за певних підстав (це автоматично призводить до відставки президента з посади глави держави разом з урядом);
- 4) право президента застосувати відкладальне вето щодо законопроектів ухвалених парламентом.

Ще однією специфічною рисою є наявність у президента права на законодавчу ініціативу з огляду на збереження за ним депутатського мандату. Таке положення закріплене в Конституціях Ботсвани, Маршаллових 0-вів та Науру. Наявність депутатського мандату є обов'язковою умовою для зайняття посади глави держави та міністра в уряді. Відповідно, дострокове припинення повноважень парламенту автоматично призводить до відставки уряду та глави держави.

Варто відзначити, що механізм стримувань та противаг за умов такої специфічної парламентарної республіки набуває нових якостей та ліквідує класичні недоліки інших республіканських форм державного правління. Тяжіння президента до авторитаризму унеможливується його політичною відповідальністю перед парламентом (прикладом чого є імпічмент Президента ПАР Кгалеме Мотланте у 2009 році). За таких умов не може виникнути явище розділеного правління. Мінімізується можливість нестабільності уряду, оскільки в його нормальному функціонуванні зацікавлені як і глава держави, який його очолює, так і парламент, термін каденції якого залежить від урядової стабільності.

На прикладі цих країн підтверджується ідея відомого російського конституціоналіста Августа Мішина про те, що інститут глави держави є середньовічним анахронізмом і сучасні держави не мають в ньому потреби. Фактично президент, шляхом поєднання посади глави держави та виконавчої влади за умов парламентарної республіки, є прем'єр-міністром і зникає проблема відсутності його політичної відповідальності. На відміну від президентської республіки, де аналогічне поєднання зберігає інститут глави держави в його класичному розумінні.

Таким чином, весь комплекс вище зазначених характерних рис й особливостей системи стримувань та противаг зумовлюють загальну специфіку поєднання посад глави держави та глави виконавчої влади досліджуваних країн.

О. І. Салтовський, д-р політ. наук, проф., КНУТШ, Київ

ІСТОРИЧНИЙ МІФ У ПОЛІТИЧНОМУ ПРОЦЕСІ

Сучасний політичний процес характеризується різким зростанням інформаційних потоків насичених великими обсягами фактажу, що використовується з пропагандистськими цілями для утвердження власної позиції у боротьбі за владу. При цьому мова йде не лише про внутрішньополітичні, а й про міжнародні процеси, спроби маніпулювати масовою свідомістю.

Пересічному громадянину важко самотійно, без спеціальної підготовки, розібратися у багатоманітні фактів, месиджів, мотивів вчинків тих чи інших політичних акторів, що створює благодатний ґрунт для використання різного роду маніпулятивних технологій. Важливим інструментом розв'язання проблеми, що виникає у об'єктів маніпулятив-

ного впливу, у сприйнятті реалій політичних процесів є використання різного роду міфогем. Особливо активно використовуються з метою впливу на громадську думку є створення, поширення та використання різного роду історичних міфів.

При цьому варто зазначити, що історичні міфи є невід'ємною частиною політики практично протягом всієї писемної історії людства. Адже історичний міф виконував і продовжує виконувати ряд найважливіших функцій, що забезпечують перетворення людських мас в політичні спільноти.

До ряду основних функцій історичного міфу в політичному процесі слід перш за все віднести консолідацію маси. З цією метою використовуються такі трактування подій минулого, які створюють образ спільного минулого (міф про спільного першопредка). При цьому відбувається його сакралізація та героїзація. Адже мотив "бути достойним пам'яті славних предків" є одним з найпотужніших чинників формування відчуття спільності. Крім того "давність роду" як аргумент посилення власної позиції у політичному протистоянні, такий важливий у давніх суспільствах, не втратив своєї актуальності і в сьогоденні. Найбільш активно він використовується в умовах загострення в періоди кризи ідентичності політичних спільнот, різкого загострення політичних протистоянь як при виборі проєктів майбутнього всередині людських спільнот, так і в умовах міждержавного конфлікту. Варто також звернути увагу, що "між про спільного першопредка" може активно використовуватись і з метою демотивації шляхом десакралізації та дегероїзації подій з минулого групи-супротивника у політичному протистоянні. Акцентація на поразках, ганебних вчинках, хибних рішеннях і т. п. покликані внести сум'яття в масову свідомість, підірвати довіру до її лідерів, атомізувати групу, перетягнути частину її на бік "більш вдалого в історичному плані" супротивника, схилити до капітуляції та колаборації. Таким чином історичні міфи можуть виконувати функції як консолідації так і дезінтеграції політичних спільнот.

Крім того, важливою є функція "прецедентного виправдання" за допомогою політичного міфу тих чи інших політичних рішень, дій, вчинків. При цьому саме використання історичних міфів часто слугує інструментом заміщення "прецедентними правом" права "писаного", права міжнародних договорів та національних правових систем. Ефективність такою заміщення значною мірою замовлення тим, що звичаєвого права заснованого на використанні прецеденту має значно більшу тривалість ніж використання права писаного заснованого на використанні фіксованих норм і, отже, має більш потужний вплив на масову свідомість.

Важливою функцією історичного міфу в політиці є також легітимація політичної влади. Апеляція до подій минулого, встановлення "зв'язку часів" з попередніми існуючими на певній території формами державної організації має є потужним аргументом на користь подальшого державного існування. Влада, що спирається на тяглість існуючої традиції державного існування активно використовує цей аргумент як для внутрішньої так і міжнародної легітимації. Це стосується не лише політичних

практик попередніх епох, яскравим прикладом яких є включення до титулів монархів перерахування всіх земель, що коли-небудь перебували під їх владою, чи "реінкарнація" в назвах державних утворень при отриманні (відновленні) незалежності давніх назв, а й характерні для сучасності дискусії щодо приналежності "історичного спадку". При цьому апеляція до відсутності історичної традиції самостійного державного існування часто виступає аргументом агресора для проголошення об'єктів агресій "державами, що не відбулись" (failed state).

Всі ці функції історичного міфу у політиці є характерними для його буття практично протягом всієї політичної історії людства, стосуються всіх людських груп, що виступали суб'єктами чи об'єктами політики. При чому суб'єктність зумовлювала переважне використання "об'єднуючого" потенціалу історичного міфу, а об'єктність, як правило, – дезінтегруючого, руйнівного потенціалу.

І все ж головним призначенням історичного міфу в сучасній політиці, що зумовлює значне зростання його значимості в сучасному політичному процесі є пояснення (спрощення) політичної реальності, що відзначається надзвичайною складністю, багатокomпонентністю, великим обсягом інформації, що часто має не просто пропагандистський характер, а й цілеспрямовано використовується для розхитування масової свідомості і є основою для маніпуляції нею. Історичний міф виступає потужним "компенсатором" фактору "інформаційного засмічення" політичного простору. В основі цього лежить притаманне для міфу взагалі прагнення створення дихотомічної картини світу: "свій-чужий", "добрий-злий", "хороший-поганий". В той же час, історичний міф у політиці, компенсуючи маніпулятивний потенціал "інформаційного забруднення" сам виступає потужним чинником маніпуляції масової свідомості, спираючись на найглибші, найпотужніші шари колективного несвідомого, сформованого тисячолітніми традиціями спільного існування людських спільнот.

В цілому історичний міф у політиці – це уявлення пов'язані з подіями минулого, дійсними чи вигаданими, що слугує засобом пояснення існуючої реальності шляхом її спрощення, що забезпечує ефективність її сприйняття масовою свідомістю.

*А. Г. Семенченко, студ., КНУТШ, Київ
semenchenko.alina@gmail.com*

ІДЕЙНО-ТЕОРЕТИЧНИЙ ЗМІСТ ОСНОВНИХ ТЕЧІЙ КОНСЕРВАТИЗМУ

Оформлення консерватизму в окрему систему поглядів відноситься до кінця XVIII–XX ст. Своїм народженням він зобов'язаний реакції правлячої верхівки на Просвітництво та Велику Французьку революцію, намаганнями лібералів радикально переналаштувати суспільство. Приголомшені тим, що цей процес супроводжувався насильством, духовні отці консерватизму – Ж. де Местр, Л. де Бональд, Е. Берк, а внаслідок

Х. Кортес, Р. Піль, О. Бісмарк і інші, намагалися утвердити думку про протиприродність свідомого перетворення соціальних порядків [Соловьев А. И. Политология: Политическая теория, политические технологии / А. И. Соловьев. – М. : Аспект Пресс, 2006].

До основних постулатів консерватизму можна віднести: 1. Збереження традицій. Поважне ставлення до того, що пройшло перевірку часом – звичаям, традиціям, інститутам і т. д. 2. Звернення до прагматизму. Висловлення недовіри до абстрактних, не обумовлених досвідом, ідей та визнання необхідності діяти відповідно до практичних обставин та практичних цілей. 3. Авторитет і влада виходять не "знизу", а "зверху" (тільки справжнє лідерство дає суспільству напрямок руху і забезпечує підтримку тим, кому самим бракує знання та досвіду).

Але важливо зазначити те, що з самого початку існування консервативної думки, у її прихильників не було єдності в думках і доволі складним було розкриття характерних взаємозалежностей між політичною, соціальною, ідеологічною, психологічною гранями консерватизму. Адже кожна з них володіє відносною самостійністю. Також, різною може бути степінь жорсткості консервативної політики. Виходячи з цього логічним було б розкрити специфічні ознаки окремих відгалужень у консервативній ідеології.

Найбільш поширеною є типологізація, яка виокремлює три різновиди консерватизму: традиціоналізм, лібертаризм та неоконсерватизм.

Традиціоналізм найбільш доцільно розглядати через аналіз провідних ідей Едмунда Берка, який є батьком консервативної ідеології і першим розкриває основні її цінності. Саме Е. Берка називають авторитетом у консерватизмі тому, що він був першим, хто сформулював головних принцип цього вчення: всі люди мають рівні права, але не одні й ті ж самі блага. Саме цю "теорію справедливості" можна побачити в американській та британській конституціях. Політична теорія Берка базується на трьох принципах: історії, інтерпретації суспільства і спадкоємності. Берк вважав, що може реалізувати себе тільки в історії, і тільки через інститути, що витримали перевірку часом. Це пов'язано у нього з вельми негативним підходом у визначенні людини. Усвідомлюючи моральну нестійкість, злостивість і неучтво в природі людини, він вірив у необхідність дисциплінуючого впливу упорядкованого суспільства і тому концепції конституції і держави – ключові в політичній теорії Берка. Він виступав за сильне, централізоване правління і тому піддавав різкій критиці федеральний адміністративний устрій. З його точки зору, федеративний тип устрою розчленовує націю і робить неможливим управління нею як єдиним "тілом". Так ще один із засновників фундаментального консерватизму Жозеф де Местр наголошує на тому, що традиція має важливіше значення за людський розум, який не є абсолютним. Тому, зазначає де Местр, важливо впроваджувати реформи, які будуть відновлювати старі принципи та права, і тим самим не робити зрушень у природному стані речей.

Лібертаризм в свою чергу критикує авторитетне відношення до держави і наголошує на потребі у створенні простору необмеженої свободи індивіда. Тобто представники даної течії є прихильниками антиетатизму – повного відсторонення держави від контролю всіх економічних відносин у суспільстві. Також вони визнають вільний ринок матеріальним втіленням свободи, а ідеалом виступає стихія вільного підприємництва. Один із фундаторів Лібертаріанської партії США Девід Нолан казав: "лібертаріанство пропонує як економічну, так і особисту свободу, обмежуючи втручання держави в життя суспільства".

Неоконсерватизм "повертається" у своїх ідеях назад, фактично відроджуючи першопочаткові принципи консерватизму. Головною метою є зміцнення "авторитету", який є необхідним для кожного суспільства, та традиційних цінностей. Даному аспекту набагато більше приділяється уваги, ніж це прослідковується у лібертаризмі. На думку неоконсерваторів дотримання традицій, закладених віками, є гарантом цілісності та неподільності держави. Це відбувається через те, що акцентуючи увагу всіх на щось спільне, що об'єднувало б усіх членів, поняття "я" змінюється на "ми", а такою спільністю людей набагато легше керувати. Також, вони вбачали велику проблему у тому, що суспільство з часом стає все більш полікультурним та полірелігійним – це призводить до величезних конфліктів і неможливості прийти до спільного консенсусу в політичних рішеннях, яке б задовольняло більшість населення. Виходячи з цього неоконсерватизм виступає за ідею "обмеженої" демократії та політичної централізації, хоча і не заперечує плюралізм думок, федералізм та інше.

Проаналізувавши традиційну типологізацію консерватизму, можна побачити, що традиціоналізм, лібертаризм і неоконсерватизм хоча і мають в своїй основі фундаментальні постулати консервативної ідеології, однак виражають різночасні погляди на роль держави, права індивіда, економічні відносини. Це є доказом того, що консерватизм – це конгломерат різних суспільно-політичних вчень, які з плином часу еволюціонували і видозмінювалися. Часто його взагалі трактують як спосіб мислення, стиль поведінки, форму ідеології, соціально-політичний та ідеологічний прогрес [*Рахмимир П. Ю. Консерватизм в современном мире // Всеобщая история: дискуссии, новые подходы. – М., 1989*]. Тому це не яке-небудь конкретне політичне вчення, а комплекс деяких фундаментальних світоглядних принципів, що породили усі консервативні концепції.

М. В. Сидоренко, студ., КНУТШ, Київ
b.m.frompoltina@gmail.com

СУЧАСНИЙ ЛОБІЗМ: ВИДИ ТА МЕТОДИ

Сучасний лобізм є певною системою, яка існує в кожній державі, як відпрацьована система представництва інтересів різних груп, безпосереднього впливу цих груп на прийняття державних рішень, які їх стосу-

ються. За своєю суттю лобізм є певним взаємозв'язком і взаємодією громадян, громадських організацій, політичних партій, аналітичних центрів, соціальних та етнічних груп, різних бізнесових асоціацій та інших організованих груп тиску по відстоюванню своїх інтересів, або тих хто наймає ці групи, щоб ті лобіювали вигідні для них рішення, з метою отримання більшої частки у розподіленні ресурсів.

В багатьох країнах світу існує тіньова діяльність фізичних та юридичних осіб, які займаються тиском на представників влади, для отримання вигідних рішень, що в свою чергу призведе до отримання ними надприбутків, але може загрожувати появою ряду проблем для пересічних громадян. Тому органи державної влади, щоб перевести діяльність цих суб'єктів у легальне русло, прийняло ряд законів, які перетворили його на політичний інститут, що в свою чергу дозволило сформувати певний, законний, механізм взаємодії груп інтересів та держави. Це поклало лобістську діяльність у певні, жорсткі межі, вихід за які суворо карається (США або Канаду) або створило ряд правил по регулюванню діяльності лобістів (Німеччина, Польща).

Явище лобізму набуває політичного відтінку в кінці XVIII століття в США. Перша поправка до Конституції гарантує право громадянам "мирно збиратися і звертатися до уряду з петиціями про задоволення скарг". Приблизно з середини XIX століття під терміном "лобі" стали розуміти місце, де зацікавлені особи могли донести свою позицію до членів Палати представників та сенаторів, а оскільки вхід до зали засідань їм був заборонений, то лобісти перехоплювали посадовців у холах та прийомних. У часи президентства У. С. Гранта (1869–1877), виникає спеціальний інститут посередників-професіоналів, які стали брати на себе завдання лобіювати інтереси зацікавлених груп. В той же час виникає поняття іноземного лобізму – тут можна принести приклад, найм за винагороду экс-сенатора, який лобіював угоду про купівлю американським урядом Аляски. Одне із найбільш вдалих визначень лобізму у той час дав англійський вчений Файнер, який визнав лобістську діяльність як "будь-яку діяльність організацій, яка впливає на органи державної влади з метою сприяння власним інтересам, причому ці організації, на противагу партіям, не готові самі взяти безпосередню владу в країні" [*Любимов А. П. История лоббизма в России. – М., 2005*]. Для узагальнення можна визначити, лобізм – це інститут політичної системи, що являє собою процес з просування інтересів приватних осіб, корпоративних структур (а також професійних лобістських фірм та громадських організацій), легальними, загально прийнятими правилами або тіньовими методами, в органах державної влади, з метою досягнення прийняття вигідного політичного рішення.

У науковій літературі існує багато видів лобізму. Іван Немчинов розрізняє цивілізований та нецивілізований лобізм, або публічний та тіньовий. На його думку, нецивілізований лобізм – "це спроба "протиснути" вигідне рішення якогось приватного питання чи якоїсь приватної про-

блеми, а цивілізований – складний механізм впливу на владу (законодавчу в тому числі) з метою встановлення певних рамкових правил гри" [Аравина Т. И., Кузнецов Ю. Ю. Лоббизм: национальные образцы и степень приемлемости [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ecsocman.hse.ru/data/545/222/218/008.ARAVINA.pdf>]. Тобто, різницю автор вбачає в цілях, але відмінність тут проявляється скоріше в методах, оскільки шантаж ніколи не буде визнаний як цивілізований метод лобізму. Виокремлюють формальні і неформальні, прямі та не прямі види лобізму. Лобіювання здійснюване неурядовими організаціями є формальним лобіюванням. Неформальне відбувається за допомогою особистих зв'язків – зазвичай є незаконним, оскільки передбачає хабарництво. До типології лобістської діяльності зараховують прямі та непрямі види. "До прямого виду відносять безпосередній контакт лобістів з представниками влади, які приймають потрібне рішення, до не прямого – засоби, що виключають безпосередній вплив лобістів на суб'єктів прийняття рішень [Бинецкий А. Е. Лоббизм в современном мире [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.wiseowl.ru/works/KUR002930.doc>]. Якщо порівнювати з прикладами попереднього автора, то тут слід виокремити різницю, яка полягає в тому, що в першому варіанті вона заключалася у методах впливу, а у другому в об'єктах, на які цей вплив здійснюється. Бюрократичний лобізм можна розглянути на прикладі Японії, так як там має місце прихід до влади партії, яка займає керівні місця у виконавчій владі, призначаючи чиновників, які будуть лобіювати інтереси підпорядкованих їм бізнес структур, або інших корпорацій за певну "винагороду". Внутрішній та зовнішній лобізм – внутрішній лобізм це який відбувається всередині певної держави, а зовнішній направлений на політиків іншої країни з метою підтримки ними певного рішення.

Існує класифікація видів лобізму за суб'єктами його здійснення. Тут вирізняють двоступеневу і тріступеневу модель. Двоступенева має у своїй структурі безпосередній контакт зацікавленого громадянина, організації з органами влади. Тріступенева передбачає існування між ними деякого посередника, який би представляв інтереси зацікавленої особи. Серед методів лобістської діяльності виділяють: прості, загальносуспільні методи (соціальні); публічні методи; кабінетні методи. У колі загальносуспільних методів вирізняють методи мітингів демонстрацій та пікетів; метод листів та заяв. "Мітинги, незважаючи на те, що є дуже старим методом, гарний тим, що дозволяє показати владі, що дана вимога є суспільна, а значить є волею народу" [Дягилев О. В. Методи лобістської діяльності в Україні та закордоном [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://pda.lawbook.org.ua/ukraine/915-dyagilev>]. В сучасних умовах всі мітинги проводяться для привернення уваги засобів масової інформації. Потім вже ЗМІ доносять вимоги мітингувальників до влади всіх рівнів і до широкої громадськості. Метод листів та заяв діє через відсилання їх у ЗМІ, органи влади, тощо. Вони начебто виражають громадську думку. Зараз часто замість паперових листів використовується інтернет. Серед публічних

методів виокремлюють: публічна лобістська кампанія, теорію подій; лобістські PR кампанії. "ПЛК – это организованная, четко продуманная кампания, которая в своей деятельности использует общественное мнение и где главный инструмент является СМИ" [Вуйма А. Лоббирование: как добиться от власти нужных решений. – СПб. : Питер, 2008]. Теорія подій допомагає лобістам створювати ефективні події, які допомагають досягти поставленої мети. Лобістські PR – кампанії бувають різного типу. Можливо звернутися в будь-яке PR-агентство і щоб вони все зробили за замовника; замовник сам реалізує PR-кампанію своїми силами; синтез двох перших варіантів. Кабінетні методи в деякій мірі схожі на корупційні методи, коли справа стосується надання грошової винагороди посадовим особам. Але гроші далеко не завжди цікавлять посадовців. Окрім них, чиновників можуть цікавити інші ресурси зацікавленої особи.

Сучасний лобізм є явищем позитивним, бо коли певні групи інтересів мають своїх представників у колах влади, то відпадає потреба у незаконних методах впливу. Ідея лобіювання інтересів певних соціальних груп або осіб не нова в політичних технологіях: зазвичай такі методи використовуються кандидатами під час виборів. Використовуючи механізм лобізму різні соціальні групи, бізнесові, благодійні, комерційні та інші організації можуть впливати на законотвірчий процес, зокрема на прийняття законів або на реалізацію політичних рішень.

***О. І. Ситник, канд. політ. наук, доц., ЛНТУ, Луцьк
sutnuk@mail.ru;***

ФІЛОСОФІЯ І ПОЛІТИКА: ПІДСТАВИ ВЗАЄМОДІЇ

У всі часи людської історії філософія і політика завжди були тісно пов'язані, завжди виступали у взаємодії, завжди взаємно впливали одна на одного. У будь-якому випадку дієвість філософії і політики обумовлена їх взаємозв'язком, їх взаємодією. Філософські революції не раз передували радикальним політичним змінам, в свою чергу політичні перевороти або відкривали простір для розвитку філософії, або, навпаки, виявлялися її найбільшим гальмом.

Філософ, у певному сенсі, більш вільний у своїх міркуваннях, чим політик. Знаходячись більш далеко від політичної повсякденності, він може критично осмислювати основні принципи політики і закони суспільства. Відштовхуючись від минулого, від філософських традицій, нарізливих проблем сьогодення, він накидає картину майбутнього набагато раніше, ніж до майбутнього повернеться політик, прив'язаний до сучасної ситуації. Саме тому політик потребує філософії.

Рефлексії філософії і політики приділялась значна увага дослідників починаючи з праць античних мислителів і до сьогоденнього часу. Філософія в становленні політичної науки заклала основи формування принципів, антиномії, епістем.

Проблема співвідношення та взаємовпливу філософії і політики розглядалася зарубіжними та вітчизняними науковцями.

Найбільш значним внеском у вирішенні даної проблеми було здійснено такими мислителями, як Т. А. Алексеева, Б. Алмонд, В. П. Андрущенко, Х. Арендт, О. К. Батурич, К. С. Гаджієв, І. А. Гобозов, В. А. Гуроров, Г. Греєм, Б. Г. Капустин, В. М. Кожицин, В. Г. Кремень, М. І. Михальченко, А. Мюррей, Е. А. Поздняков, Р. Саймон, М. М. Федорова, М. Фуко.

В наш доволі прагматичний час лунають міркування як політиків так і деяких вчених щодо недоцільності абстрактних постулатів, з'ясування закономірностей чи визначення окремих категорій. Важливішим є реальне життя, дійсний політичний процес. Специфіка сучасної політичної ситуації заключається у тому, що до традиційних політичних конфліктів, пов'язаних з соціальними відмінностями, додаються інші. Суттєвою проблемою в сучасному світі, яка виходить на рівень політичних конфліктів, є проблема пов'язана з артикуляцією відмінностей іншого плану – культурного, релігійного, цивілізаційного тощо.

Різні політичні логіки задають сьогодні головні орієнтири політичного простору, який вимагає для свого осмислення нових форм і пізнавальних стратегій. Серед ключових питань, які виникають зазначимо наступні. Який тип знання відповідає даному порядку і здатний задати параметри ефективної політичної дії? Як повинні будуватися відносини між філософією і політикою? Як перебороти вічну альтернативу: або політика політиків, або політика філософів?

Політична сфера і є тією сферою людського життя, в якій створюються умови для спільного життя індивідів.

Що може робити в даному просторі філософія, яка розуміється як безкінечна творчість смислів, фундаментальних принципів буття? Де точка перетину двох цих світів – світу філософії і світу політики?

Вперше відповідь на дані питання була дана ще Платоном. Розмірковуючи над проектом ідеальної держави він зазначає, що тільки філософія здатна пояснити нам, що ж є загальним благом, до якого повинна прагнути політика.

Звідси і філософія, і політика суть знання. Філософія за допомогою доступних для неї раціональних засобів визначає цілі і задачі політики, формує ідеал, до якого повинен прагнути політик у своїй діяльності.

Філософія є одним із найважливіших духовних теоретичних інструментів управління суспільним розвитком, виступає в якості теоретико-методологічної основи політики. Філософія вимагає і орієнтує на пізнання об'єктивних закономірностей і умов розвитку суспільства.

В сучасних умовах, коли розвиток суспільства у значній мірі здійснюється як свідомо керований процес, значення філософії особливо важливе. Зміна ролі суб'єктивного фактору може породжувати ілюзії про всемогутність суб'єктивної політики. Звідси можливі тенденції до переоцінки перетворень, до суб'єктивного викривлення дійсного стану речей. Філософія являє собою важливу теоретичну і методологічну перепону проти

суб'єктивізму в політиці, в оцінці реального стану справ і визначення цілей суспільних перетворень.

В рамках політики філософія намагається створити відмінність між "правильною" і "дійсною" (відповідній істині, науці тощо) і "неправильною" політикою, намагається озброїти політику авторитетом науковості (знання на противагу думці, науки на противагу утопії і т. д.), для того щоб вирішити апорії політичного досвіду. Іншими словами, дійсна, аутентична політика – та, яка детермінована філософією і наукою.

Проте історія показує, що такого роду політики в дійсності не існує – вона зводиться до утопії або міфу, тоді як реальна політика ототожнюється з "технікою", "технологією" і оголошується не аутентичною. І коли такого роду рефлексія видавалася за "політичну філософію", вона частіше всього намагалася редукувати множинність до якогось з багатоманітних образів домінування, до абсолютизованої єдності і перетворювалася в теорію панування. Політика в даному випадку втрачає свої сутнісні риси, перетворюючись в регуляцію не стільки власне політичних, скільки моральних (якобінці), економічних (більшовики) або релігійних відношень.

Філософія і політика мають спільне коріння: вони виникають у публічному просторі – просторі, де артикулюються і змагаються різні уявлення, ціннісні установки, думки. Не без впливу політики у філософію входить нове поняття інтерсуб'єктивності, проблеми сприйняття іншого, ідея діалогізма. Політика завжди ставила перед філософією "важкі питання", "питання-межі": за яких умов політичне тягне за собою філософське? До якої міри політичне сильніше за філософське?

При всіх відмінностях позицій філософа і політика слід мати на увазі, що філософ, який мислить політично ніколи не займе позиції "стороннього спостерігача". Він не лише мислитель, але й людина, яка активно переживає події своєї епохи, він громадянин, який не може відмовитися від своїх поглядів і переконань.

Політико-філософська інтерпретація політики є вищою формою політичного знання, відкриває такі сторони пізнання, яке не лежить на поверхні і тому опиняється поза увагою політиків-практиків. Іншими словами, політична філософія абстрагується від емпіричного знання, проте постійно до нього повертається. Це вічний кругообіг рятує політику від двох загроз: від небезпеки накладання на політичну діяльність певної універсальності і небезпеки мізерної рефлексії, яка не дозволяє вирватися з цупких об'ємів поточних подій.

Сучасна суспільно-політична практика як ніколи наглядно демонструє потребу в теоретичному дослідженні та осмисленні дійсності, політичної зокрема. В даному контексті взаємодія філософії і політики є визначальною. Філософія виступає одним із найважливіших духовних теоретичних інструментів управління суспільним розвитком, теоретико-методологічною основою політики. Союз філософії і політики сьогодні необхідний для осмислення і вирішення завдань, які постають перед людством. А відсутність політичної філософії – це завжди загроза майбутньому.

АРМІЯ ЯК ПОЛІТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТ

Питання ролі армії у житті сучасного українського суспільства є надзвичайно актуальним у наш час. Існує багато тез з приводу того, яку роль вона виконує та функції. Окремою темою для дослідження є роль армії, як інструменту досягнення політичних цілей, коли дипломатичні методи вже не працюють і чи справді армія виконує саме таку роль.

Існує багато визначень самої армії, але враховуючи сучасні умови, контекст даної роботи, різний характер суб'єктів політики, що формують армії та сучасні підходи дослідження армії Вадим Богайчук дає нам таке її визначення: "Армія – історично мінлива, обумовлена соціально-економічним ладом конкретного суспільства озброєна організація його провідних суб'єктів політики, призначена для досягнення, захисту і реалізації їх політичних інтересів за допомогою загрози або реального застосування збройного насилля" [Богайчук В. Політика і армія: проблеми взаємозв'язку // Політичний менеджмент. – 2005. – № 5 (14). – С. 34].

Взаємозв'язок політики і армії є явищем достатньо складним. Армія є політичним інститутом у суспільстві. Для держави армія виступає інститутом, що використовує збройне насильство для проведення державної політики. Тобто фактично, армія виступає суб'єктом політики цілком від неї залежним. Армія та політика розвивалися разом з часу їх виникнення. За первіснообщинного ладу не існувало існувало політики та армії у нашому сучасному розумінні, а була община та її військова організація (стихийна організація озброєного народу, що захищав себе). Вищеозначена організація не була інструментом насильства в племені та засобом завоювання усіх інших племен. Усі зіткнення цих озброєних людей зводились до боротьби за виживання та життєвий простір племені. Армія і політика з'являються вже під час занепаду первіснообщинного ладу, появи соціальної нерівності та приватної власності. "Її замінила спеціальна організація людей у вигляді постійних озброєних загонів. Їх створювали панівні соціальні групи для підтримки й захисту свого економічного і соціального становища, реалізації особистих і групових інтересів, придушення протидіючих сил. Інакше кажучи, ці загоны застосовувалися в політичних цілях. Отже, в генезисі армії й політики лежать одні й ті ж детермінанти і процеси" [Богайчук В. Політика і армія: проблеми взаємозв'язку // Політичний менеджмент. – 2005. – № 5 (14). – С. 31].

Виділяють певний ряд причин, що спричинили вихід на арену політики армії: політичні (міжрегіональні конфлікти, сепаратизм, нестабільність політичних систем), соціальні (суспільство стало поляризуватися), військові, ідеологічні (втрачена орієнтирів та ідеї, що була б загальною для всіх), інтереси армії почали ставитись вище суспільних інтересів, неможливість контролю армії для громадянського суспільства, тощо.

Армія є структурою, головним завданням якої є військові дії на захист існуючої політичної влади й суспільства. Армія одночасно є об'єктом політики (через неї реалізуються внутрішньополітичні й зовнішньополітичні цілі) та суб'єктом політики (здійснює тиск на політичну владу, партії, великі соціальні групи). Взаємодія політики й армії визначається низкою специфічних чинників: ступені військової небезпеки з боку інших держав, військово-політичні можливості держави, внутрішня стабільність політичного режиму, рівень демократичності суспільства і його менталітет, наявність військової доктрини й можливостей її застосування. Кожен з цих факторів фактично визначає вектор розвитку взаємодії політики і армії, а також ступінь цієї ж взаємодії.

Розглядаючи армію як політичну силу нам потрібно зауважити те, що є тією силою яка може стабілізувати та дестабілізувати суспільство [Ярош Б. О., Ярош О. Б. Загальна теорія політики. – Луцьк : РВВ "Вежа" Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2005. – 240 с.]

Те, що армія та її діяльність є справді інструментом політики підтверджує військовий теоретик Карл фон Клаузевіц. Одним з видів діяльності армії є війна. Клаузевіц говорить про те, що війна є насправді лише продовженням політичних відносин, але іншими методами. "Разве война не является только другим способом изложения и высказывания их мыслей? Война, конечно, имеет свою собственную грамматику, но несобственную логику" [Клаузевиц К. О войне. – М. : Госвоениздат, 1934. – С. 549]. Тому, війна не може відділитися від політики, бо це спричинить розрив усіх існуючих дипломатичних відносин, що в свою чергу перетворить її на щось безглузде та безцільне. Війна та безпосередньо армія як частина політики перебирає на себе її властивості. Коли політика становиться потужнішою та грандіознішою, тоді і війна починає набирати оберти. Армія в свою чергу теж збільшується або зменшується. У своїй роботі автор доходить такого висновку з приводу зв'язку війни та політики: "Итак, еще раз: война есть орудие политики; она неизбежно должна носить характер последней; ее следует мерить политической мерой. Поэтому ведение войны в своих главных очертаниях есть сама политика, сменившая перо на меч, но от этого не переставшая мыслить по своим собственным законам" [Клаузевиц К. О войне. – М. : Госвоениздат, 1934. – С. 555].

Ми в свою чергу можемо зробити висновок, що армія і політика мають однакові передумови виникнення та нерозривний взаємозв'язок. Армія та її діяльність є інструментом у руках політики задля досягнення певних політичних цілей за допомогою військових дій. Водночас армія є стабілізуючою силою у руках політики. Сучасність доводить на практиці теоретичні положення. Наприклад, сучасні українські реалії показали нам, що армія є залежною від політики держави і гостро реагує на будь-які зміни. Для українського суспільства армія виступає консолідуючою силою. Суспільство об'єднується заради допомоги та нормального функціонування армії як інституту політики.

**Ю. О. Сурганова, канд. політ. наук,
Університет міжнародних відносин і сходознавства, Київ
surganova@ukr.net**

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ЧИННИК КОНСОЛІДАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Здобуття Україною незалежності та подальші трансформаційні процеси змінили звичні для країни принципи самоідентифікації та конструкти взаємодії між громадянами. Засадничі для радянської системи ідеї інтернаціоналізму та мультикультурності припинили виконувати регуляторну роль, що поставило на порядок денний проблему формування нової, вже української моделі ідентичності. Дане поняття є багатограним, вивчається в межах філософії, соціології, політології, психології і може бути визначене як пережите індивідом відчуття тотожності з певною соціальною групою, територією, цінностями, політико-правовими та соціально-економічними інститутами.

Відповідно до поглядів представника психосоціального напрямку Е. Еріксона, ідентичність передбачає усвідомлення індивідом власної унікальності та ґрунтується на двох одночасних спостереженнях "тотожності самому собі і безперервності власного існування у часі і просторі, а також на усвідомленні того факту, що власні тотожність і безперервність визнаються навколишніми" [Еріксон Е. Ідентичність: юність і кризис / Е. Еріксон ; [пер. с англ. под ред. А. В. Толстых]. – М. : Издательская группа "Прогресс", 1996. – С. 58–59]. Тобто це певна дворівнева система, що складається з індивідуально-особистісного та соціального рівнів. Самооцінка особистих якостей і самовизначення у соціальному просторі відбувається поміж інших суспільних груп та утворень, що передбачає "почуття окремішності щодо інших й існує як інакшість, набути якої можна лише в зіставленні з іншим" [Шульга М. А. Негативний дискурс ідентичності: європейський вимір [Електронний ресурс] / М. А. Шульга. – Режим доступу : http://politolog-ua.io.ua/s423392/marina_shulga._negativniy_diskurs_identichnosti_evropeyskiy_vimir]. Співставлення або протиставлення інтересів, цінностей, правил поведінки своєї групи тим, які визначаються як чужі, ворожі або байдужі, за визначенням В. Я. Ядова, виступають основними механізмами ідентифікації [Ядов В. Я. Социальные и социально-психологические механизмы формирования социальной идентичности личности / В. Я. Ядов // Мир России. – 1995. – № 3–4. – С. 162]. Таким чином осмислення ідентичності відбувається в межах двох понять: тотожність та відмінність. З одного боку, ідентичність формується через пошук спільних ознак, що створює приналежність до певної групи і формує образ "Своїх", а з іншого, через виокремлення відмінностей, що створює образ "Іншого", який може мати як позитивне, так і негативне наповнення та утворити, відповідно, позитивну чи негативну ідентичність. Перша з них передбачає толерантність відносно

інших груп та відсутність агресії стосовно їх відмінностей. В іншому випадку відбувається виокремлення чи приписування негативних якостей певному об'єкту, що автоматично формує вороже ставлення до нього.

Окрім цього, ідентичність має безліч проявів і маже формуватися на підставі багатьох ознак. Е. Сміт, вивчаючи національну ідентичність, виокремлює декілька категорій, з яких формується "кожне нормальне Я" і, відповідно, до яких відбувається класифікація ідентичності. Першочерговим для нього виступає статевий критерій, що стає основою для подальшого формування самосвідомості. Друге місце посідає територіально-просторовий чинник, що гуртує на основі спільного проживання. До третього типу ідентичності автором було віднесено соціоекономічну, в основі якої лежить економічний інтерес. У формі обрядів та ритуалів існує четвертий різновид ідентичності, а саме релігійний, що походить зі сфери спілкування та спирається на об'єднання культури та її елементів – цінностей, символів, міфів та традицій. Близькою до релігійної є етнічна ідентичність, проте перша прагне скасувати етнічні кордони та охопити якомога більше спільнот.

Оцінюючи мобілізаційний потенціал зазначених різновидів ідентичності, Е. Сміт виокремлює багатовимірну ідентичність, що поєднує в собі декілька критеріїв та спроможна надихати суспільну свідомість і спонукати до колективних дій, а саме національну. Головними її рисами виступають: історична територія; спільні міфи та історична пам'ять; спільна мова та громадянська культура; єдині права та обов'язки для всіх членів; спільна економіка та можливість вільного пересування в межах національної території. Варто зазначити, що автор виокремлює дві моделі національної ідентичності: Західну (громадянська) модель, головними елементами якої виступають юридичні та політичні права, а також Східну (етнічну) концепцію, що ґрунтується на спільності походження та культури. На противагу етнічній концепції, де нація розглядається як певна "надродина", що поєднана кровними зв'язками, звичаями, мовою, у громадянській моделі народ трактується як політична спільнота, що підлягає одним законам та інститутам [Сміт Е. Національна ідентичність / Ентоні Д. Сміт ; [пер. з англ. П. Тарашук]. – К. : Основи, 1994. – С. 13–16, 20–21, 23]. Отже нація поєднує в собі елементи різних видів ідентичності, а перевага одних з них над іншими формує її модель.

Ю. Габермас, досліджуючи питання майбутнього національної держави, також виокремлює громадянську та етнічну концепції ідентичності. На його думку національна ідентичність ґрунтується на дополітичній єдності спільнот, що сформувалась на підставі спільної історичної долі. Натомість, словами Ю. Габермаса: "Нація громадян виводить свою ідентичність не із спільних етнічних і культурних особливостей, а радше з практики громадян, які активно реалізують свої громадянські права" [Габермас Ю. Громадянство і національна ідентичність / Ю. Габермас // Умови громадянства : зб. ст. / [під ред. В. Стінбергена]. – К., 2005. – С. 54]. Тобто національна (громадянська) ідентичність є виявом свідомого національного вибору і спирається на історично сформовані політико-

правові цінності. Вона є динамічною і може адаптуватися до нових умов, що не властиво для етнічної ідентичності. Остання в свою чергу ґрунтується на незмінних антропологічних, ментальних, традиційних показниках.

Проте обидві моделі потенційно володіють потужним консолідуючим чинником, сприяють засвоєнню властивих даному суспільству правил поведінки, норм, цінностей, статусних позицій та відповідних ролей. Вони утворюють тісний зв'язок між людиною та різними суспільними групами, державою загалом. Відмежовують націю від інших спільнот та запобігають її поглинанню іншими культурними утвореннями. Як зазначає Е. Ренан: "... нація – це велика солідарність, утворювана почуттям жертв, які вже принесено і які є намір принести в майбутньому. Нація вимагає минулого, але в сучасності вона резюмується цілком конкретним чинником: це чітко висловлене бажання продовжувати спільне життя" [Ренан Е. Що таке нація? / Е. Ренан // Націоналізм : антологія. – 2-ге вид. – К. : Смолоскип, 2006. – С. 261]. Тобто індивіди, що поєднані національною ідентичністю усвідомлюють та відчувають потребу у єдності задля реалізації спільних інтересів та потреб.

Криза національної ідентичності може призвести до масштабних деструктивних процесів та руйнуванню системи, оскільки втрачається чинник, що поєднує та мобілізує частини цілого. На перший погляд більш сталими характеристиками володіє етнічна модель ідентичності, оскільки ґрунтується на спільності походження та культурно-мовних практиках, які є незмінними і постійними. Проте у тих випадках, коли під впливом історичних процесів держава являє собою різнонаправлене соціокультурне утворення, спроби згуртувати всіх її представників лише навколо єдиного етнічного ядра можуть стати марними і, навпаки, загострити ситуацію. Коли країна постає перед такими загрозами, першочерговим завданням стає формування нових атрибутів національно-групової ідентифікації, що зможуть узгодити та об'єднати спільною метою різнонаправлені соціокультурні тенденції в межах суверенної держави.

Т. В. Ткачук, студ., КНУТШ, Київ
tkachuk-tanya@bk.ru

СОЦІАЛЬНА ДЕРЖАВА: ТРАНСФОРМУВАННЯ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ

"У демократичному суспільстві людина відчуває піклування й турботу в соціальній сфері протягом усього життя. Держава визначає зміст основних прав людини. Реалізація соціальних прав також відбувається за допомогою держави шляхом соціальної і правової політики, яку здійснює держава" [Прилипко С. М. Сучасні підходи щодо розвитку соціальної держави // Актуальні питання інноваційного розвитку: Науково-практичний журнал. – 2011. – № 1. – С. 73]. Проблема реалізації соціальних прав, а отже і побудови соціальної держави залишаються актуальними для багатьох країн. Єдиного визначення інституту соціальної держави

не існує, оскільки досить різноманітними є уявлення про коло її завдань. Соціальна держава завжди є якісною характеристикою правової держави, вона слугує забезпеченням громадянського миру і злагоди в суспільстві. Загальними положеннями є те, що соціальна держава визнає людину найвищою цінністю, надає соціальну допомогу індивідам, які перебувають у важкій життєвій ситуації, з метою забезпечення кожному гідного рівня життя, перерозподіляє економічні блага згідно з принципом соціальної справедливості.

Соціальна держава – це явище історичне, так як процес її виникнення, і набір притаманних їй функцій тісно пов'язані зі змінами у суспільному виробництві. Становище сучасних форм і моделей державної соціальної політики пройшло в другій половині XIX ст. в країнах Західної Європи і було зумовлено потребами індустріалізації їх економік і регламентації громадського устрою. До цього часу, державна влада притримувалася, в основному, принципів лібералізму і індивідуалізму, не вживала активних дій, за виключенням надання деяких видів гарантій та допомоги військовослужбовцям і державним службовцям. Вирішувати соціальні проблеми державу спонукали дві причини: надзвичайне зубожіння населення, що в свою чергу супроводжувалося зростанням соціальної напруги та відкритим протестом проти усталеного громадського порядку, який склався; і друга причина – усвідомлення необхідності державного регулювання умов відтворення населення.

Що ж до завдань соціальної держави, то вони підлягають постійному ускладненню. Нині ці завдання охоплюють систему соціального забезпечення і соціального страхування, охорони здоров'я, сімейну і житлову політику, освіту, професійне навчання і перепідготовку. Соціальне законодавство західноєвропейських держав увесь час розширюється та оновлюється – у відповідності з мінливими умовами життя та внутрішньою ситуацією в окремих країнах.

До основних функцій соціальної держави належать:

1) компенсаторна, або функція відшкодування, обумовлена розширенням діяльності і зростанням зайнятості в різних секторах сфери послуг – при одночасній поляризації їх оплати, а також збільшенням чисельності самодіяльного населення з неоднорідним майновим становищем. Система обов'язкового соціального страхування повинна охоплювати усі сфери зайнятості, а не лише традиційні;

2) інвестиційна – слугує створенню соціальних передумов модернізації, розвитку суспільної інфраструктури, освіти і науки;

3) емансипаторська – полягає в захисті особистості від соціальних ризиків, що виникають в умовах ринкової економіки під впливом залежності робітника від розміру заробітної плати. Перетворення культурного капіталу в економічний та надання кожному громадянину можливості для індивідуального розвитку;

4) функція розподілу та перерозподілу – зміна співвідношення між коштами на соціальні витрати, що надходять від найманих робітників і роботодавців.

Сучасний етап розвитку соціальної держави тісно пов'язаний з вимогами глобалізації світової економіки. Здатність національних держав самостійно здійснювати власну соціальну політику зменшується. Пріоритетним напрямком стає підвищення конкурентоспроможності національних економік, що закономірно призводить до скорочення соціальних витрат та певного обмеження соціально-економічних прав людини. Усе це спонукає до трансформування не лише функцій, але й моделі соціальної держави. Політика "соціальних витрат" поступово має бути заміненою політикою "соціальних інвестицій". "Зміна очікувань від соціальної держави полягає у тому, що на противагу патерналістським функціям держави, на перший план тут висувається нове завдання – навчання, професійної підготовки, перепідготовки і орієнтації населення на участь у продуктивній праці" [Головащенко О. С. Соціальна держава на сучасному етапі розвитку / О. С. Головащенко // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – К. : Право, 2009. – Вип. 18. – С. 58].

Модель "держава – особистість", як і економічний спосіб її тілення – перерозподіл матеріального багатства, мають еволюціонувати у напрямі іншої моделі – "держава – громадянське суспільство – особистість", та іншому способу її реалізації – удосконалення соціальних і інституціональних обмежень. Зусилля держави має бути зосередженим не на перерозподілі матеріального багатства, а на забезпеченні рівності доступу до нематеріальних благ. "Держава, дружня до людей, розвиває також соціальні послуги шляхом інвестування в їх потенціал посередництвом забезпечення рівності можливостей, покращення охорони здоров'я і освіти, зниження бюрократичних та соціальних обмежень, створення умов для соціальної мобільності і дії «соціальних ліфтів», удосконалення функціонування держави та соціальних інститутів, поширення якісних робочих місць, підзвітності лідерів, суспільних обговорень" [Геец В. М. Какое будущее у социального государства? [Электронный ресурс] / В. М. Геец // Экономика Украины. – 2013. – № 7. – С. 13. – Режим доступа : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ekukr_2013_7_2.pdf].

Отже, в сучасних умовах ринкової економіки та глобалізації суспільства, соціальна держава потребує значних інновацій. "Розумна" держава загального добробуту має займатися не лише наданням пільг, але й інвестиціями у людський та соціальний капітал.

***І. А. Тукаленко, канд. філос. наук, доц., КНУТШ, Київ
Innet@online.ua***

БІОПОЛІТИКА В КОНТЕКСТІ ТЕОРІЇ ПОКОЛІНЬ ПРАВ ЛЮДИНИ

Теорія поколінь прав людини, що сформувалась у юриспруденції, на сьогодні описує чотири групи прав людини. Формування і закріплення цих прав було обумовлене особливостями функціонування політики і влади в різні історичні періоди. Так політика і політична влада від почат-

ку формувались як сфера управління процесами міжіндивідної та групової взаємодії в різного типу спільнотах. Зміст і форми цього управління обумовлювалися здатністю влади забезпечувати життєдіяльність спільноти різного виду ресурсами, зокрема, і насамперед, – силовими, доступ до яких був ексклюзивною власністю певних класів (груп/верств/станів). Звідси політика здійснювалася у формі панування, де об'єкту політики відводилася лише роль виконавця без права на власну позицію і вимоги, а суб'єкт локалізувався у невеликому колі "ініційованих" верств. Проте здійснення політичної влади як панування поступово підважувалося як з боку розширення ексклюзивного кола владоможців, так і з боку суспільно-політичних рухів артикулюючих домагання, часткові й поступові задоволення яких змінювали з часом конфігурацію політики. Одним із найсуттєвіших поворотів у європейській політичній історії став звісно період буржуазних революцій, громадсько-політичні вимоги яких з часом легалізувалися у законодавствах цих країн. Чиненайважливішим наслідком революційних подій стала трансформація політичних систем на засадах парламентської ліберальної демократії, що й дозволило законодавчо закріпити невід'ємні права людини на життя, свободу, рівність перед законом та інші громадсько-політичні права в якості фундаментальних і непорушних прав. У юридичній науці вони були віднесені до першого покоління прав людини. У політико-філософській традиції ці права були охрещені негативними, оскільки мали підкреслювати статус незалежності індивіда від державної влади з її механізмами панування. Саме законодавче наділення індивіда сумою цих прав, змінили статус підданого на громадянина.

Політика, відтепер, здійснювалася не просто в умовах демократичних ротацій політичних еліт, але й суттєво змінилась у предметі своїх домагань, виходячи далеко за межі традиційних військово-фіскальних функцій, що раніше становили сенс функціонування державної влади. Розвиток капіталізму спричинив появу нових соціально-економічних проблем, що активізували зростання громадсько-політичних рухів з новими вимогами на "знаменах". Одночасно й влада починає демонструвати невластиву їй попередньо турботу про умови життя та фізичні кондиції індивідів, усвідомивши економічну та політичну вартість кожної "людино-одиниці" як в структурі праці так і в демографічній структурі суспільства. Саме ці прикметні зміни у характері державної влади глибоко проаналізував М. Фуко, розглядаючи їх достатніми підставами для визрівання нового типу політики – біополітики, яка враховує процеси життя та починає контролювати й змінювати їх. Відтоді арсенал влади все більше переорієнтовується на дисциплінарні та регулюючі методи впливу, витісняючи відверті силові засоби з практик повсякденного вжитку й закріплюючи нові політичні стратегії контролю та управління, які спираються на нормалізовчі настанови та практики, продуковані в широкій мережі суспільно-політичних інституцій – від родини і школи, до фабрики і поліції. Ці політичні стратегії, хоч цей аспект і був малозначи-

мим у фукольдіанській інтерпретації, лягли в основу тих законодавчих ініціатив, що задекларували нові стандарти якості життя та відповідальність держави за забезпечення їхнього мінімуму кожному громадянину демократичної соціальної держави. Тож на ґрунті біополітичних трансформацій ствердилося друге покоління прав – соціально-економічних, що були класифіковані як позитивні, оскільки вимагали державних "гарантій" їх імплементації, зокрема і на стадії реалізації.

Наступний етап – третього покоління прав, що припадає на другу половину ХХ століття (по II Світовій війні) визначається як покоління колективних прав, прав різних народів та груп (міноритарних спільнот) на самовизначення та визнання їхніх відмінностей рівнорядними один одному, право на мир та довкілля безпечне для здоров'я, на соціальний та економічний розвиток людини, не зважаючи на будь-яку групову приналежність. Вочевидь, сукупність закріплених міжнародними документами указаних прав стала реакцією на поширення у довоєнну добу нацистської ідеології з акцентом на расовій та етнічній нерівноцінності й наслідки її втілення під час війни. А вироблення політики визнання як права на гідне ставлення до всіх людських спільнот вмотивоване запереченням біологічних підстав вищості одних груп над іншими.

Кінець ХХ – початок ХХІ століття, охарактеризовані як час глобальних трансформацій індустріального суспільства у інформаційне, що обумовило цілий масив змін біополітичного характеру. Стрімкий технологічний розвиток забезпечив ґрунт для широкого кола досягнень у сфері біотехнологій, генній інженерії тощо. Нові репродуктивні технології та генетичні маніпуляції сформували поле проблем політичного змісту, зокрема, визначення меж прийнятного у їхньому застосуванні. І, справді, питання зміни статі, сурогатного материнства, трансплантації органів і тканин, евтаназії, клонування органів та людини, і, навіть, медичного розмежування життя і смерті стають почасти політичними, щодо яких ведуться жваві дискусії та поступово приймаються рішення, що становлять правову базу регулюючу ці складні питання. Фактично йдеться про право людини розпоряджатися своїм тілом і "технологічними" можливостями управляти життєвими станами, це – біоетичні права, що формують контури четвертого покоління прав людини. Як бачимо, новітні біотехнологічні можливості активізували розвиток сучасної політики у формі біополітики, проте її глибинним рушійним механізмом залишається сформований і культивований ще у ХІХ столітті потяг до оволодіння певним рівнем життя, стандарти якого тільки зросли за цей час. Політична влада охоче експлуатує ці вже вкорінені в свідомість мас уявлення про життя в певній "якості", а, отже, простір впливу і регулювання значно зростає, порівняно із традиційними механізмами забезпечення підкорення через загрозу застосування суверенного "права на смерть". Управління життям через загрозу втрати "якості" життя є куди більш політично релевантним механізмом влади, що й становить зміст сучасних біополітичних стратегій.

ТРАНСФОРМАЦІЯ РОЛІ ДЕРЖАВИ В ЛІБЕРАЛІСТИЧНІЙ ТРАДИЦІЇ

Ідеологи Просвітництва стверджували, що на основі ліберальних цінностей можна створити дійсно нове суспільство. Для цього необхідно реалізувати головні принципи лібералізму. По-перше, позбутися формальної нерівності між людьми, а саме досягти рівності людей перед законом і рівності у застосуванні природних прав кожного індивіда: на життя, свободу, приватну власність. По-друге, забезпечити індивіда максимально можливою свободою в суспільстві та державі, що виражається у наявності політичного плюралізму, віротерпимості, свободи думки, слова, переконань. По-третє, одним з основних принципів лібералізму є принцип "laissez-faire", або принцип невтручання, сформульований А. Смітом, який проголошує обмеження сфери діяльності держави в економічній сфері та недоторканість приватної власності. Саме цей принцип наштовхує на думку про визначення головних функцій та ролі держави в історії лібералізму.

Умовно лібералізм можна поділити на 3 етапи: класичний, соціальний та неолібералізм. Класичний лібералізм сягає своїми витокami ідей Дж. Локка, які лягли в його основу. Його головні принципи: 1) природна рівність людей; 2) максимізація свободи; 3) власність як результат праці індивіда; 4) право людини захищати свою власність, свободу і рівність. Відомий прихильник лібералізму Л. фон Мізес стверджував, що загальний добробут суспільства можливий лише за умов обмеження діяльності держави у сфері економіки виключно захистом приватної власності. З цього слідує, що роль держави суттєво обмежувалась роллю певного наглядача, основними функціями якого є захист власності, свободи і миру. Однак відомий дослідник зазначав, що невтручання держави в сферу економіки пояснюється захистом приватної власності на засоби виробництва. При цьому цінність ролі держави зовсім не принижується, а навпаки, визнається необхідною умовою існування суспільства: "Для ліберала держава є абсолютна необхідність, оскільки на неї покладені найбільш важливі завдання: захист не тільки приватної власності, але також і миру, так як, якщо миру немає, неможливо повністю отримати вигоди від приватної власності. Досить одних лише цих міркувань, щоб визначити ті функції, які має виконувати держава для того, щоб відповідати ліберальному ідеалу" [*Мизес Л. Либерализм в классической традиции.* – М. : Начала-Пресс, 1994]. Однак критики класичного лібералізму посилаються на пониження ролі держави в управлінні суспільством і пониження соціальної справедливості. Вони стверджують, що лібералізм в своїй класичній інтерпретації відрізняється прихильністю мінімальної участі держави, функції якої обмежуються лише підтриманням порядку всередині країни і особистої безпеки громадян (держава – "нічний сторож"). Наприклад, відомий американський соціолог І. Валлерс-

тайн зазначає: "Теоретична ворожість лібералізму до держави настільки суттєва, що більшість авторів вважає визначною характеристикою лібералізму його роль нічного вартівника доктрини держави" [*Валлерстайн І. Після лібералізму.* – М., 2003]. Нормальне функціонування держави напряму пов'язане з наявністю сприятливих умов в економічній сфері, так як політика неможлива без економіки, і навпаки. Тому, як економічна доктрина, лібералізм підкреслює достоїнства саморегульованого ринку, а державне втручання в економіку розглядається не тільки як непотрібне, але навіть як таке, що загрожує порушеннями в його роботі. Це пов'язане, насамперед, з умовами розвитку та процвітання капіталізму, який виростає з розпаду феодальних відносин та характеризується появою приватної власності, а з цим необхідністю її захищати. Ліберали впевнені, що лише за максимізації свободи ринкових суб'єктів, наявності вільної конкуренції, технічного та наукового прогресу економіка буде саморегульованою. Саме цим пояснюється обмеження ролі держави в економічній сфері, адже, на думку лібералів, необмежена свобода діяльності держави веде до приватизації приватної власності, порушення природних прав людини та краху суспільства.

У кінці XIX ст. та на початку XX ст. з'явився соціальний лібералізм, який більш прихильно відносився до соціальних реформ та держави. Основними передумовами його виникнення можна назвати поширення марксистських впливів, розгортання робітничого руху та вибух соціалістичних революцій, а також додатковим чинником стала Перша світова війна. Громадяни різних держав прагнули змін та реформ, солдати поклали великі надії на те, що держава повинна потурбуватися про них та їх сім'ї, допомогти їм повернутися до нормального життя, і позиція приватних власників не мала цьому перешкоджати. В основу нової соціальної політики багатьох держав (наприклад, "новий курс" Ф. Д. Рузвельта в США) покладено свідоме втручання держави в економіку, що означало відмову від принципу *laissez-faire*, а також заохочення принципу інтервенціоналізму. В цей час держава відіграла головну роль в економічній та соціальній сфері суспільства, а соціальний лібералізм став доктриною суспільства загального добробуту.

Однак, вже у другій половині XX ст. лібералізм починає втрачати головні обриси класичного лібералізму, що пояснюється знеціненням його ідеалів та поширенням глобалізаційних процесів. З'являється новий напрям лібералістичної думки – неоліберальний, який був результатом провалу кейнсіанської моделі регулювання економіки, що базувався на безперечному втручанні держави та її провідної ролі в житті суспільства. Неоліберали представляли собою противників післявоєнного посилення державного втручання. Основними проявами стали такі рухи як "тетчеризм" в Англії та "рейганізм" в США. Неоліберали вважають, що держава знищує ініціативність та підприємливість в економіці. З поширенням "глобальної революції" в кінці XX ст. "роль держави залишається важливою в багатьох сферах життя – від права і охорони правопо-

ряду до освіти і соціального забезпечення, але з економічної точки зору воно, безперечно, втратило своє значення" [Уэбстер Ф. Теории информационного общества. – М. : Аспект Пресс, 2004]. Таким чином неоліберальна держава постає як мінімалістська, з одного боку, де всі сили направлені на укорінення правил, прийнятих глобальною економікою. Однак, з іншого боку, ринкове дерегулювання і приватизація громадського сектору не можуть бути реалізовані слабкою державою. Ще однією відмінною рисою неоліберальних держав та їх ролі є приватизація, яка не зустрічається ні в доктринах класичного, ні соціального лібералізму. Хоча Л. фон Мізес виправдовує приватизацію, як неодмінну рису лібералізму, проголошуючи, що "розумна дія відрізняється від нерозумної тим, що вона передбачає тимчасові жертви. Ці жертви з часом компенсуються сприятливими результатами, які будуть отримані пізніше" [Мизес Л. Либерализм в классической традиции. – М. : Начала-Пресс, 1994].

Отже, роль держави під впливом лібералізму суттєво змінювалась, реагуючи на вимоги стабільного функціонування світу. Кожному етапу лібералістичної думки притаманна своя оцінка ролі держави та її основних функцій. На сьогодні, в епоху глобалізації спостерігаємо процес знецінення ролі національних держав як таких, що відбувається під впливом зростання ТНК та тиску з боку глобального економічного оточення. Роль сучасної неоліберальної держави зводиться до створення та збереження інституційних структур, а також виконання всіх функцій, необхідних для охорони священних прав приватної власності.

Є. О. Чаплінський, студ., КНУТШ, Київ
vasyokost@gmail.com

КОНСТРУКТИВНА КРИТИКА КЛАСИЧНОЇ ЛІБЕРАЛЬНОЇ КОНЦЕПЦІЇ ДЕМОКРАТІЇ В ЕЛІТАРНІЙ ДЕМОКРАТІЇ ЙОЗЕФА ШУМПЕТЕРА

Практичне значення дослідження концепції елітарної демократії обумовлене необхідністю пошуку оптимальної моделі функціонування демократичного суспільства. Останні десятиліття ознаменувалися розвитком демократичних тенденцій у політичному житті країн світу. Світова спільнота все більше тяжіє до демократії як оптимальної форми організації суспільства. Тому постає необхідність аналізу існуючих уявлень щодо цього феномену, беручи до уваги ті зміни, які супроводжують сучасний політичний розвиток держав, враховуючи нові завдання та орієнтуючись на існуючі політичні та громадські інститути та їх зростаючу роль у житті суспільства. Спроба такого аналізу була зроблена у роботі Йозефа Шумпетера "Капіталізм, соціалізм та демократія", в якій були розкриті основні положення концепції елітарної демократії.

Демократія розуміється ним як "політичний метод, тобто певна система інституцій для прийняття політичних рішень" [Шумпетер Й. Еліта-

рна демократія і теорія конкурентного лідерства // Демократія : антологія / упоряд. О. Проценко. – К. : Смолоскип, 2005. – С. 467–486. – ("Політичні цінності". Вип. 1]). Дослідник відмежовується від дослівного розуміння демократії і приводить своє пояснення суті останньої.

Й. Шумпетер доводить, що демократії у розумінні влади народу не існує, вона є реальною у формі представницької демократії: як правління, схвалене народом. Критикуючи класичну ліберальну концепцію демократії через її схильність до абсолютизації загальної волі, загального блага та раціональності народних мас, дослідник формулює "другу теорію демократії": "теорію конкурентного лідерства". Дослідник наголошує, що класична модель є скоріше ідеалом, який на практиці існувати не може. Для обґрунтування даної тези

Й. Шумпетер вдається до аналізу основних складників, що входять до класичного визначення демократії: загального добра, можливості народу самому розв'язувати державні питання через обраних представників та волі народу як сукупності воель всіх його членів. Перша складова є утопією, бо навряд чи всі індивіди мають однакове уявлення, що є загальним добром, а що ні. Різні індивіди, соціальні групи та класи мають різні інтереси та погляди на соціальні цінності, а, отже, їх навряд чи можна звести до чогось єдиного і конкретного. Друга складова передбачає, що кожний учасник політичного процесу має однакове уявлення не тільки щодо загальних цінностей та проблем, але і щодо методів та шляхів досягнення поставлених цілей. Проте зрозуміло, що у абсолютній більшості не може існувати однаково ясних відповідей на однакове питання. Воля народу як третій компонент теж наштовхується на критику з боку американського дослідника. Адже без зрозумілого всім поняття загального блага воля народу не існує. Отже, народ, в дійсності, не має тих можливостей, які приписує йому класична доктрина, проте він може мати вплив на тих, хто керує та контролювати їх. Це можливо за допомогою виборчої процедури. Отже, роль народу у більш наближеній до реальності моделі демократії зводиться до обрання парламенту та уряду. Для втілення такої моделі демократії необхідні наступні умови:

По-перше, "людський матеріал для політики має бути високої якості".

Й. Шумпетер наголошує, що повинна існувати особлива соціальна верства, яка складається з людей, що мають такі здібності та якості, які роблять їх придатними для політичної діяльності. Цю верству можна назвати елітою суспільства, яка є досить замкненою, проте не виключає добору найбільш талановитих людей із інших прошарків населення. Основними її характеристиками є досвід, професіоналізм та певна система поглядів.

По-друге, "сфера ефективної дії політичного рішення не повинна бути занадто широка" [Шумпетер Й. Елітарна демократія і теорія конкурентного лідерства // Демократія : антологія / упоряд. О. Проценко. – К. : Смолоскип, 2005. – С. 467–486. – ("Політичні цінності". Вип. 1)]. Ця умо-

ва означає, що рішення уряду не повинні стосуватися виключно всіх сфер суспільного життя. Розгляд цих питань на рівні уряду або парламенту повинен бути поверхневим і стосуватися внесення поправок, коментарів, або просто схвалення певних законопроектів. Більш глибокий аналіз проблем, що стосуються конкретних сфер, має бути покладений на кваліфікованих фахівців, як-от фахівців у фінансовій галузі, банківській сфері тощо.

По-третє, необхідною умовою існування конкурентної демократії є наявність "добре вишколеної бюрократії з репутацією, традиціями, сильним почуттям обов'язку та не менш сильним почуттям гідності мундиру" [*Шумпетер Й.* Елітарна демократія і теорія конкурентного лідерства // *Демократія : антологія / упоряд. О. Проценко.* – К. : Смолоскип, 2005. – С. 467–486. – ("Політичні цінності". Вип. 1)]. Бюрократія, таким чином, знову ж таки потребує якісного людського матеріалу, людей з особливими знаннями, вихованням, вмінням, а отже знову постає необхідність в існуванні особливої соціальної верстви, яка б забезпечила чиновництво відповідними кадрами. Для забезпечення ефективності своєї діяльності бюрократії має бути досить автономною та впливовою, мати певний авторитет. Тоді її поради та настанови матимуть неабияку вагу у політичному колі.

По-четверте, ще однією умовою є так званий "демократичний самоконтроль", що передбачає добровільні поступки з боку електорату та парламенту. Це, у свою чергу, вимагає високого рівня інтелектуальних та моральних якостей останніх. Завдяки такому відбору до влади не допускаються негідні люди. Важливим є подолання войовничості між опозицією та провладними інституціями. "Політики в парламенті, – звертає увагу Й. Шумпетер, не повинні піддаватися спокусі використовувати кожную можливість, аби завдати урядові поразки чи створити йому додаткові труднощі" [*Шумпетер Й.* Елітарна демократія і теорія конкурентного лідерства // *Демократія : антологія / упоряд. О. Проценко.* – К. : Смолоскип, 2005. – С. 467–486. – ("Політичні цінності". Вип. 1)]. Виборці ж не повинні втручатися в справи парламенту та поважати "розподіл праці". Їхні справи – обрати достойного кандидата, після чого їхні повноваження закінчуються, а прийняття політичних рішень – це справа урядовців та депутатів. І ще однією вимогою тут є повага лідерів до поглядів інших. Терпимість до аргументів своїх опонентів – ось що забезпечує стабільність та конкурентність системи, запропонованої дослідником.

Отже, дослідник акцентує увагу на тому, що необхідно критично підходити до розуміння феномену демократії та розуміти її не як владу народу, а як якісну характеристику політичної системи, де управлінцями є люди "високої якості" з обмеженою сферою компетенції, що володіють особливими здібностями та якостями, які роблять їх придатними для політичної діяльності та які роблять їх конкурентоспроможними у боротьбі за владу.

ОСНОВНІ РІЗНОВИДИ СУЧАСНИХ КВАЗІДЕРЖАВ

Квазідержаву можна визначити як політичне утворення, що характеризується наявністю деяких ознак суверенної держави, яке не має державного суверенітету та міжнародної правосуб'єктності [Социально-экономическая география: понятия и термины : словарь-справочник / отв. ред. А. П. Горкин. – Смоленск : Ойкумена, 2013. – С. 113]. Іншими словами, це суб'єкт політики, що прагне бути державою і постулює себе як така, проте через везиз відсутність необхідних ознак не може буди віднесений до класу держав. Незважаючи на дещо спрощений опис, можна зрозуміти, що мова йде про певні "больові точки" сучасного світу – проблемні регіони з невизначеним статусом, існування яких "постійно загрожує миру і безпеці в регіоні, в якому вони [квазідержави – Авт.] знаходяться, утримуючи його в стані постійної напруги" [Rywkin M. The phenomenon of quasi-state / M. Rywkin // Diogenes. – 2006. – Vol. 53, № 2. – P. 23], згідно з визначенням американського дослідника Майкла Райкіна.

Поняття "квазідержави" з'явилося у науковому обігу у другій половині ХХ століття, у формі прикметника "квазідержавний", який означав "асоційований з державою" або "схожий на державний" для позначення різноманітних бізнес-, громадських та політичних структур, які формально не належали до держави, проте виконували чи підміняли її функції. У більш сучасному значенні це слово було вжите американським політологом Робертом Джексонном наприкінці 80-х рр. для позначення нових незалежних країн, що виникли в епоху розпаду колоніальних імперій. Ці країни Азії та Африки отримали номінально рівний статус з іншими членами світового співтовариства, включно з членством в ООН, проте чимало з них не були готові до таких викликів. Згодом це поняття трансформувалося до свого теперішнього розуміння, яке безпосередньо не пов'язане з давністю існування чи географічним розташуванням такого політичного утворення.

Відповідно до конвенції Монтевідео про права та обов'язки держав 1933 р., ознаками держави як суб'єкта міжнародного права є "постійне населення, певна територія, уряд і здатність вступати у зовнішні відносини з іншими державами" [Treaties and Other International Agreements of the United States of America 1776–1949 / dir. Charles I. Bevans. – Washington : Government Printing Office, 1969. – Vol. 3. Multilateral 1931–1945. – P. 147]. Отже, відсутність будь-якої з цих ознак у політичного утворення, що постулює себе у якості держави, дозволяє класифікувати об'єкт дослідження як квазідержаву певного типу.

Випадки існування псевдодержавних структур без власної території без території зафіксовані у світовій практиці. Найбільш популярною формою діяльності такого політичного утворення є інститут уряду у ви-

гнанні (екзилі) – групи осіб, що заявляють про своє легітимне право керувати певною територією, яку вони наразі не контролюють. Водночас уряди інших країн визнають повноваження цих осіб і підтримують з ними різні види політичних відносин, незважаючи на те, що реальна влада уряду у вигнанні є номінальною. Прикладом сучасної квазідержави без власної території може слугувати Мальтійський орден, що розміщений у м. Римі (Італія) та на однойменному острові.

Існування квазідержави без населення є окремим випадком так званих віртуальних держав – утворень, що імітують певні суттєві або вторинні ознаки держави і фактично є клубами за інтересами. Формою існування віртуальної держави може бути претензія на ділянку водної поверхні у відкритому морі, заявка територію Антарктиди чи космічних об'єктів, а також спільнота у мережі Інтернет. Такі структури не є суб'єктами політики, проте у деяких випадках можуть бути носіями політичної ідеї, яка за певних умов може бути втілена на практиці, оволодівши значною кількістю прихильників.

Незважаючи на те, що ані незначні розміри території, ані мінімальне населення не є формальною перепорою для відмови у державному статусі, вони є необхідною умовою для утвердження політичної структури з претензіями на державний статус у якості політичного гравця. Саме тому псевдодержави, які мають власні територію та населення, проте не володіють повною мірою якоюсь з двох останніх ознак – "урядом" та "здатністю вступати у зовнішні зносини" заслуговують на особливу увагу, оскільки є реальними суб'єктами світової політики, і через суперечності свого існування є об'єктами прискіпливої уваги як впливових країн та міжнародних організацій, так і науковців.

Квазідержави, що не можуть похвалитися дієвим внутрішнім аспектом суверенітету, з точки зору міжнародного права є повноправними державами, які зазвичай входять до складу ООН, проте переживають серйозні труднощі у процесі державного будівництва. Вже згаданий Роберт Джексон, описуючи квазідержави такого типу, зауважив, що "їхні громадяни не можуть користуватися більшістю переваг, що традиційно властиві державній самостійності, ... а їхнім урядам часто не вистачає політичної волі, інституційних повноважень чи організованої системи влади, для захисту прав людини чи забезпечення соціально-економічного добробуту" [Jackson R. H. *Quasi States: Sovereignty, International Relations, and the Third World*. – Cambridge : University of Cambridge press, 1990. – P. 21]. Для назви країн цього типу використовують ряд термінів – "слабкі", "занепалі", "неспроможні" держави (в англомовній літературі широко поширений термін "failed state"). У вузькому значенні цього слова зазвичай мова йде про країни, що перестали існувати як єдине політичне ціле через громадянську війну та/або зовнішню інтервенцію. Класичним прикладом такого випадку є Сомалі, яке де-факто розпалося на десяток утворень різного типу – від достатньо стабільної квазідержави Сомаліленд до відверто терористичних організацій та бандформувань.

У широкому розумінні поняття "failed state" охоплює значну кількість держав, що з огляду на економічні труднощі, слабкість демократичних політичних інститутів, напружені відносини з країнами-сусідами тощо не можуть забезпечити своїм громадянам належний рівень добробуту та безпеки. В залежності від встановленої планки цінностей список таких країн може охоплювати, як і найбідніші країни Центральної Африки, так і деякі постсоціалістичні держави Європи. Оскільки міра ефективності внутрішнього аспекту державного суверенітету визначається кожним дослідником на власний розсуд, це поняття часто перетворюється з наукового на пропагандистський штамп для позначення недружніх країн.

Найбільш близькими до реального статусу держави є квазідержави останнього типу – ті, які обмежені в зовнішньому аспекті суверенітету. Їх зазвичай називають незвизнаними державами, або державами де-факто. Як правило, це сепаратистські регіони, що відділилися від іншої держави і змогли створити достатньо ефективний державний механізм, що забезпечує лояльність населення і дозволяє утримувати територію під контролем. Тим не менш, світове співтовариство продовжує вважати їх невід'ємною складовою країн, чий суверенітет такі квазідержави відкидають. Найвідоміші приклади – Косово (де-юре частина Сербії), Абхазія (відділилася від Грузії, контролюється Росією), Палестина (де-факто контролюється Ізраїлем, хоча визнана понад 2/3 країн світу).

Таким чином, квазідержави, що є суб'єктами реальної політики поділяються на дві основні групи – в залежності від того, якого аспекту державного суверенітету, вони позбавлені – внутрішнього чи зовнішнього. Статус квазідержави певного виду є статичним зрізом невдалого проекту державного будівництва, але при цьому не є виразом – за умови ефективного керівництва квазідержава може наздогнати розвинуті держави як за рівнем економічного добробуту, так і міжнародного авторитету. Водночас існують і випадки стрімкої деградації успішних країн, що в минулому призводило до їх знищення, а в нинішню епоху – до перетворення на квазідержаву.

*М. І. Шашкова, студ., КНУТШ, Київ
marina082013@gmail.com*

ПАТРІОТИЗМ ТА НАЦІОНАЛІЗМ В ЕПОХУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

В останні десятиріччя ХХ століття з'являється нове слово для суспільства, під впливом якого потраплять не тільки люди, але й цілі країни. Це "глобалізація". Більшій популярності слово вже набуває в наш час. Термін "глобалізація" все частіше вживають в новинах, його можна побачити на шпальтах газет, проводяться різноманітні дослідження для пояснення цього явища.

Що ж таке глобалізація? Для пояснення цього явища візьмемо загальноприйняте визначення відомого англійського соціолога Роланда Ро-

бертсона: "Глобалізація як така є тривалим процесом, що відбувається протягом багатьох століть, хоча тільки в останні століття – причому зі зростаючою швидкістю – вона стала набувати свою певну форму. Слід чітко розуміти, що глобалізація є процесом в багатьох вимірах. Іншими словами, це одночасно культурна, економічна і політична категорія" [*Robertson R. Globalization: Social Theory and Global Culture. – SAGE Publications, 1992. – P. 224*]. В наш час простим прикладом глобалізації є мережа Інтернет. Через нього ми отримуємо найбільше інформації, маємо можливість підтримувати зв'язок з тими, хто живе за кордоном. Тобто глобалізація руйнує всі існуючі кордони і робить світ єдиним, а людство – однією нацією. Інший відомий англійський соціолог Ентоні Гідденс стверджує, що глобалізація – це "інтенсифікація повесвітніх соціальних відносин, які пов'язують віддалені один від одного місцевості таким чином, що те, що відбувається на місцях формується подіями, які відбуваються за багато миль звідси, і навпаки" [*Giddens A. In Defence of Sociology. – Cambridge, 1996*].

Глобалізаційні процеси притаманні й економічній сфері. Світова торгівля стала набагато розвинутою за умов електронної економіки. Тобто зараз мільярди грошей світу мають вигляд лише цифр у комп'ютері. Це допомагає впливати на розвиток економіки більшості країн світу. Вплив глобалізації проявляється і в іншому. Зараз світ об'єднується ніби в одну велику державу, тобто знищуються усі культурні, національні та етнічні кордони. Ентоні Гідденс, про якого вже згадувалось вище, в своїй книзі "Нестримний світ..." ось так пише про це: "Глобалізація є причиною відродження локальних культурних ідентичностей у різних частинах світу. Якщо хтось, наприклад, питає, чому шотландці домагаються у Сполученому Королівстві більшої незалежності або чому існує сильний сепаратистський рух у Квебеці, то відповіді слід шукати не тільки у їхній культурній історії. Місцеві націоналізми виникають як реакція на глобалізаційні тенденції, коли слабне гамівна сила старих національних держав" [*Гідденс Е. Нестримний світ: як глобалізація перетворює наше життя. – К., 2004. – С. 15*]. Національні питання, які виникають в тих чи інших куточках світу внаслідок глобалізації, породили нову думку: чи не втрачають актуальності такі ідеології, як патріотизм та націоналізм.

Патріотизм як явище вивчалось ще за часів грецьких філософів. Нове дихання він отримав вже у XVIII столітті, змінюючи свій контекст. Сам термін "патріот" довгий час породжував різноманітні суперечки в британському парламенті за право використовувати патріотичну риторіку, але найчастіше ця риторика отримувала негативну оцінку. Таке явище, як патріотизм, завжди викликало безліч дискусій. Достатньо уваги терміну "патріот" приділялось в Англії. Саме там формується нове визначення, хто це такий. Воно розповсюджувалось на політичних діячів та журналістів, тобто на тих, хто має свій вплив у країні. Їх діяльність, за таким тлумаченням, виражалось у протесті тиранії монарха, а також у підтримці незалежності Американських колоній; те, що хвилювало Анг-

лію в XVIII ст. Існували й інші погляди. Наприклад, відомий англійський літературний критик Семюел Джонсон досить негативно ставився до "патріотизму". Саме йому належить відомий вислів: "Патріотизм – останній притулок негідника". Джонсон завжди казав, що неможливо любити народ лише як однорідне співтовариство, бо він складається, як з бідних, так і з багатих, з інтелігенції та звичайних працівників. Патріот у своїх промовах повинен звертатися до вищих верств населення, бо вони створюють умови життя для простого люду. Якщо представники влади не люблять свою державу, то добробут країни неможливий [The Works of Samuel Johnson / Pafraets & Company. – New York, 1913. – P. 81–93]. Патріот, який звертається лише до нижчих верств населення, просто обманює людей, том що від них мало що залежить. З точністю можна сказати, що з кожного з дитинства вчать з повагою ставитися до своєї країни, захищати її, коли необхідно. Але чи можливий патріотизм в час глобалізації, в час руйнації кордонів між націями, і патріотом чого потрібно бути: своєї держави чи усього світу?

Друга відома ідеологія – це націоналізм, який переживає весь час різноманітну критику, підтримку та нерозуміння цього явища. Коли точно виник термін "націоналізм" невідомо, але існує думка, що його починають використовувати з початком роздумів про державу, тобто ще за часів грецьких філософів. Визначень цього слова є безліч. Найбільш розповсюдженим є: націоналізм – це політична ідеологія, в якій нація є основою державності, соціального та культурного життя. Але ця ідеологія для більшості характеризується неприязністю представників однієї нації до усіх інших у світі. Націоналізм має майже спільне значення з патріотизмом, але є істотно відмінність. Якщо патріотизм – це любов до вітчизни, як згадувалося вище, то націоналізм – це любов саме до нації; на думку деяких націоналістів, кордони держави повинні збігатися з кордонами нації. Ентоні Сміт у своїй книзі навів цитату свого співвітчизника соціолога Майкла Манна: "Манн стверджує, що націоналізм виник із протесту проти дій авторитарних, милітаризованих держав, які вторглися у недержавні сфери сімейного життя, релігії та освіти та пов'язували їх із милітаризованою державою" [Сміт Э. Национализм и модернизм. – М., 2004. – С. 161]. На жаль, націоналістичні почуття найчастіше проявляються під час конфліктів місцевих жителів з іноземцями. Так чи може існувати націоналізм в час, коли поступово зникає розмежування між націями усього світу внаслідок глобалізації?

В епоху активної глобалізації можна спостерігати, що в деяких випадках патріотизм та націоналізм починають вживати, вкладаючи в ці терміни негативний зміст. Виникає питання: а чи потрібні ці ідеології в наш час? Все ж таки вчені попереджають, що створення єдиної політичної нації, що є одним із результатів глобалізації, неможливе через різні економічні та соціальні умови життя різних регіонів світу. Тому є передумови, що патріотизм та націоналізм в епоху глобалізації, почнуть набувати нових ознак.

Підсекція
"СУЧАСНІ ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ"

Л. В. Абызова, канд. филос. наук, доц., ДВНЗ ДДПУ, Славянск
abyzovalarisa@rambler.ru

**НАРОДНИЧЕСТВО-НАЦИОНАЛИЗМ-ДЕМОКРАТИЯ:
СОВРЕМЕННЫЙ ПОЛИТИЧЕСКИЙ КОНТЕКСТ**

Можно констатировать, что на современном этапе "Украина, обремененная внутренним расколом, гибридная промежуточная цивилизационная форма, механическое соединение традиционности и современности, возникшая в результате незавершенной модернизации, оказалась в «серой зоне» – как за границами НАТО и ЕС, так и вне своей бывшей метрополии" [Кудря І. Політекономічний аналіз трансформаційних процесів українського суспільства. // Українознавчий альманах. Випуск 5. – К., 2011. – с. 65 – 68., с. 68].

Идейная ориентация политических сил в Украине ситуационно сложна, но в то же время исторически тривиальна. Перед лицом открытого политического и экономического выбора в пользу европейских ценностей славянское общество одновременно плачет на дедовых могилах и примеряет европейский фрак. Народничество всегда питалось двумя идеями: "как жить свято?" и "как сохранить народ", народный дух. По мнению народников, человек свят на земле, на *своей* земле. Здесь, на земле сохранился истинный "ширый" украинец, здесь не замутившая чужеземцами кровь, здесь живет дух народа, спасение нации. Эти ориентиры регионально распространены прежде всего на Западной Украине, где, по мысли народников, жива подлинно украинская культура. Действительно, менее опромышленная, национально-традиционная Западная Украина, которая всегда отличалась культурной изолированностью, что отмечает известный украинский историк О. Субтельный, стала благодатной почвой для украинского неославянофильства и породила политические идеи современного украинского народничества. Поэтому все политические силы и движения исходящие из этих посылок являются не чисто демократическими, а национально-демократическими. Как же относится к демократии это идейное течение? Демократия для них – это национальное явление. Итерационализм при этом ассоциируется с Советским Союзом и трактуется как антидемократия. Более того, можно сказать, что эта трактовка на ряде участков данного течения еще больше обострена: демократия – это нация.

История национального движения в Украине зачастую истолковывается как борьба с Союзом, и, следовательно, с антидемократией, это привело к неправомерному отождествлению понятий "нация" и "демократия". И если все же политические лидеры организаций этого течения

как-то различают данные понятия и порой достаточно цивилизовано комментируют природу и принципы демократии, то массовое сознание некритически их отождествляет. Подобный подход позволяет реакционно антидемократическим объединениям называть себя демократическими только потому, что они борются за национальную идею. Специфически народниками интерпретируется само понятие нации. Нация трактуется прежде всего как этнос, таким образом принадлежность к нации определяется по крови, по происхождению. Этническая трактовка нации как бы оставляет за бортом таких псевдодемократических движений всех, кто этнически не украинец. В таком типе идейно-политического течения демократия выступает как инструмент воюющего национализма, превращаясь в свою противоположность – антидемократию. Это сложное эклектическое явление, порождающее в своих радикальных формах идеологические химеры, основанные на идеологемах "интегрального национализма" Д. Донцова и "чинного национализма" Н. Сциборского: антилиберализм, антииндивидуализм, нациократию как альтернативу демократическому политическому режиму, ксенофобскую риторику. При этом псевдореволюционно-романтический ореол приобретают в среде националистически ориентированной молодежи циничные действия, которые в границах здравого смысла могут быть оценены как вандализм. Несколько более умеренные взгляды представлены в программах партий "Народный Рух Украины", "Конгресс Украинских Националистов", движений "Патриот Украины", "Тризуб" и др. Обращение к прошлому, а именно к РУНВере (Родной Украинскоаой Национальной Вере), так называемой Украинской Библии позволяет интерпретировать подобные идеи не как демократические, а как национал-консервативные и говорить о сближении украинского правого крыла с "новыми правыми" в Европе, которые также в поисках идеалов апеллируют к прошлому, обращаются к эпохе античности и германского варварства. Национализм народнического толка всегда готов перерасти в национал-социализм. Почему? Народничество боится капитализма, потому что капитализм действительно уничтожает народ, нацию в ее этнически-народнической трактовке, уничтожает квазиэтизм "народного духа". Логика народнического консерватизма отвергает капитализм в его евро-американском варианте, но отвергает и коммунизм, увязывая его образ прежде всего с Россией. Украинское народничество боится сближения с Россией, потому что русификация – это уничтожение украинского народничества. Россия – это некоторый фетиш украинского небытия, это сила от общения с которой Украина перестает быть собственно Украиной. Такова в общих чертах линия народнического мышления в современной Украине.

Где идеалы демократии народников? Их следует искать в сложном переплетении разных позиций. Отчасти, это идеалы заимствованные в Западной Европе, отчасти, как это не покажется странным на первый взгляд,- в странах третьего мира. Они недавно освободились от импер-

ского господства, создают свое национальное лицо. У народников есть идейная болезнь – "колониальный комплекс" и выражается она в постоянном желании оплакивать свое колониальное прошлое. Исхода из этого демократия трактуется как средство постколониального строительства государства. В народническо-национальном течении есть крайние, радикальные силы, есть более умеренные, но их идейные истоки очень и очень близки. Сегодня единой национально-государственной идеологии в Украине нет. Очевидно, что она будет формироваться в контексте борьбы и компромиссов различных политических течений. Чем скорее выкристаллизуется идеология, тем скорее заполнится вакуум в сознании граждан Украины.

**М. А. Бучин, канд. пол. наук, доц.,
НУ "Львівська політехніка", Львів
buchyn@ukr.net**

ВІТЧИЗНЯНА ЕЛЕКТОРАЛЬНА ПРАКТИКА 2014 р.: ПРОБЛЕМИ ТА ОСОБЛИВОСТІ

Події 2014–2015 рр. в Україні можна охарактеризувати як епохальні, адже вони задекларували бажання українського суспільства жити в демократичній європейській державі. Це неможливо без радикального реформування вітчизняної політичної системи. В цьому процесі не останню роль відіграли позачергові президентські та парламентські вибори 2014 р., які були логічним продовженням Революції гідності та дали змогу оновити політичну еліту.

Досліджуючи інститут виборів в Україні, стає очевидно, що парламентські та президентські вибори 2014 р. є доволі схожими за причинами, характером організації та проведення, результатами та суспільно-політичним значенням. Розглядаючи виборчу практику 2014 р. в Україні, можна виділити такі її спільні чинники та риси:

1. Позачергові вибори 2014 р. були своєрідним індикатором, який, враховуючи рівень демократизму виборчих перегонів, мав показати реальність намірів реформувати суспільний лад з боку як політичної еліти, так і пересічних громадян. Тобто вибори 2014 р. були своєрідним тестом на зрілість українського суспільства та влади.

2. Вибори 2014 р. були логічним продовженням Революції гідності, однією із основних вимог якої була трансформація політичної системи. Вони були покликані виконати низку завдань: забезпечити легітимність нової влади; нормалізувати процес управління державою та здійснити стабілізацію суспільно-політичної та економічної ситуації; сприяти збереженню територіальної цілісності України; здійснити оновлення політичної еліти, забезпечити потрапляння до її складу осіб, які стоять на державницьких позиціях; створити ефективний уряд та провести дієві реформи.

3. І президентські, і парламентські вибори 2014 р. були позачерговими, часові рамки були більш стислими. Це вимагало більш оперативних дій як з боку всіх учасників.

4. Електоральний процес відбувався на фоні зростання політичної свідомості та культури.

5. Вибори 2014 р. відбувалися за умов складної суспільно-політичної ситуації: кризові явища у вітчизняній політичній та економічній системах; агресивні військові дії з боку Російської Федерації.

Така ситуація ставила перед українським суспільством певні виклики та ризики, вимагала особливого підходу щодо організації та проведення виборів. Можна виділити такі спільні проблеми виборів 2014 р. в Україні:

1. *Проблема проведення виборів на території всієї держави.* Збройний конфлікт на Сході України не дав змогу організувати виборчий процес та реалізувати волевиявлення на території всієї держави. Приходиться констатувати, що через збройний конфлікт в Україні реалізувати своє виборче право не змогла значна кількість українських громадян.

2. *Проблема безпеки виборів.* На Донбасі члени ОВК та ДВК постійно піддавалися тиску та зазнавали переслідувань з боку збройних формувань, а силові структури не змогли належним чином забезпечити їхню безпеку. На президентських виборах 2014 р. на Донбасі численні порушення спостерігалися і в день голосування. Як відзначили спостерігачі КВУ: "... голосування на переважній більшості виборчих дільниць в Донецькій та Луганській областях було зірвано, а самі вибори у цих регіонах супроводжувалися атаками озброєних груп сепаратистів, залякуванням виборців, членів комісій, захопленням заручників, знищенням виборчої документації" [Фінальний звіт спостереження за позачерговими виборами президента України 25 травня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cvu.org.ua/nodes/view/type:news/slug:431>].

3. *Проблема формування та діяльності виборчих комісій.* Однією із основних проблем була їхня стабільність. До інших проблем слід віднести: низький рівень підготовки членів виборчих комісій; неналежний рівень матеріально-технічного забезпечення діяльності комісій; намагання деяких суб'єктів виборчого процесу через "технічний кандидатів" отримати контроль над виборчими комісіями; саботаж з боку деяких політичних сил тощо [Україна. Позачергові вибори народних депутатів України 26 жовтня 2014 р.: Остаточний звіт місії спостереження за виборами ОБСЄ/БДІПЛ [Електронний ресурс]. – Варшава, 2014. – 64 с. – Режим доступу : <http://www.osce.org/uk/odihr/elections/ukraine/133441?download=true>].

4. *Проблема здійснення передвиборної агітації.* Слід відзначити малозмістовність агітації. Політичні сили намагалися спекулювати на проблемах війни та миру, безпеки та реформування країни. "Головні політичні та безпекові проблеми, що постали перед країною, були відображені в агітаційних повідомленнях кандидатів, їхні програми обіцяли безпеку, стабільність та єдність країни, децентралізацію, конституційну реформу, мовну політику, реформування збройних сил, боротьбу з корупцією та

олігархією, а також стосунки з Європейським Союзом, НАТО та Російською Федерацією" [Україна. Позачергові вибори Президента 25 травня 2014 р.: Остаточний звіт місії спостереження за виборами ОБСЄ/БДІПЛ [Електронний ресурс]. – Варшава, 2014. – 44 с. – Режим доступу : <http://www.osce.org/uk/odihr/elections/ukraine/120961?Download=true>].

Перешкоджання у проведенні передвиборної агітації здійснювалися в першу чергу зі сторони самих громадян. ОБСЄ у своєму звіті зазначає: "Деякі кандидати та інших учасників виборчого процесу зазнали так званої "народної люстрації", коли жертв кидали до смітників, а інших принижували в інший спосіб, покликаний зайняти місце офіційного процесу люстрації" [Україна. Позачергові вибори народних депутатів України 26 жовтня 2014 р.: Остаточний звіт місії спостереження за виборами ОБСЄ/БДІПЛ [Електронний ресурс]. – Варшава, 2014. – 64 с. – Режим доступу : <http://www.osce.org/uk/odihr/elections/ukraine/133441?download=true>].

5. *Проблеми під час процесу голосування та підрахунку голосів.* Серед проблем можна виділити: масові черги на виборчих дільницях; підвезення громадян до виборчих дільниць; видача членами виборчих комісій бюлетенів на підставі невідповідних документів чи без них; "каруселі" тощо [Україна. Позачергові вибори Президента 25 травня 2014 р.: Остаточний звіт місії спостереження за виборами ОБСЄ/БДІПЛ [Електронний ресурс]. – Варшава, 2014. – 44 с. – Режим доступу : <http://www.osce.org/uk/odihr/elections/ukraine/120961?Download=true>].

Міжнародна місія із спостереження за виборами ОБСЄ/БДІПЛ, даючи загальну характеристику президентських та парламентських виборів 2014 р., відзначила, що незважаючи на важкі обставини, вибори стали важливим кроком у намаганні української влади провести волевиявлення відповідно до демократичних міжнародних стандартів та з дотриманням основоположних прав і свобод особи [Україна. Позачергові вибори народних депутатів України 26 жовтня 2014 р.: Остаточний звіт місії спостереження за виборами ОБСЄ/БДІПЛ [Електронний ресурс]. – Варшава, 2014. – 64 с. – Режим доступу : <http://www.osce.org/uk/odihr/elections/ukraine/133441?download=true>].

Підсумовуючи, варто відзначити, що рівень демократичності виборчого процесу у 2014 р. зріс. Цьому сприяли різноманітні фактори, серед яких слід виділити зміну політичної еліти; курс на реформування та демократизацію політичної системи; суспільно-політичну ситуацію в країні; зростання рівня політичної свідомості та культури громадян та ін. Водночас певні проблеми та порушення вимагають врахування пропозицій міжнародних та вітчизняних експертів, спрямованих на демократизацію виборчої практики. Серед них варто голову увагу приділити адаптації виборчого законодавства та електоральної практики до реалій військового конфлікту на Сході України та проблем безпеки учасників виборчого процесу. Це може становити перспективи для наших подальших наукових досліджень.

*Т. Л. Воробйова, асп., ДНУ, Макіївка
invincible00@mail.ru*

ДЕТЕРМІНАНТИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ПРОТЕСТНИХ НАСТРОЇВ

Упродовж всього періоду незалежності українського суспільства соціально–політичний протестний потенціал є іманентною складовою його існування. За 24 роки змінювалися джерела протестних настроїв, фактори їх появи, мотиви, характер трансформації потенціалу в дії і форми реалізації. В силу складної природи політичних протестів відстежити усі фактори їх виникнення і можливу динаміку є непростим дослідницьким завданням. Але, саме від деталізованої і глибокої оцінки даного феномена залежить успіх у розробці методів ефективного управління і мінімізації їх деструктивних наслідків.

Автор мав на меті систематизувати чинники політичних протестних настроїв. Саме врахування всіх факторів впливу дасть змогу, побачити багатоаспектність феномену "політичного протесту" та складність його механізму.

Дослідженням різних факторів, що впливають на виникнення політичного протесту у вітчизняній науці займаються Є. І. Головаха, С. П. Шубін, О. В. Оверчук, Т. В. Білецька, І. М. Дементьєва.

Політична протестна напруженість має у своїй основі дію різних факторів або їх поєднання. Неможливо побудувати жорстку ієрархію факторів політичного протесту для будь-якої країни і ситуації. Кожного разу це буде свій набір. Однак можна виробити концептуальну схему, в якій дослідник буде оцінювати відносну вагу окремого фактора, а також їх взаємозв'язок для своєчасного вжиття заходів, щоб впливати на ситуацію і направити розвиток політичного процесу по "конструктивним рейкам". На думку автора, слід систематизувати чинники, що впливають на політичну напруженість, за глобальним, державним, груповим та особистісним рівнем.

Глобальний рівень (зовнішнє коло) складають загальносвітові процеси, міжнародні тенденції розвитку, політичні актори зовнішні до розглянутого регіону. Наприклад, світова економічна криза, кольорові революції, міжнародні кризи, руйнування біполярного світу тощо. Виділення глобального рівня факторів узгоджується з тезою Х. Майалла (Miall H.), згідно з яким "в умовах глобалізації аналіз конфліктів повинен враховувати соціальний, регіональний і міжнародний контексти. Ми повинні розглядати як сприяють побудові світу фактори, так і фактори, що збільшують конфлікт на всіх рівнях, від насильницького початку до періоду після його дозволу" [Этнополитический конфликт: пути трансформации: настольная книга Бергхофского центра / [пер. с англ. Л. Зиминной, Н. Кулаковой] ; Институт этнологии и антропологии им. Н. Н. Миклухо-Маклая РАН. – М. : Наука, 2007. – С. 340]. Так, участь зовнішніх сил, включаючи американські та європейські НУО, уряди, приватні фонди в подіях 2004 р.

не викликає сумнівів у жодної сторони дискусії через ряд фактів. Як вказує один з adeptів зовнішнього втручання в "демократичні транзити" М. Макфол (М. McFaul) за даними, які йому було надано американськими урядовцями США, витратили саме 18 млн доларів, але на "допомогу, пов'язану з проведенням виборів". У свою чергу, як вказує А. Бадхен, загальні витрати американського громадянського суспільства становлять 57,8 млн доларів. Важлива роль західних інститутів "просування демократії" полягала також у фінансуванні опозиційних ЗМІ, які стали основним джерелом інформації для західної громадської думки. Так, наприклад, у 2004 р. НВД фінансував впливовий опозиційний ресурс "Українська Правда", заснований в 2000 Г. Гонгадзе [McFaul M. Ukraine Imports Democracy: External Influences on the Orange Revolution / Michael McFaul // International Security. – 2007. – Т. 32. – № 2. – Р. 48].

Державний рівень – позиція центральної влади, криза державної влади, системна криза в державі, закони, правова система держави тощо. Ними можуть виступати фактори структурної напруженості, що виникає серед головних гілок влади, як це було, наприклад, 2008 році, коли голова уряду Ю. Тимошенко відкрито протистояла Президентові В. Ющенко, чи то протистояння місцевих і центральних органів влади тощо. Говорячи про державний рівень, то тут важливим стає перехідний стан суспільства. Механізмом, що робить можливим встановлення взаємозв'язку між ефектами модернізації та соціально-політичною напруженістю, яка приводить до формування протестного потенціалу, є збільшення розриву між швидким зростанням очікувань, викликаних суспільними змінами і гарантованих інноваційними громадськими практиками, і можливостями їх реального задоволення в рамках протиріччя між легітимними і легальними соціальними інститутами.

Всі рівні факторів впливають на інтереси і потреби певних груп людей, які складають наступний рівень факторів формування протестних настроїв. Тобто, тут знаходяться незадоволені базові потреби більших мас людей. Тут велику роль відіграють актори політичної системи – групи інтересів (наприклад, етнічні еліти, неурядові організації), які за допомогою різних інструментів, найчастіше, ЗМІ, Інтернету формують певну думку, артикують ідеї. Це можуть бути ідеї історичної несправедливості, нібито утиску інтересів. Що стосується механізму взаємозв'язку стану масової і елітної свідомості можна з упевненістю припустити лише те, що ведучими тут є настрої "верхів". По-перше, окремі елітні групи, за зауваженням Ю. Левади, в певний момент провокують і використовують постійно існуючий протестний потенціал мас в своїх інтересах [Левада Ю. Массовый протест: потенциал и пределы / Ю. Левада // Экономические и социальные перемены: Мониторинг общественного мнения. – 1997. – № 3. – С. 7–12]. По-друге, сам по собі розкол в еліті може бути достатньою підставою для масового невдоволення, оскільки сигналізує про наявність серйозних проблем у розвитку суспільства або про гостру кризу в управлінні країною.

В середині розташований **особистісний рівень**, на який постійно здійснюється вплив усіх попередніх груп факторів, але лише від особистого рішення кожного прийняти участь у протестних діях, буде залежати масова мобілізація суспільства. Серед особистісних факторів слід назвати такі як: природні обмеження (похилий вік і поганий стан здоров'я), суб'єктивні причини (недостатня політична грамотність, недовіра політичним лідерам). Вплив на особистісний рівень здійснюється за допомогою створення стимулів. Так М. Олсон (Olson M.) звернув увагу на створення селективних стимулів, під якими він розумів створення ситуації, коли, окрім загального блага (наприклад підвищення заробітної плати співробітників галузі в результаті страйку) колектив учасників отримує і деякі особисте благо. Прикладом, який вдало описує ідею селективних стимулів, є відомий лозунг "Пиво тільки членам профспілки" [Соболев А. С. Факторы коллективного действия: случай массовых протестов в России в 2011–2012 гг. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.hse.ru/data/2013/05/19/1298469954/WP1_2012_05_5.pdf].

Запропонована схема відображає багатофакторну обумовленість виникнення політичного протесту. У цьому процесі не можна виокремити дію того, чи іншого чинника. Всі вони пов'язані між собою і взаємообумовлені.

Політичний протест, виходячи з цього, є сукупністю факторів і причин, їх взаємодією та взаємовпливом, що формує кризову ситуацію і сприяє її ескалації. Окремо один від одного ці фактори не формують умови, в яких виникає протест. Комплексний аналіз політичної напруженості виявляє "больові точки" політичного процесу.

М. Г. Гордієнко, канд. політ. наук, доц., НУДПСУ, Ірпінь
mgordo@bigmir.net

"ГІБРИДНА ВІЙНА" ЯК ВИЯВ НЕОІМПЕРСЬКОЇ АГРЕСІЇ

Траєкторія суспільних відносин проходить по лінії соціальних протиріч, які часто спричиняють військові конфлікти. Історію еволюції людства можна визначити як розгортання воєн, у яких змагаються політичні амбіції чи реалізуються загарбницькі наміри. Особливо звитяжним і контрверсійним був шлях політогенезу українського етносу. Виборюючи політичну суб'єктність український народ змушений вести системні війни зі своїми поневолювачами. Фактор війни перманентно присутній в наших реаліях. Нинішні події засвідчують, що *Україна приречена на "вічну війну" з російським неоімперіалізмом. Для нас війна стає способом життя*, а тому потребує ретельної уваги владних структур і ґрунтовного дослідження вчених. У політичній науці поняття "війна" тлумачиться як насильницька форма вирішення суспільно-політичних, економічних, ідеологічних, національних, релігійних, територіальних та інших суперечностей між державами, нардами, націями, соціальними групами засобами мілітарного насилля. Війна, поряд з революцією і тероризмом, є типом

політичного конфлікту, що свідчить про критичну фазу його перебігу. Характеризуючи цей феномен К. Шмідт зазначає: "Війна виходить із ворожнечі, яка принципово заперечує чуже буття. Війна є тільки коротка реалізація ворожнечі. Їй не треба бути чимось повсякденним, чимось нормальним, але її і не потрібно сприймати як щось ідеальне або бажане, а швидше, вона повинна лишатися у наявності як реальна можливість, поки має сенс поняття ворога" [*Шмитт К. Понятие политического / К. Шмитт // Политология : хрестоматия / сост. М. А. Василик, М. С. Вершинин. – М. : Гардарика, 1999. – С. 30*]. За логікою Шмідта, під час військового протистояння відбувається поділ соціуму на друзів і ворогів. Війна передбачає готовність людей до смерті та фізичного знищення собі подібних. Пориви людської агресії, що реалізуються через війну, ніколи не матимуть нормативного сенсу. Легітимації підлягає та війна, яка ведеться з метою захисту територіальної цілісності суверенної держави.

У первіснообщинному суспільстві збройні зіткнення родів і племен між собою були різновидом боротьби за виживання. Лише з появою держави війна набула суспільно-політичного змісту. Війна, за словами Клаузевіца, це продовження політики іншими засобами. У залежності від того, якими засобами ведеться протистояння та які цілі воно переслідує виокремлюється національно-визвольні і колоніальні війни. У ХХІ ст. технологічні засоби суттєво змінили характер і зміст війни. Сьогодні активно використовується поняття "гібридна війна" – це синтез інформаційно-пропагандистської й терористично-диверсійної політики з метою розширення простору для панування. Спираючись на широке використання антитехнологій "гібридну війна" зухвало, цинічно й підступно розгорнуто проти України путінським режимом. Будучи спадкоємницею традиції орди, Росія перебуває в полоні загарбницьких інстинктів та неоімперського синдрому. "Гібридна війна" зорієнтована на досягнення поставлених цілей не тільки за допомогою збройного насилля, але й низкою інших ресурсів: економічним тиском, інформаційною брехнею, ядерним шантажем тощо, які в сукупності спрямовані на реінкарнацію російської неоімперії та зміну координат світової політики.

Еволюція "гібридної війни" має кілька стадій. Першою стадією є потужна інформаційна кампанія, що системно ведеться для створення образу ворога та руйнування унітарної форми правління. Антиукраїнська пропаганда спрямована на прищеплення вірусу сепаратизму широким верствам наших громадян. Коли владні й силові структури держави максимально ослаблено, тоді розпочинається другий етап – військова агресія. Захопивши якомога більше території (її масштаб контролю агресором залежить від бойової здатності армії протистояти загарбнику), війна переходить у третю стадію – технологічну. Тут розгортається війна на виснаження, визначальними критеріями якої є економічний потенціал держави, ефективність політичної влади, рівень підтримки союзників тощо. На думку Г. Перепелиці "гібридна війна" передбачає асорті відповідних засобів. Зараз вона проводиться у формі диверсійно-розвіду-

вальних дій, а також систематичних бойових дій із залученням російських військ, спецназу, бойовиків та місцевих сепаратистів, які зараз є елементом ЗС РФ. І в цій війні застосовуються елементи збройного терору, який є певною формою військового конфлікту" [Капсамун І. Час вимагає визначеності / І. Капсамун // День. – 2015. – № 3. – 15 січня. – С. 4]. Ефективними ресурсами ведення війни є не лише фаховий командний склад війська, його оперативність та якісне технічне оснащення армії, але насамперед активна підтримка й незламний дух народу, масовий громадський опір. Успіх у цій війні забезпечує критична маса людей, для яких *краще померти стоячи, ніж жити на колінах*. В "гібридній війні" посилюється роль людського фактора, коли сепаратисти ховаються за спинами невинних громадян. Мирне населення стає головною жертвою збройних протистоянь.

Пострадянська модель державного устрою України, в якій поєднується авторитаризм комуністичної доби і кланово-олігархічні традиції, була *агентом неоімперіалізму*. Альтернативою цьому є демократичний світ. Однак інтереси нашої корумпованої влади виявились несумісними з європейською цивілізацією. Антиєвропейський реверанс маріонеткового режиму Януковича і брутальне застосування сили проти мирних демонстрантів спричинили масштабний протест українців, який дістав назву Революції Гідності. Жертвою боротьбою наших патріотів ми зробили рішучий крок від пострадянського минулого до європейської перспективи. За це нам доводиться платити неймовірно важку ціну. Розпочавши свою агресію Путін намагається помститися Майданові за його цивілізаційну перемогу. Кремль не може здійснити реінкарнацію самодержавства без української нації як системоутворюючого чинника неоімперії. Тому він прагне підкорити Україну й нав'язати свій порядок денний світовій цивілізації. Зважаючи на ці реверанси історик і публіцист Д. Шушарін називає сучасний світ "пост кримським". Захват і анексія півострова зруйнували всі закони і звичаї колишнього світу. Вчений артикулює увагу на тому, що: "центром українського націогенезу став не захід, а міста південного сходу. І це безумовний якісний стрибок від архаїчної, етнографічної ідентичності до нації, що формується на основі міської культури" [Шушарін Д. Політика Кремля – геноцид росіяні під переможні марші / Д. Шушарін // День. – 2015. – № 14–15. – 30–31 січня. – С. 4]. З початком "гібридної війни" *процес українського націогенезу набуває справжнього, а не імітаційного характеру*. Кремлівська агресія стала точною біфуркацією, історичного прозріння для новітньої України. Ми усвідомили, що *нація завжди народжується з боєм, суверенну державу треба вистраждати*. На сході країни постав плавильний тигель, в якому утворюється відповідальна спільнота – політична нація, на котрій і тримається сучасна цивілізація.

Основною зброєю "гібридної війни" є брехня, поширення якої дає змогу взяти в заручники свідомість людей. Через спотворену інформаційну пропаганду робиться зомбування свідомості громадян. Штучно створивши міф демонічного Заходу та "українських бандерівців", путін-

ський режим розгорнув проти нас широкомасштабну кампанію терору. Інформаційна агресія поширює свій вплив на ключові сфери суспільного життя своєї жертви – політичну, економічну, соціальну, духовну, правову, моральну тощо, з метою їх дискредитації, послаблення чи руйнування. Наша контрпропаганда має артикулювати той факт, що в Росії владу захопила неоімперські кліка. Вона своєю агресивною політикою дистанціюється від цивілізованого світу. Проявом російського варварства є те, що "гібридна війна" використовується як плацдарм для випробування нових видів зброї і рекрутування маргінальних верств суспільства. Шалена кампанія антиукраїнської пропаганди має зворотній ефект. Усвідомлюючи загрозу асиміляції наше суспільство швидко мобілізувалося і героїчно протистоїть російському тероризму. Стратеги "гібридної війни" не врахували ментальний фактор українців. Інтервенція зі сходу не злякала наших людей, а спричинила внутрішню консолідацію України, активізацію патріотизму. Після цих жертв наші громадяни зрозуміли ціну держави.

Узагальнюючи вищесказане, треба зауважити, що найбільшим викликом новітньої України став російський імпер-націоналізм. У нас немає досвіду протистояння "гібридній експансії", але український народ вміє навчатися військовій справі на марші. Тепер розвіялись ілюзії про те, хто належить до цивілізованого світу, героїчно боронить свою землю, і хто є новітньою "Ордою" зі Сходу, чинить насилля, уособлює зло. Зіткнення цих антагоністичних суперечностей перетворює людство у *поле соціального дарвінізму*, коли боротьба цивілізації проти зухвалого агресора стає безпорадною за наявності у кремлівської хунти ядерного потенціалу. *У постмодерній війні може бути апокаліптичний фінал*. Перемогти військовими потугами у цьому зіткненні цивілізацій немає шансів. Вирішити "гібридне протистояння" можна тоді, коли Росія навчиться поважати суверенну державу, коли вона позбавиться імперського бачення свого майбутнього. Запорукою успіху України є героїзм наших воїнів та всебічна підтримка світового співтовариства. Паралельно необхідно вирішувати внутрішні проблеми: радикальне реформування соціальної сфери, розвиток економіки, підтримка духовності й культури. Відсутність реформ в умовах війни може привести до влади або диктаторів, або популістів. Війна продемонструвала потужність української самодостатності, допомогла нам піднятися від етнографічної маси до рівня нації. *Варварська агресія зі сходу розвіяла міф про слов'янську сутність Росії і показала її угро-фінсько-татарську природу й азійську жорстокість*. Якщо ентузіазм наших громадян буде долучено до створення нового типу державності на основі Сили Закону – це буде найкращою атакою на путінський проект "гібридної війни". Щоб здолати "гібридну війну" нам доведеться пройти важкі випробування, але *націю, яка боронить свою землю й утверджує власну гідність зупинити неможливо*. *Пролитою кров'ю українці очищають свої душі*. Ми переконані, що з цих випробувань Україна вийде сильнішою і наш народ більше буде цінувати правду, пристрасно боронити свою землю та її незалежність, бо вона скріплена жертвовою кров'ю героїв.

ЗВ'ЯЗКИ З ГРОМАДСЬКІСТЮ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Комунікація між представниками влади та громадянами – це важливий атрибут розвиненої демократичної держави. Налагоджений взаємозв'язок у цій сфері суспільного життя дозволяє зняти соціальну напруженість, вирішувати соціальні конфлікти мирним шляхом, ефективніше реалізувати державні рішення.

Метою зв'язків з громадськістю для органів державної влади є встановлення двостороннього спілкування для виявлення спільних інтересів та досягнення взаєморозуміння між громадянами та державною владою, що засноване на природі, знанні та повній інформованості.

Перед публік рилейшнз у цьому разі стоять такі завдання: по-перше, регулярне надання інформації про діяльність, плани та успіхи уряду; по-друге, інформаційно-виховна функція, спрямована на просвітницьку діяльність у питаннях законодавства, права та різних аспектів повсякденної роботи уряду; по-третє, інформування міністрів та керівників комітетів про реакцію суспільства на ту політику, яку вони здійснюють.

Зростання ролі телебачення, радіо, поява Інтернету потребує створення окремої служби поширення інформації про дії уряду в електронних засобах масової інформації та в Інтернеті.

Діяльність служб публік рилейшнз у центральних та місцевих органах влади повинна сприяти розвитку демократії, поширенню інформованості людей про діяльність цих структур. Головна мета полягає в тому, щоб розвинути громадянську самосвідомість та виховати в людей активний інтерес до проблем, пов'язаних із центральною або місцевою владою.

Завдання публік рилейшнз щодо місцевого самоуправління (наприклад міської чи районної ради) полягає в такому:

- 1) постійно інформувати громадськість про політику ради та її повсякденну діяльність;
- 2) надавати громадськості можливість висловити свою думку про нові важливі проекти, плани до прийняття остаточних рішень;
- 3) інформувати громадськість про роботу системи місцевого самоврядування.

Найбільш важливим аспектом публік рилейшнз завжди має бути особистий контакт працівників місцевої адміністрації з громадськістю. Місцева влада має докласти максимальних зусиль для встановлення довірчих стосунків між нею та відвідувачами.

Основним суб'єктом здійснення зв'язків з громадськістю в органах державної влади – це служби зі зв'язків з громадськістю та прес-центри.

Служби публік рилейшнз повинні мати право висловлювати свою думку з будь-якого питання на будь-якому рівні, а керівник служби – ко-

ристуватися цілковитою довірою свого керівництва. Його думку треба обов'язково враховувати під час розробки планів діяльності уряду, а відтак керівник служби паблік рилейшнз повинен мати доступ до будь-якої урядової інформації.

Побудова служби паблік рилейшнз залежить від міри важливості окремих її аспектів. Як правило, у рамках цих служб існують чотири відділи: преси, телебачення та радіо, реклами й брифінгів. У багатьох міністрів є спеціальні приймальні для зустрічей з представниками громадськості. Організація роботи в цих приймальнях також входить до обов'язків персоналу служби паблік рилейшнз.

Висвітлення діяльності уряду в галузі інформації покладено на прес-секретаря прем'єр-міністра. Організаційні питання з паблік рилейшнз уряду мають розглядатися на регулярних або спеціальних засіданнях під керівництвом прес-секретаря, до обов'язків якого також належить координація роботи з парламентським відділом щодо паблік рилейшнз.

Діяльність паблік рилейшнз в організації можна здійснювати кількома напрямками, орієнтованими на різні кола громадськості (широку чи місцеву громадськість) чи на досягнення визначених цілей (побудову іміджу установи, подолання кризових явищ тощо).

Основними сферами й напрямками діяльності паблік рилейшнз є: робота із засобами масової інформації (відносини із широкою громадськістю), відносини з підприємствами, установами, організаціями, партіями, рухами, фондами, відносини з місцевою громадськістю, із місцевими органами управління, відношення з інвесторами, управління кризовими ситуаціями.

Слід виділити три основних канали комунікації, завдяки яким формується імідж будь-якої державної організації. Першу групу складають офіційні канали, другу – неофіційні канали, а третю – напівофіційні канали.

Отже, зворотні зв'язки – це комплексний потік інформації від територіальної громади, підприємств і установ, а також від ЗМІ – до органів місцевого самоврядування, що стосується конкретних важливих проблем, пов'язаних із функціонуванням міста, оцінкою ситуації в різних галузях життєдіяльності міста та конкретних рішень місцевої влади, рівнях їх виконання. До зворотних зв'язків можна зарахувати: звернення та пропозиції громадян; прямі ефіри, "гарячі лінії" у ЗМІ; аналіз і узагальнення інформації ЗМІ; система соціологічного моніторингу.

*І. О. Завальнюк, студ., КНУТШ, Київ
ilonka.bashka@gmail.com*

ЖІНОЧЕ ПОЛІТИЧНЕ ЛІДЕРСТВО В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ ТА ПОДОЛАННЯ СТЕРЕОТИПІВ

Трансформація українського посттоталітарного режиму до демократичного зумовлює залучення широких соціальних груп до управління та контролю у різних сферах життя, в тому числі і в політиці, адже саме

демократія передбачає рівні права для усіх соціальних груп суспільства та однакові можливості для їх реалізації. Управління у політичній сфері є одним із обумовлюючих факторів виникнення феномену політичного лідерства, яке в українській історико-політичній традиції здебільшого асоціювалось із лідерством "чоловічого формату". Проте, демократизація дала можливості для прояву своїх лідерських здібностей та якостей і жінкам. Так, наприклад з 1990 до 2015 року присутня тенденція до збільшення кількості жінок у Верховній Раді. За даними сайту Верховної Ради України до першого скликання Верховної Ради України увійшло 11 жінок, що складають 2,4 % від загального складу парламенту, до другого скликання увійшло 18 жінок (4 % від загальної кількості депутатів), у третьому скликанні частка жінок була приблизно 7,5 %, у четвертому – 4,4 %, у п'ятому та шостому – 9,3 %, у сьомому – 10,2 % та у восьмому – 11 %. Можна сказати, що в період з 1990 до 1998 року кількість жінок у парламенті збільшувалась, четверте скликання показало дещо менший результат відносно третього, але з 2002 року кількість жінок у парламенті зростала. За даними Держкомстату [http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/Arhiv_u/13/Arch_rpn_zb.htm] за 2013 рік, жінки складають 54 % усього населення України, проте, у чинному парламенті жінок майже у п'ять разів менше – 11 %. За наявності подібної непропорційності представлення жінок і чоловіків у парламенті, видається актуальною проблема залучення до політичного процесу жінок.

До сучасного політичного лідера висувається вимога "універсальності", тобто політик повинен у кожній проблемі, яку він вирішує, розрізняти та допомагати задовольняти інтереси різних соціальних груп, незалежно від власних статевих, професійних, вікових та соціально-економічних інтересів. Зрозуміло, що конкретний політичний лідер не може рівною мірою враховувати інтереси усіх соціальних спільнот, в тому числі і гендерні інтереси, саме тому пропорційна представленість чоловіків та жінок у політичній сфері є необхідною для рівномірного задоволення інтересів обох статей. Адже у контексті статевого аспекту, ясно, що політику чоловічої статі простіше і зрозуміліше репрезентувати інтереси чоловіків як природно близької йому біо-психо-соціальної групи, те ж саме стосується і політиків жіночої статі.

Для вирішення питання пропорційної представленості жінок у парламенті, необхідним є визначення кола проблем, з якими стикаються жінки, при реалізації своїх лідерських здібностей та якостей у сфері політики.

На думку дослідниці Микитко О., однією з проблем жінок при прояві своїх лідерських здібностей в політиці є упереджене ставлення до жінок-політиків в українському суспільстві. Дослідниця пише, що "Серед народу побутує думка, що жінці не місце у великій політиці. Жінки, які усупереч існуючій традиції обійняли високі посади, за даними досліджень суспільної думки, є ізольованими та маргіналізованими як політики «не тієї» статі" [Микитко О. Гендер у політиці: проблеми та перспективи запровадження // Гуманітарні та соціальні науки : мат-ли І Міжнар. конф. молодих

вчених (Україна, Львів, 14–16 трав. 2009 р.) / Нац. ун-т "Львівська політехніка". – Л. : Вид-во Нац. ун-ту "Львівська політехніка", 2009. – с. 257].

У суспільній свідомості також існують стереотипи, пов'язані із сумнівами щодо жіночої здатності до керівництва, наприклад "жінка не така розумна", "керувати повинен чоловік", "жінки не хочуть робити кар'єру", "деяким жінкам дістався чоловічий розум" і т. ін. [Сельченко К. В. Психологія лидерства : хрестоматія. – Минск, 2004. – С. 168]. Дані стереотипи (як і більшість стереотипів загалом) є перебільшені, не мають об'єктивної обґрунтованості та засновані на есенціалістському розумінні статі, яке ґрунтується на ідеї наявності чогось незмінного та споконвічно існуючого, даного Богом чи природою, і що може бути визначене як "сутність". Обов'язковим атрибутом есенціалістських теорій є бінарність. Так, "жінка" протиставляється "чоловікові", їх визначення з точки зору їх "сутності" утримує певний набір ознак, за якими проводиться розрізнення статей. Цей набір є обов'язковим та розглядається як універсальний, а отже, він визначає кожного чоловіка та жінку і має нормативний характер. Звідси і з'являються стереотипи про такі начебто природні якості жінок як то нездатність до керівництва та лидерства, невиваженість у прийнятті рішень, керування емоціями, а не "здоровим глуздом".

Тому, не є дивним, що вихідною з вищезазначених стереотипів та есенціалістських уявлень є усталена та популяризована з кінця 80-х років ХХ ст. в українському суспільстві міфологема "Берегині", яку також відносять до перешкод на шляху до жіночого політичного лидерства. Міфологема "Берегині" наголошує на сутності жінки, яку вона може розкрити лише шляхом реалізації в якості дружини, господині та матері. На думку дослідниці Орлової Т. В. "Вкоріненість подібних стереотипів призводить до того, що так думають не тільки більшість чоловіків, але й самі жінки, погоджуючись із твердженням про їхню неповноцінність не тільки в політиці, державній діяльності, а взагалі в будь-якій діяльності, не пов'язаній з біологічними та соціальними функціями жінки-матері" [Орлова Т. В. Міфологема "Берегині" в світлі критики українських суспільствознавців / Т. В. Орлова // Сторінки історії : зб. наук. пр. – К., 2010. – Вип. 31. – С. 211].

Отже, як показують дослідження, основною перешкодою, яку суспільство виставляє перед жінкою на шляху до прояву лидерських якостей в політиці, є стереотипи про нездатність жінки до керівництва та власне лидерства. На цю перепону часто наражаються жінки, які прагнуть реалізувати власні можливості у сфері політики. Зтикаючись із неприйняттям на шляху до побудови власного іміджу політичного лидера, а також намагаючись уникнути остракізму, жінка змушена вдаватися до "захисних стратегій", як-от використання специфічно жіночих способів ведення ділових переговорів, применшення своїх здібностей, кокетність, що часто стає підтвердженням для усіх вищезгаданих стереотипів. Не можна сказати, що не існує безумовних відмінностей між лидерськими здібностями та якостями у жінок та чоловіків, адже у процесі соціалізації та ви-

ховання у більш традиційних суспільствах (яким є і українське), дівчата та жінки переймають традиційні соціальні ролі та стереотипи, в які з часом і самі починають вірити. Тому видається важливим поступове викоринення стереотипів щодо жіночого політичного лідерства шляхом надання можливості жінкам проявити себе та свої лідерські здібності у політичній сфері. А це, у свою чергу, приведе до рівномірного представлення та задоволення інтересів жіночої половини суспільства, а згодом і до подальшої демократизації у різних сферах життя, адже демократія починається з рівних прав та можливостей.

**М. І. Зайдель, канд. політ. наук, ст. викл.,
ХНУ ім. В. Н. Каразіна, Харків
marina.zaidel@gmail.com**

ПЕРСОНАЛІЗАЦІЯ ВЛАДИ ЯК НАСЛІДОК ІНСТИТУЦІЙНОЇ ДЕФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ

Персоналізація влади означає неминуче її зростання в єдиних руках, набуття одноосібного правління через встановлення контролю над політичним простором. З одного боку, поділ влади посилює демократичні тенденції в суспільстві, запобігаючи створенню умов задля її концентрації в руках невеликої групи осіб чи в руках правлячої еліти, а з іншого – "розпорощення" влади веде до зростання впливу й авторитету її вищих представників, і передовсім тих, хто бере на себе відповідальність за остаточне прийняття політичних рішень [Ледяев В. Г. Кто правит? Дискуссия вокруг концепции власти Роберта Даля // Социологический журнал. – 2002. – № 3. – С. 31–68]. Якщо в демократичних, плюралістичних суспільствах роль політичних постатей, як правило, урівноважується "розпорощенням" влади, системою стримувань та противаг, то в недемократичних, або тих, що перебувають в процесі демократичних трансформацій – інституційні "пастки" відкривають можливості для розповсюдження влади поза межі офіційних повноважень. Проблема демократичного перетворення виявилася своєрідною пасткою для держав, що опинилися поза модернізацією та раціоналізацією, тобто відтворювали традиційні архаїчні практики, що є неадекватними сучасному світові та стрімкій динаміці економічних процесів і соціальних змін [Зверяков М. Либеральная идея и модернизация экономики Украины // Экономика Украины. – 2010. – № 7. – С. 11–21]. Фактично особисті зв'язки виступають своєрідним каркасом, хребетний стовпом задля нарощування на нього раціонально-легального панування у веберовському розумінні, так званої "м'язової тканини" держави – офіційних управлінських структур. Дефіцит "бюрократичної" державної інфраструктури компенсувався персоніфікованою системою, що сформувалася на мікрорівні, – "патримональною інфраструктурою", де "системи особистих взаємозв'язків стали тим засобом, за допомогою яких центральні органи держави були знову

поєднані з регіонами. Існуючи в регіонах системи особистих взаємозв'язків забезпечували неформальну соціальну структуру, на базі якої здійснювався обмін інформацією, розподілялися ресурси та координувалася діяльність" [*Истер Дж. Советское государственное строительство. Система личных связей и самоидентификации элиты в Советской России.* – М. : РОССПЭН, 2010. – С. 29]. Неформальні зв'язки виробляють рішення, що в подальшому легалізуються офіційною системою, формалізуються як "правила гри". Типовим прикладом цього є використання державних інституцій (у тому числі – інститутів примусу задля боротьби з конкурентами) рентоорієнтованими політико-економічними кланами, що монополізували економічний простір через контроль над політичною сферою.

"Захоплення" держави та її переорієнтація на служіння і задоволення вузько корпоративних приватних інтересів правлячого класу та наближеного до нього великого приватного капіталу сприяють зміцненню та поширенню особистих неформальних зв'язків у владі на всіх рівнях. За таких умов держава як інститут фактично стає уособленням домінуючої, пануючої елітарної групи, яка здатна консолідуватися довкола постаті президента, попередньо забезпечив йому прихід до влади власною ресурсною підтримкою. Максимізація особистої влади та подальша її персоніфікація неможлива без опори на масову партію, про що зазначає М. Дюверже [*Дюверже М. Политические партии.* – М. : Академический Проект, 2000. – 538 с.]. Партія виконує інтегративні функції задля формалізації неформальних зв'язків володаря та інкорпорацію його оточення у політичний процес. Так, пропрезидентська політична партія в парламенті України виконує фактично підсилювало владну позицію президента та відновлювало його вплив на ті частини механізму управління, які знаходилися поза його конституційними повноваженнями. Однак варто враховувати той факт, що інститут президентства при Л. Кучмі грав ключову роль у функціонуванні виконавчої гілки влади, маючи безпосередній вплив на кадровий склад та рішення Кабінету Міністрів. За часів президентства В. Ющенка та конфлікті в "помаранчевому таборі" державне управління трансформувалось в систему з декількома конкуруючими (часом й конфліктними) центрами влади – урядом, парламентом, президентом та Секретаріатом президента, що забезпечувало наявність більш-менш демократичної системи державного управління, хоча механізми функціонування були далекими від західноєвропейських демократичних процедур. Розпорошення влади серед кількох конкуруючих патронажних центрів формує своєрідну систему стримувань та противаг, а також покращення позицій опозиції та її вплив на політичний процес, дозволяє визначити режим, який склався з набуттям чинності результатів Конституційної реформи, як неопатримоніальну демократію [*Фісун О. А. Українська неопатримоніальна демократія: формування, специфіка та тенденції розвитку // Вісн. ХНУ ім. В. Н. Каразіна. Серія: "Питання політології". – 2011. – № 984. – С. 45–51]. Така розстановка сил могла забезпечити Україні поступове просування в напрямку ствер-*

дження реального демократичного правління та стати "передумовою формування в Україні плюралістичної політичної системи, в якій жодна з груп чи сегментів суспільства не буде володіти контрольним пакетом влади" [Фисун А. А. Демократия, неопатримониализм и глобальные трансформации : [монография]. – Харьков : Константа, 2006. – С. 202].

Вертикалізація виконавчої влади під постать президента, тобто консолідація довкола В. Януковича, що стрімко відбувалася часи його президентства, дозволила б вибудувати бюрократичну вертикаль, яка б функціонувала за власними правилами (персональна лояльність та ручне керування) і виключала можливість існування альтернативи у політичній системі, в якій ключове місце відводилося феномену "сім'ї", що перетворилася на олігархічну організацію та поступово інкорпоровувалася до системи прийняття політичних рішень та розподілу суспільного "пирога". Делікатність персоніфікованої влади полягає в тому, що лояльність політико-економічної еліти до головного патрона забезпечується або батігою, або пряником, що на думку російського політолога Л. Шевцової в умовах нездатності президента підтримувати атмосферу залякування змушує клієнтелу "негайно перебігти до нового претендента на владу, який продемонструє більший силовий потенціал або більш щедру компенсацію лояльності" [Шевцова Л. Как Россия не справилась с демократией: логика политического отката // Pro et contra. – 2004. – № 3. – Т. 8. – С. 48]. І саме боротьба різноманітних елітних групувань та міжкланова конкуренція між собою, що виступає своєрідною системою стримувань та противаг, може в свою чергу зробити ставку на демократичний пакт та реформування інститутів, що забезпечить їм менші видатки у довгостроковій перспективі, аніж короткострокове збагачення за схемою "переможець отримує все".

**С. Г. Конончук, канд. філос. наук, ст. викл.,
НПУ ім. М. П. Драгоманова, Київ
svit.kononchuk@gmail.com**

ПРОБЛЕМА ВСТАНОВЛЕННЯ ЗАГОРОДЖУВАЛЬНОГО ПОРОГУ ТА ПРАКТИКА ВИБОРІВ В УКРАЇНІ

Активні дискусії стосовно встановлення "оптимального", або навіть "справедливого" загороджувального порогу в українських політичних, наукових колах і громадському середовищі тривають відтоді, відколи вітчизняний законодавець почав здійснювати серйозні перетворення правил обрання парламенту, включаючи такий фундаментальний їх рівень, як виборча система і загороджувальний поріг. Зміни паралельної (незв'язаної змішаної) виборчої системи на пропорційну і навпаки – знову на незв'язану змішану одночасно супроводжувались експериментами із загороджувальним порогом. Так, на виборах 1998-го і 2002-го років для пропорційної складової у змішаній системі він становив 4 %, у 2006-му і

2007-му роках □ 3 % і в 2012-му та 2014-му роках □ 5 %. Вірогідне подальше реформування виборчих правил неодмінно включатиме в себе жваві обговорення щодо визначення загороджувального бар'єра та, поза сумнівом, підтвердить нагальність постановки проблеми, що не дивно, адже загороджувальний поріг розглядається як один із п'яти найважливіших елементів виборчої системи [Report on Thresholds and other Features of Electoral Systems which bar Parties from Access to Parliament (II) // Venice Commission. Study N485/2008. □ Strasbourg, 2010. – 15 March].

У континентальній та американській політологічній літературі у взаємозв'язку з цим питанням розглядаються проблеми політичної дерадикалізації, ступеня партійної фрагментації у парламенті, стійкості парламентської коаліції та, відповідно, урядової стабільності. Українські автори у тлумаченні цього питання переважно орієнтуються на проблему пропорційного характеру представництва упритул до ідеї усунути таку перепону для учасників виборів, що спотворює пропорційний вимір, як поріг [Лук'янов Д., Пономарьова Г. Правова оцінка застосування загороджувального бар'єра в пропорційній виборчій системі // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2005. □ № 2. □ С. 53–57]. Для обґрунтування своїх підходів більшість авторів, як правило, залучає світовий досвід, який, втім, є, як загальновідомо, доволі розмаїтим, погано піддається класифікації на основі якоїсь із сутнісних ознак і однозначних умовиводів із нього зробити неможливо. Відтак, такого роду дані навряд чи можуть розглядатися як вагома раціональна аргументація.

Єдине, у чому позиції дослідників збігаються, так це у згоді, що саме по собі питання бар'єру пов'язано із питанням його доцільності, тобто, досягнення яких цілей на нього покладається.

Одна із оригінальних пропозицій визначення загороджувального бар'єру базується на ідеї кореляції рівня легального бар'єру із реальним, у понятті А. Лійпхарта, □ "ефективним". Виходячи із запропонованої американським ученим формули, відповідно до якої ефективний бар'єр дорівнює частці 75 % до магнітуди виборчого округу, збільшеного на одиницю ($M+1$) [Lijphart A. Patterns of Democracy. – Yale University Press, 1999. □ P. 153], українські автори обрахували ефективний бар'єр для кожного із 27 виборчих округів (у них за пропорційною складовою мають розподілятися 50 %, тобто, 225 місць, українського парламенту у змішаній системі). Однак, за даними, отриманими самими ж авторами, у такому разі розбіжність у бар'єрі від округу до округу сягатиме більше 8 разів – від 26 % для Севастополя до 3 % для Донецької області [Фісун О., Мовчан У. Електоральні системи: показники ефективності та варіанти для України // Вісн. ХНУ ім. В. Н. Каразіна. Серія: "Питання політології". □ 2012. □ № 1007. – С. 40–46].

Сприймаючи сам підхід до встановлення нормативного загороджувального бар'єру на основі ефективного бар'єру, відзначимо водночас, що у разі, коли бар'єр визначається для кожного виборчого округу, межі якого співпадають з межами адміністративно-територіальних одиниць,

зіштовхуємося з явищем нерівної електоральної ситуації для партій. По-перше, виникає диспропорційність, пов'язана з різною магнітудою округу: в одних таких округах (більших) ступінь пропорційності буде вищим, а в округах із меншою амплітудою – нижчим. На практиці це означає, що крупні партії, чий електорат зосереджений у великих округах, матимуть переваги у порівнянні з тими партіями, чий електорат роззосереджений у менших і різних округах. По-друге, для 23 із 27-ми виборчих округів-адміністративних областей реальний бар'єр буде вищим від наявного нині легального 5 %-го і сягатиме від 6 до 26 %. Навіть якщо реалії розвитку держави не дозволять проводити вибори у Севастополі, то, наприклад, для найменшого округу (Чернівецької області) бар'єр складає 14 %, що майже втричі вище від нинішнього. Для партій, чий електорат концентрується в менших округах, це означатиме, що бар'єр не тільки різний, але і суттєво вищий саме для цих партій. Наприклад, подолання ефективного бар'єра у Чернівецькій області ("регіональному виборчому округу", де $M=5$) потребуватиме від партії збору 14 % голосів, а, скажімо, у Дніпропетровській ($M=17$) – уже 5 %. Як стверджується у самому дослідженні, "у Донецькій області при розмірі округу в 22 реальний бар'єр буде становити 3 %, тоді як в Івано-Франківській області з магнітудою 7 фактичний бар'єр становитиме 10 %". Таким чином, бачимо, що даний підхід створює ситуацію нерівності для учасників виборів.

Загалом, дослідники виборчих систем обґрунтовано відзначають, що "природні пороги мають тенденцію розширювати пробіл в пропорційності" [Nohlen D. Threshold of Exclusion // The Encyclopedia of Electoral Systems / R. Rose (ed.). – Washington : CQ Press, 2000. □ P. 311] і схиляються до доцільності встановлення легального порогу. Очевидно, що підхід, за якого партії повинні орієнтуватися на "ефективний" бар'єр у межах кожного окремо взятого виборчого округу може стати предметом подальшої дискусії, але за цього слід має бути дотримано принцип рівності округів і забезпечено якимось несуттєвим (на даний час □ до 12 %) відхиленням в кожному із них у той чи інший бік від середньої кількості виборців.

С. С. Лаговська, студ., КНУТШ, Київ
Svetlana1309@gmail.com

ПРАВОВА ДЕРЖАВА ЯК ЧИННИК ДЕМОКРАТИЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

В останні десятиріччя під впливом розгортання процесів демократизації і глобалізації у світі в цілому, а також зважаючи на те, що в Україні політологія як наука перебуває на початкових етапах свого розвитку, звернення дослідницької уваги до правової держави як умови демократизації суспільства є цілком виправданим та безперечно актуальним. Адже концепт правової держави передбачає її дослідження багатьох суспільних наук, в тому числі й політології.

Політичну сферу, ядром якої є держава, варто розглядати як інтегруючий компонент правової держави. В цьому сенсі дослідження правової держави як фактору демократизації українського суспільства набуває як науково-теоретичної, так і суспільно-політичної ваги. З одного боку, слід дослідити реальні механізми, процеси і тенденції, які оптимізують шляхи розвитку правової держави; з іншого – права держава як інститут державної влади, втрачаючи свою нейтральність, перетворюється на фактор демократизації суспільства.

Так як практичне значення концепції правової держави полягає в тому, що вона концентрує у собі всі прогресивні здобутки людства в політико-правовій сфері та як результат слугує громадянам джерелом їхніх очікувань та сподівань стосовно держави, формуванні вимог до її правової політики, забезпечення її основних прав та свобод, то умовою та гарантією становлення політичного аспекту державності в цьому вимірі є права держава разом з її атрибутами: демократичним устроєм суспільного та державного ладу, поділом влади, верховенством права, взаємною відповідальністю особи та держави, де народ – єдине джерело влади, а людина – найвища соціальна цінність. Тільки таким шляхом можна розв'язати низку нагальних проблем сьогодення у політичній сфері, так і уникнути небажаних сценаріїв на шляху будівництва правової держави та забезпечення демократичного розвитку українського суспільства. Отже, в політичній науці виникає необхідність щодо поглиблення дослідження сутності правової держави як нагальної умови демократизації суспільства.

Становлення правової держави є довготривалим багатоаспектним процесом, базовою характеристикою якого виступає демократизація всіх сфер життєдіяльності суспільства. Демократизація та права держава протягом минулого року стали викликами сучасного українського суспільства, оскільки тільки в демократичній державі людина стає найвищою соціальною цінністю, а забезпечення прав і свобод пріоритетною функцією держави. Політичні події минулого року однозначно дають підстави стверджувати, що Україна потребує нагальних демократичних змін. "Євромайдан" досить чітко продемонстрував прагнення українського народу до втілення демократичних засад та принципів правової держави. Перш за все, відчутним стало формування в народі власних цінностей українського суспільства: верховенство права, відповідальність представників влади перед громадянами, забезпечення соціальної справедливості.

Демократичний розвиток українського суспільства виступає стратегічною метою розвитку України та реальним показником втілення суспільно-політичних перетворень. Якісним "лакмусовим папірцем" забезпечення модернізаційних перетворень є розбудова правової держави, яка триває в Україні вже понад двадцять років. При цьому можна стверджувати, що в українському суспільстві зрушення в бік формування правової держави та утвердження демократичних засад є досить болючою проблемою. Реальний стан речей свідчить про те, що демократичні здобутки у вигляді правової держави не набули достатнього розвитку і належним чином не забезпечують задоволення потреб суспільства.

Найбільш успішним можна вважати аспект правового забезпечення. Адже сутність і напрямки утвердження України саме як правової держави чітко сформульовані в Конституції, проте правова база не може гарантувати незворотність демократичних трансформацій держави, але сприяє включенню додаткових ресурсів у процес перетворень, пришвидшує його. При цьому існуючі соціально-економічні та соціально-політичні реалії поки ще не є достатніми для забезпечення ефективності такого процесу [Кормич Л. І. Детермінанти процесу становлення правової держави в Україні / Л. І. Кормич // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / гол. ред. С. В. Ківалов ; відп. за вип. Л. І. Кормич. – Одеса : Національний університет "Одеська юридична академія": Південноукраїнський центр гендерних проблем, 2012. – № 44. – С. 30–32]. Держава перебуває в тяжкій економічній кризі, що супроводжується станом війни, недовірою громадян до влади та безвідповідальності самої влади. До чинників, що гальмують утвердження демократичних засад, варто віднести: бюрократизація державної влади, корупція не тільки у верхніх ешелонах влади, а й на низовому рівні, відсутність політичної еліти та низький рівень політичної та правової культури громадян.

Тому на сьогодні в Україні, яка прагне ввійти до Європи як рівноправний член світового співтовариства, визріла необхідність піддати ґрунтовній професійній переробці та коректуванню цілу низку найактуальніших ідеологічних та правових питань щодо розвитку держави. Одним з таких питань є проблема становлення правової держави. В Україні закладені лише підвалини правової держави та створені її основні структурні елементи, тому подальша розбудова правової держави пов'язана з посиленням легітимзації влади, забезпеченням у суспільстві свободи, ефективним функціонуванням принципу поділу влади, дотриманням її окремими гілками принципу верховенства права, відповідністю законів суспільній етиці, усуненням численних порушень прав і свобод людини і громадянина, посиленням стабільності законодавства, декриміналізації суспільства.

Таким чином, основою розбудови правової держави в Україні є система демократичних інститутів, зафіксованих демократичних принципів на законодавчому рівні та їх реальним забезпеченням, демократичні цінності українського народу. Тобто, основними завданнями щодо перспектив розвитку правової держави в Україні на сьогодні є вдосконалення відносин між державою та суспільством, владою і громадянами, між гілками влади. Це можливе за умови створення дієвого механізму, який би перетворював громадян в активних суб'єктів політики, які здатні здійснювати громадський контроль над владою. Другим завданням є необхідність впровадження сучасної моделі гарантування прав та свобод людини, їх захисту, забезпечення рівності всіх перед законом, в першу чергу засобами судової влади. В державі має бути забезпечена довіра громадян до представників судової влади. Тільки завдяки створенню максимальної прозорості та відкритості влади та процесів, які відбуваються в українському суспільстві, можна говорити про дійсно правовий демократичний розвиток держави.

ДЕРЖАВНИЙ КОРДОН ЯК ПРОСТІР ПРАВОПОРЯДКУ

З огляду на сучасні політичні процеси в Україні, а саме, виходячи з факту порушення територіальної цілісності української держави, у цій науковій розвідці тезового торкнемось проблематики такої невід'ємної ознаки будь-якої держави (поряд з населенням та владою) як територія.

Територія держави чи то простір політичний – це перш за все просторові межі функціонування інститутів держави; це межі здійснення влади усередині країни, поза якими держава постає як іноземна зовнішня сила. Отже, сутнісною характеристикою простору політичного є його межі-кордони [Простір політичний // Політична енциклопедія / редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. – К. : Парламентське видавництво, 2012. – С. 612].

І. Ісаєв у книзі "Топос і номос: простір правопорядків" зазначає про державу у межах кордонів як про простір правопорядку. Кордон – це нормативний символ. І саме з цим пов'язаний його юридичний характер: він зобов'язує, зв'язує, розмежовує, тобто виконує усі функції номосу. Графічно вивірена лінійність кордону співпадає з логічним алгоритмом норми, що регламентує просторові відносини. Прорив через кордон завжди означає розрив континууму нормативності.

Геометрична точність для позначення кордону відіграє в картографії ту ж роль, що й точність юридичного оформлення кордону в політиці. Юридична суть кордону полягає у нормативному та нормуючому розподілі двох просторів правопорядку, кожен із яких системно й ієрархічно вибудований та орієнтований на власні цінності та символи. Перетин же кордону означає входження в інший світ, де все влаштовано по-іншому, а спільним залишилось лише аналогічне облаштування, структурування [Ісаєв І. Топос и номос: пространство правопорядков / И. Исаев. – М. : Норма, 2007. – С. 171–197].

Заперечення кордону як факту та як норми виражається або у небажанні його визнавати, або у бажанні його зруйнувати. Серед "утворень", що намагаються не помічати та ігнорувати кордони, дослідник називає імперії. Імперське бажання простору та експансіоністський темперамент імператорів долають кордони власне задля досягнення безкінечності у просторі [Там же. – С. 160–164]. Виходячи із зазначеного, можемо ствердити, що Росія як колишня імперія саме з цієї причини ігнорувала вирішення питання побудови "цивілізованого" кордону з колишніми республіками СРСР.

Покажемо, що до розуміння проблематики простору політичного є також дослідження прикордонних регіонів. Тут існує цікава закономірність: чим більші географічні розміри держави, тим більшою є вірогідність того, що території, котрі мають вихід до зовнішніх кордонів, будуть відчу-

вати сильний потяг до своїх зовнішніх сусідів, іноді нехтуючи інтенсивністю контактів зі "своїм" центром. Ці ініціативи базуються на контактах безпосередньо між групами людей, поза державними органами, у таких питаннях як природні ресурси, навколишнє середовище, права людини, статус культурних меншин тощо [Макарычев А. Глобальное и локальное: меняющаяся роль государства в управлении пространственным развитием / А. Макарычев // Политическая наука. Пространство как фактор политической трансформации : сб. науч. тр. / ред. и сост. вып. И. М. Бусыгина, Т. П. Титова ; РАН ИНИОН. Центр социал. науч.-информ. исслед. – М., 2003. – № 3. – С. 12].

Ця закономірність підтвердилась власне і щодо України: по-перше, оскільки територіально Україна є найбільшою за площею європейською країною з найдовшою лінією державного кордону; по-друге, з огляду на те, що в Україні лише 6 областей мають виключно внутрішні адміністративні кордони (Черкаська, Кіровоградська, Дніпропетровська, Полтавська, Тернопільська та Хмельницька), у той час як решта 18 адміністративних одиниць мають державні кордони (морські, річкові, сухопутні). Співставлення наукових закономірностей та українських реалій засвідчує, що загроза "потягу до зовнішніх сусідів" завжди залишатиметься перманентно високою.

Кордон є реальним не лише у ландшафтному просторі, він також відчутний у свідомості, відображаючи уявлення про "готовність до самовизначення" [Исаев И. Топос и номос: пространство правопорядков / И. Исаев. – М. : Норма, 2007. – С. 159–160]. Існування ж конструктивного чи то ментального простору "двох Україн" та необхідність пошуку "українсько-українського консенсусу" не раз засвідчувались у дослідженнях Я. Грицака, М. Рябчука, Т. Журженко, Р. Шпорлюка, Г. Почепцова та ін.

Відсутність демаркованих та делімітованих кордонів України з Російською Федерацією, Республіками Білорусь та Молдова була позначена існуванням перманентних, так званих "вторинних" загроз – нелегальної міграції та різного роду незаконної торгівлі, а обернулася порушенням територіальної цілісності та загрозою державному суверенітету з боку Росії. Однією з перших реакцій на зауважені факти став Проект "Стіна", що позначився гострою дискусійністю та крайнощами сприйняття.

"Європейський вал" чи то "Стіна Коломойського" (інженерне та техніко-економічне обґрунтування Проекту підготовлені Дніпропетровською обласною державною адміністрацією на чолі з І. Коломойським) є складовою частиною урядового Плану дій "Відновлення України" представленого Прем'єр-міністром України А. Яценюком 3 вересня 2014 р. План передбачає проведення заходів з інженерно-технічного облаштування українсько-російського державного кордону та адміністративного кордону з АР Крим. На першому етапі проекту планується облаштування державного кордону в межах Чернігівської, Сумської, Харківської, частково Луганської областей та АР Крим (на сухопутній та морській ділянках). На другому – облаштування державного кордону в Донецькій та

Луганській областях після завершення бойових дій (близько 400 км.). Елементами облаштування державного кордону на сухопутній ділянці є суцільні рови (ширина – 4 м., глибина – 2 м.), контрольно-слідові смуги, земляні та бетонні рови, рокадні дороги, системи оптико-електронного спостереження (вежі, електронно-сигналізаційні комплекси, фортифікаційні споруди). Серед елементів облаштування державного кордону на морській ділянці – єдина система оптико-електронного спостереження та берегові фортифікаційні споруди, що унеможливають безперешкодну висадку з моря на суходіл. Це – дійсно "нетрадиційна" прикордонна інфраструктура, що є швидше винятком ("Берлінський мур", державний кордон США та Мексики, "Стіна апартеїду") "цивілізованого" кордонотворення. З огляду на завдання по зупинці нелегальної міграції, диверсійних груп, контрабанди, переміщення зброї, переміщення радіоактивних матеріалів, а головне збереження територіальної цілісності держави та мирного життя громадян, подібна демаркація державного кордону не може бути цілком не прийнятною. Якщо державний кордон як простір правопорядку на цій ділянці може бути лише таким, то відкидати його недоречно, навіть з огляду на високі економічні затрати.

*Г. А. Матвеева, асист., ЛНТУ, Луцьк
Filos.lnty@mail.ru*

ПРОБЛЕМА ПОШУКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО КОНСЕНСУСУ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ ВЗАЄМОДІЇ ПОЛІТИКИ І ПРАВА

Радикальні політичні та соціальні зміни, які відбуваються в Україні (революція Гідності, триваючий військовий конфлікт на сході держави, різке погіршення економічної ситуації...) призвели до ще більшої поляризації суспільства, загострення протистояння між різними групами інтересів, ескалації локальних конфліктів на всіх рівнях (вертикальних та горизонтальних) соціуму. З іншого боку, йде інтенсивний процес консолідації, народження нової української політичної нації, становлення якісно іншого громадянського суспільства. У цьому вкрай складному та суперечливому процесі однією з найважливіших проблем є необхідність пошуку громадянського консенсусу та збереження демократичного характеру перетворень в Україні.

Треба зазначити, що багатоманітність, суперечливість та конфліктність інтересів не є чимось унікально українським, властивістю недосконалих форм суспільного буття, а іманентною (неусувною) нормою існування реального світу. Певною мірою це притаманне і демократичним суспільствам. "Демократія, за своєю природою, є системою усталених змагань за владу. Без змагань і конфліктів немає демократії... Демократія вимагає конфліктів – але не надто багато; змагання має бути – але тільки у ретельно визначених і загально визнаних межах. Суперечності мають бути пом'якшені консенсусом" – підкреслює відомий американсь-

кий політолог Л. Даймонд. [*Diamond L. Three Paradoxes of Democracy // The Global Resurgence of Democracy / L. Diamond and F. Plattner (eds.). – 2nd ed. – Baltimore, 1996. – P. 112*]. В першу чергу мова йде про консенсус щодо фундаментальних цінностей, норм і принципів функціонування суспільства, організації та реалізації влади.

Провідну роль у цьому процесі має відігравати система права, яка спроможна перевести силове зіткнення суб'єктів політики у русло правового розв'язання конфліктів, а "барикадність" світосприйняття – у правосвідомість та праворозуміння сутності соціально-політичних протиріч у суспільстві. **У сьогоденних українських реаліях роль права як стабілізуючого чинника, регулятора політичних конфліктів зростає за умови, якщо саме право не стане надмірно залежним від політики.** Особливо важливим є аспект правового мислення суб'єктів політики, правостворююча і правоформуюча їх функція у суспільстві. Формування норм права і відображення їх у системі законодавства є однією із прерогатив парламенту, інтелектуально якісний рівень якого, м'яко кажучи, не зовсім відповідає європейським традиціям праворозуміння.

У свою чергу, будь-яка правова культура і правосвідомість є продуктом історичним, а розвиток права завжди обумовлений потребами регулювання суспільних відносин. Відсутність належного досвіду розв'язання політичних конфліктів у нормативно-правовій площині породжує хибну соціальну практику, прикладом якої є небезпечне для суспільства явище – усталене у громадській думці уявлення про те, що всі соціальні, політико-правові, зовнішньополітичні проблеми вирішуються вуличними акціями та мітингами. Спостерігається тенденція до утвердження "революційної правосвідомості", відповідно до якої, значна частина суспільства прагне змінити форму реалізації демократії із представницької у безпосередню (пряму), а народ усвідомлює себе не тільки джерелом влади, але і права. Таким чином відбувається ескалація конфліктів, в які втягується все більша кількість людей і сторін за відсутності у масовій свідомості розуміння необхідності локалізації конфліктів, перенесення розв'язання нагальних проблем суспільно-політичного буття у правове русло, на інституціональний рівень.

Постійний прояв кризових явищ в політичній сфері України у своїй основі спричинений слабкістю та дисфункціональністю політико-правових інститутів. Низька ефективність управління вимагає посиленої уваги до проблеми модернізації політичної системи, посилення взаємодії політики і права в процесі керівництва державою. Що ж стосується функціонування правової системи – вона має сприяти впорядкуванню зв'язків та відносин між соціальними групами на основі принципів формальної юридичної рівності, а правовий порядок – характеризуватись певною сталістю, рівновагою, постійністю правових відносин, забезпечувати цілісність існуючого суспільства та можливість динамічного розвитку. Держава як правова форма функціонування публічної політичної влади повинна забезпечити принцип верховенства права, взаємовідповідальність і партнерські відносини між громадянами та державою.

В умовах підвищеної конфліктності державна політика має бути спрямована, у першу чергу, на досягнення загальносуспільних цілей та утвердження консолідуючих засад у суспільстві. Проблема консолідації нації навколо державних інтересів та загальнонаціональної мети є по суті важливим аспектом безпеки української держави, гарантією збереження цілісності країни, оскільки проблема розколу України залишається дуже гострою, маючи під собою як об'єктивні, так і суб'єктивні чинники. На жаль, існує проблема безвідповідальності українських політичних еліт, які часто замість консолідуючих дій, посилюють розкол в країні задля отримання короточасних політичних дивідендів. Також має місце деформація правосвідомості суб'єктів політичних відносин, яка проявляється у викривленні їх уявлень щодо цінності права, правовому нігілізмі, дилетантизмі, демагогії, інколи – у формі правового романтизму та інфантилізму. Актуальним для суспільства залишається пошук ефективних засобів і способів активізації правового впливу на суб'єктів політики усіх рівнів соціальної структури.

Зрештою треба пам'ятати, що "демократія – це не лише формальне визнання народу джерелом влади, сувереном, стосовно якого влада відіграє обслуговуючу роль, не тільки переважне право більшості при ухваленні суспільних рішень, а ще й поважання прав і потреб меншості, загальне дотримання закону і конституційного порядку, чітке визнання політичних процедур, суспільних заходів, політичної комунікації за допомогою регламентів, толерантне, терпиме ставлення її учасників до інших думок і позицій, готовність до компромісу у розв'язанні спірних питань" [Основи демократії : посіб. / за заг. ред. А. Колодій. – К., 2002. – С. 648].

*М. В. Морарь, д-р політ. наук, проф., ТДАТУ, Мелітополь
morar.nikolay@mail.ru*

ПОЛІТИЧНА ІНТЕГРАЦІЯ ЯК ЧИННИК КОНСОЛІДАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Консолідація суспільства є неодмінною умовою збереження і розвитку України як повноцінної держави. Без цього не можливо вирішити жодної із нагальних проблем як економічного, так і політичного характеру.

Сучасне українське суспільство продовжує переживати один із найскладніших періодів своєї історії. Уперше за роки незалежності на весь зріст постало завдання подальшого зміцнення незалежної держави, збереження стабільності і міжнаціональної згоди, протистояння спробам розколотися країну за ідеологічними і національними ознаками. Визначальну роль у цьому процесі повинна відіграти українська національна ідея яка покликана забезпечити необхідну консолідацію, згуртованість та національну єдність української нації, а також інтеграцію національних меншин до її складу при збереженні та розвитку їх етнокультурних особливостей.

У цьому контексті важливо визначити, що з набуття Україною незалежності питання консолідації нації постало з особливою гостротою. Не можна не погодитись із ствердженням С. Римаренко, що вихідним пунктом консолідації суспільства є розуміння самої української нації як поліетнічної спільноти, що історично склалася на території України і усвідомлює себе як спільноту громадян Української держави [Римаренко С. Українська політична нація – міф чи реальність? / С. Римаренко // Україна у сучасному світі : конф. випускників наукового стажування в США. – К. : Стило, 2003. – С. 8].

Відзначимо, Українська держава пройшла через економічні негаразди, імміграційні відтоки, через цілий ряд політичних подій, що викликали протистояння політично активної частини населення. Але, усе це не сприяло формуванню почуття національної єдності. Окрім того, брак загальнодержавної концепції регіонального розвитку, диференційованої регіональної політики не дозволяє говорити про сталий демократичний поступ країни. Напруга за лініями "Схід-Захід", що об'єктивно існує, загострює необхідність розробки ефективної політики консолідації українського суспільства. Актуальність проблеми зумовлена також складністю процесів становлення української державності. Вони позначені історичною розділеністю території країни, регіональними особливостями культури і традицій, нерівномірністю економічного розвитку регіонів, зрештою – несформованістю української політичної нації.

Крім того, політичні спекуляції на історичному минулому України, на різних типах політичної культури, відмінностях в економічному і соціальному розвитку регіонів в умовах їх штучного протиставлення у політичних цілях викликали посилення регіонального розколу за лінією "Схід-Захід". Досвід всіх виборчих кампаній свідчить, на думку науковців, що саме проблеми мовної політики, питання формування та реалізації етнополітики в Україні, створення політичної ідентичності ставали основними їх гаслами, предметом політичних маніпуляцій [Політичні проблеми сучасної України : аналітичні доповіді Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. – С. 18]. У цьому контексті слід наголосити, що це не антагонізм українців східних і західних регіонів України, а політична боротьба за владу суб'єктів сучасного політичного процесу, які використовують на свою користь минулі вікові розбіжності. Особливо підкреслимо при цьому, що історія повинна об'єднувати, а не сіяти розбрат між громадянами.

Досліджувана проблема знаходиться у полі зору науковців з різних галузей. Серед сучасних українських дослідників можна виділити В. Бебіка, М. Дмитренко, І. Кресіну, М. Михальченко, М. Обушного, А. Пахарева, Ю. Римаренко та інших. Але ця проблема досі не вирішена і потребує подальшого вивчення як теоретична так і практична проблема.

Під політичною інтеграцією розуміють наднаціональні об'єднання (як правило) регіонального значення створені з метою вироблення сукупності

спільності інтересів, оборони чи співзалежності. У вузькому значенні, на думку науковців, політична інтеграція проявляється коли роз'єднані політичними, мовними, релігійними чи культурними відмінностями, частини одного народу відновлюють чи формують одне ціле. Тобто, політична інтеграція це процес зближення, співробітництва політичних структур, спільного виокремлення суперечностей та формування об'єднаних загальнодержавних систем. Саме в цій площині подолання розбіжностей у типах політичних культур, економічного і соціального розвитку регіонів сприятиме послабленню регіонального розколу по лінії "Схід-Захід", процесу консолідації українського суспільства на шляху об'єднання країни.

У контексті сучасності політична інтеграція значною мірою залежить від рівня розвитку демократизації суспільства. Подолання внутрішньополітичного протистояння як інтеграційний процес нерозривно пов'язане із спільністю інтересів і цінностей. Окремим і необхідним напрямом має стати вирішення основних суперечностей в оцінці нашого історичного минулого. Крім того, на нашу думку, основою для національного єднання має стати підвищення рівня життя. Врахування інтересів усіх регіонів, зміцнення економіки, подолання безробіття сприятиме тому що "...на тлі поліпшення добробуту всі суперечності, які роз'єднують громадян країни на "Схід-Захід", будуть забуті або втратять свою гостроту...Повинні бути здійснені назрілі соціально-економічні реформи, здатні змінити ситуацію в житті людей, а отже й об'єднати їх відчуття патріотизму і гордості за те, що вони живуть у цій країні" [Монтень М. де. Как объединить Украину / М. де Монтень // Столичные новости. – 2010. – № 16].

М. І. Обушний, проф., КНУТШ, Київ
ukrainology@ukr.net

ПОЛІТИЧНІ РІШЕННЯ – КЛЮЧОВИЙ ЕЛЕМЕНТ ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ

У сучасній політичній науці сформувалось два основні підходи щодо прийняття політичних рішень – нормативний та поведінковий. Нормативний підхід ґрунтується на постулатах раціонального вибору розв'язання політичних цілей у складних ситуаціях. Поведінковий або біхевіористський підхід пов'язує ухвалення політичних рішень як специфічну взаємодію індивідів, які впливають на прийняття рішень у конкретній ситуації.

Політичне рішення завжди виступає як ключовий елемент політичного процесу. Воно покликане розв'язати ту проблему, на яку спрямоване, і надати поштовх для розв'язання інших завдань, що поставило саме життя. У цьому контексті політичне рішення виступає як джерело наступних подій, подальшого розвитку політичного процесу. Відтак, будь-яке політичне рішення передбачає розв'язання сукупності як об'єктивних, так і суб'єктивних проблем. Таких проблем, як відомо, багато, не менше, звісно ж, буде і критеріїв, за якими можна класифікувати політичні рішення: за змістом (прості, складні, унікальні); значимістю для державної

влади (значимі, чергові, нейтральні); перспективністю (своєчасні, запізнелі, тобто ті, що прийняті навздогін); значимістю для розвитку цивілізації (цивілізовані чи нецивілізовані). Такий кваліфікаційний перелік політичних рішень, що приймаються залежно від об'єкту, для якого вони призначені, можна продовжити.

Відомо, що ініціатором розробки прийняття того чи іншого рівня виступає певний суб'єкт (президент, парламент, кабінет міністрів, політична партія і т. ін.), до компетенції якого, згідно з Конституцією чи статутом, входить це завдання. У недемократичних країнах прийняття політичних рішень, зазвичай, знаходиться під сильним впливом лідера або певних політичних чи економічних сил, котрі формулюють її зміст.

Можливі ситуації, за яких суб'єкт, що приймає те чи інше рішення є лише маріонеткою у руках політика чи олігарха, який прикриває свої справжні плани, а, іноді і свій психоемоційний стан для того, щоб надати особисто прийнятому ним рішенням законної форми.

Тому не завжди можна чітко відповісти на питання. Хто прийняв те чи інше рішення?

При цьому суб'єкт, який приймає рішення, має завжди спокусу збільшити свою долю, тобто долю суб'єктивного при прийнятті політичного рішення. Історичний досвід засвідчує, що у випадку збільшення долі суб'єктивного у політичному рішенні розраховувати на успіх при його реалізації зазвичай не доводиться. З тим, щоб уникнути спокуси суб'єктивізму політологи рекомендують при розробці та прийнятті політичного рішення додержуватися ряду принципів, а саме: доцільності; своєчасності; системності; відповідності Конституції та іншим законам та правовим, у тому числі і міжнародним нормам; відповідності прийнятого політичного рішення вимогам науковості, конструктивності та результативності тощо.

Складовою процесу розробки та прийняття політичного рішення є науково-обґрунтоване передбачення ризиків, що можуть з'явитися при його реалізації в житті. Ризики, як відомо, оцінюються як за кількісними, так і за якісними показниками. Проте, останнім часом вітчизняні дослідники рекомендують при оцінці ризиків використовувати інтегративний підхід, у якому були б поєднані як кількісні, так і якісні показники. Автор поділяє такий підхід, оскільки вважає, що він надає більші можливості для визначення правомірності (раціональності) чи хибності (іраціональності) прийнятого ризику, а загалом того чи іншого політичного рішення.

Звісно ж, що ефективність кожного політичного рішення вимірюється кінцевим його результатом, який, у свою чергу, залежить від підтримки "широкої громадськості", тобто його підтримки всіма гілками влади, політичними і громадськими організаціями та їх лідерами, рядовими громадянами. Проте, історичний досвід наочно підтверджує, що підтримка "широкої громадськості" конче необхідна, але не є достатньою для отримання позитивного результату без врахування точки зору "проблемної аудиторії", тобто всіх тих, хто ще не визначився з підтримкою задекларованого політичного рішення і особливо тих, хто категорично виступає проти його прийняття.

Ймовірно, що не буде перебільшенням вважати сказане вище свого роду правилом при розробці і прийнятті політичного рішення, як для внутрішнього (локального), так і для зовнішнього (регіонального чи міжнародного) керівництва та управління. Однак, рівні відповідальності за прийняття політичних рішень, звісно ж, що неоднакові. Політичні рішення, що спрямовані на розв'язання зовнішніх проблем значно складніші і, звісно ж, відповідальніші, оскільки вони ставлять за мету вирішити уже регіональну чи міжнародну проблему з включенням ще "ширшої громадськості", використанням економічних, політичних, духовних та інших ресурсів багатьох країн та народів.

Отже, успішна реалізація прийнятого політичного рішення значною мірою залежить від того, наскільки досконала була технологія його підготовки та прийняття. Лише за таких умов політичні рішення насправді стають ключовим елементом політичного процесу.

В. А. Рухлік, доц., КНЕУ ім. В. Гетьмана, Київ
rychlick@ukr.net

РОЛЬ ЗВ'ЯЗКІВ З ГРОМАДСЬКІСТЮ У ВИБОРЧИХ КАМПАНІЯХ

Вибори завжди здійснюються в конкретному суспільно-політичному середовищі, і саме через це багато в чому визначається їхній або справді демократичний, або маніпулятивний характер.

В основі регламентації виборчих кампаній лежать три найважливіших принципи: обмежуються суми пожертвувань приватних осіб і організацій; поводитися лояльно стосовно своїх супротивників; нейтралітет державного апарата, тобто його невтручання в хід передвиборної боротьби тощо.

Інформаційно-аналітичний та агітаційний супровід виборчої кампанії здійснюється за допомогою ЗМІ, реклами, наочної агітації, безпосереднього особистого спілкування кандидатів та їхніх довірених осіб з громадянами в ході численних поїздок по країні чи по виборчому округу. Агітаційна кампанія дуже впливає на рішення виборців, багато в чому визначає успіх чи невдачу претендентів. Тому організації й проведенню її приділяється особлива увага.

В умовах інформаційно-аналітичного супроводу виборчої кампанії використовуються прогнознi оцінки, написання різноманітних текстів, популярним стало також створення для політиків слоганів, лозунгів та "звукових цитат". Вони створюються спеціально для того, щоб їх можна було вживати в іншому контексті й вони могли стати цитатою чи заголовком, наприклад, у газеті.

Взаємодія політиків із ЗМІ у сфері мовної діяльності відбувається у різних формах. Зокрема, у формі інтерв'ю, прес-конференція, "вихід до преси" – відповіді на запитання представників засобів масової інформації під час повсякденної політичної діяльності, телевізійні дебати тощо.

В усі часи політики використовували найрізноманітніші прийоми ідейного впливу на населення. В теперішній час у більшій мірі, ніж будь-коли в політиці, мова використовується не тільки як інструмент формування і висловлення думок, засіб передачі інформації, а і як засіб маніпулятивного впливу на громадськість. Маніпулювання суспільною думкою за допомогою мови – це одна з сучасних форм політичного впливу.

Маніпулятивний потенціал політичної мови активно проявляється в політичній пропаганді та рекламі.

У політичній пропаганді та рекламі застосовується цілий ряд різноманітних методів, технік, в основі яких лежить застосування мовних прийомів та особливих способів побудови текстів, завдяки яким здійснюється приховане управління сприйняттям інформації. За допомогою спеціального добору слів, сполучення різноманітних асоціацій, добору фонетичного ряду, відповідних шрифтів та багатьох інших засобів вдається досягти значного ефекту і забезпечити виконання поставлених завдань та реалізацію відповідних інтересів.

Серед маніпулятивних технологій є зокрема такі: як підтасування фактів або зсув по семантичному полю поняття (Євген Доценко), фабрикація фактів, маніпулятивна семантика, спрощення, стереотипізація (Сергій Кара-Мурза). Майже завжди спотворена інформація використовується разом з відповідним способом її подання. У цьому зв'язку відзначимо такі прийоми, як твердження, повторення, дроблення, терміновість, сенсаційність, а також відсутність альтернативних джерел інформації.

Одним із різновидів психологічного впливу у передвиборчій кампанії стає дезорієнтування, метою якого є послаблення моральних і матеріальних сил суперника, а завданням – вплинути на маси й забезпечити поразку небажаного кандидата.

Одним із основних методів психологічного впливу є нейролінгвістичне програмування (НЛП). Ця комунікаційна технологія все частіше використовується у виборчих кампаніях поряд з традиційними агітаційними стратегіями. Розробка технології НЛП приписується американським вченим Р. Бендлеру і Д. Гріндеру. За допомогою НЛП політики "зомбують" виборців, змушують їх діяти на свою користь, і в результаті, замість можливості самостійно й свідомо визначитися зі своїм вибором, громадяни отримують порцію жорстких наказів підсвідомості.

Однак, використання методів НЛП має і позитивний бік. Воно сприяє оптимізації спілкування, творчому підходу до вирішення нагальних проблем. Зокрема, НЛП включає, наприклад, такі методи, як 25-й кадр, лінія часу, якір, субмодальність тощо.

Підсумовуючи, можемо зазначити, що застосування технологій політичного маніпулювання не має застосовуватись у демократичній державі. Однак їхня особливість полягає у неможливості достовірно довести чи спростувати подану інформацію, а відповідно – покарати тих, хто застосовує принципи "сірого" PR. Тому найефективнішим методом протидії політичному маніпулюванню є високий рівень політичної культури та свідомості як пересічних громадян, так і політичної еліти.

ПРОБЛЕМИ ДЕМОКРАТИЧНОГО ПЕРЕХОДУ В УКРАЇНІ

Демократія сьогодні є найзатребуванішою формою політичного устрою, що дає можливість громадянам не тільки обирати керівників, а й контролювати владу.

За класифікацією С. Хантінгтона, демократія в Україні належить до "нових демократій", які виникають у контексті "третьої хвилі". Українська демократія лише формується. Створення демократичних політичних інститутів у сучасній Україні супроводжується гострими суперечками щодо їхньої доцільності та можливості впровадження в українському політичному процесі.

У дослідження проблем демократичного переходу істотний внесок зробили С. Хантінгтон, А. Тофлер, Д. Растоу, Л. Даймонд, Т. Карозерс, Т. Кузьо.

Автор мав на меті – виявити проблеми на шляху демократизації сучасної України.

Неабиякі громадянські очікування, продиктовані "Євромайданом", поставили перед Україною принципово нові виклики: необхідність швидких і ефективних реформ, системного реформування всіх галузей суспільнополітичного життя, очищення старого бюрократичного апарату та залучення широкого спектра представників громадянського суспільства у сферу державного управління.

Відомий американський дослідник С. Хантінгтон вважає, що запорукою успіху демократичного транзиту є довготривалі реформи, що ведуть до підвищення складності, адаптивності політичної системи в цілому, секуляризації суспільного життя, раціоналізації структур влади, досягненню національної єдності тощо [Хантінгтон С. Политический порядок в меняющихся обществах. – М. : Прогресс-Традиция, 2004. – 480 с.].

Сьогодні у політичному реформуванні України необхідно не тільки виокремити низку певних проблем (політична корупція, посібництво деяких держслужбовців сепаратистам тощо), а й встановити сферу, на яку вони безпосередньо впливають – економічну (рейдерство, проблема "відкатів" та непрозорих тендерів), соціальну (декомпозиція під час формування бюджету на медичне обслуговування народних депутатів та пересічних громадян), фінансову (перебування капіталу олігархів у офшорних зонах тощо) [Примуш М., Коваль Ю. Возможні вектори демократизації України в контексті викликів сучасності // Віче. – 2014. – № 22].

Сучасні дослідники стабільності демократії в різних країнах виокремлюють певні критерії, які потрібно аналізувати: 1) населення та дохід; 2) національні пріоритети держави; 3) економіко-географічне положення; 4) уряд та соціальні служби; 5) культурні, релігійні та моральні цінності; 6) відкритість до зовнішніх зв'язків; 7) відкритість влади та її взаємо-

дія з громадянами; 7) конституційні принципи та конфлікти в уряді; 8) гнучкість національних політичних інститутів; 9) роль армії, церкви, партій, преси, освітніх закладів у державі; 10) вплив та джерела опозиції панівній владі; 11) наявність військових виступів та терористичних актів; 12) кількість та умови утримання політичних в'язнів; 13) рівень офіційної корупції; 14) зовнішні відносини; 15) іноземні інвестиції; 16) міжнародні угоди; 17) членство в міжнародних організаціях; 18) позиція країни щодо певних міжнародних питань, голосування в ООН; 19) фінансова підтримка з боку інших держав; 20) ситуація в регіоні; 21) дотримання прав людини; 22) воля до влади та політична активність осіб при владі; 23) опозиція за межами країни; 24) долучення до терористичних актів у інших країнах; 25) дипломатичні конфлікти [De la Torre J., Neckar D. Forecasting political risks for international operations // International Journal of Forecasting. – Amsterdam, 1988. – Vol. 4. – № 2].

Для закріплення демократичних практик та інститутів першочерговим є становлення стабільного суспільства, де є економічні ресурси і великий середній клас.

В структурі суспільства України частка населення, яке можна віднести до середнього класу, становить 10–15 %. Майже відсутність середнього прошарку суспільства та малозабезпеченість більшої частини населення є однією з головних економічних перешкод демократичного розвитку сьогодні. А майбутнє демократії в країні, як відомо, пов'язане з розвитком її економіки [Швець В., Шайхалієва Ю. Особливості становлення демократії та впровадження демократичних цінностей в Україні й світі // Віче. – 2010. – № 17]. Через рік після "Революції Гідності" Україна залишається серед найбільш корумпованих країн світу, займаючи 142 місце з 175 згідно Індексу сприйняття корупції 2014 Transparency International [<http://www.transparency.org/>].

Варто зазначити, що концепція середнього класу передбачає не тільки показники доходів і рівня життя громадян. Вона також передбачає високий освітній рівень у суспільстві, коли населення може не лише споживати інформацію, а й аналізувати, критично сприймати інформацію та робити власні висновки.

В Україні існує велика проблема зі свободою медіа. Згідно даних правозахисної організації за свободу преси "Репортери без кордонів" [<http://en.rsf.org/>] в оприлюдненому Індексі свободи преси із 180 досліджених країн і територій Україна опинилася на 127-му місці, впавши на 10 місць в порівнянні з попередніми даними.

Необхідною умовою демократичного розвитку країни є високий рівень розвитку громадянського суспільства та ефективна діяльність політичних інститутів і політичних партій. В Україні громадянське суспільство перебуває на початковому етапі свого становлення. Громадянське суспільство може виступити каталізатором демократії, донести до людей її ідеї та цінності. Проте громадянське суспільство не може ухвалювати законів, перетворювати політичні партії на демократичні і змушувати

політичних лідерів співпрацювати. Якщо обрані політичні лідери зловживають наданою їм владою, і суд не звертає на це уваги, то громадянське суспільство може заявити про існуючі проблеми, проте не може гарантувати відновлення справедливості. Громадянське суспільство повинне співпрацювати з демократичними політичними партіями і заохочувати людей об'єднуватись у політичні партії.

Політичні партії, попри підвищення їх ролі у суспільно-політичному житті України, не є надійними каналами політичної участі громадян, оскільки, як правило, вони є виразниками інтересів потужних фінансово – або політико-економічних груп, впливових політичних лідерів, а не соціальних верств. Звідси дефіцит довіри до політико-владних інститутів з боку населення, викривлення структури участі [Бортніков В. І. Політична участь громадян України в умовах демократичного транзиту : автореф. дис. ... д-ра політ. наук : 23.00.02. – К., 2000. – 35 с.]

Більшість демократій, які з'явились під час так званої третьої хвилі демократизації від 1974 року – близько 80 демократичних країн – не мали ідеального комплексу передумов. Тому багато залежить від моделі поведінки і цінностей політичних еліт, потужності громадянського суспільства і бажання членів суспільства зробити демократію дієвою, незалежно від того, сприятливими чи несприятливими є умови. Просувати демократію набагато легше, якщо у державі високий рівень освіти, інформаційний потік і комунікація є вільними, а країна оточена іншими демократіями і тісно з ними співпрацює.

А. М. Синюченко, студ., КНУТШ, Київ
Artem4ik94@gmail.com

ПРОБЛЕМИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ БЕЗПОСЕРЕДНЬОГО НАРОДОВЛАДДЯ В УКРАЇНІ

Актуальність проблематики, яка стосується конституційних форм впровадження механізмів безпосереднього народовладдя в Україні обумовлена нагальною необхідністю врегулювання суспільно-політичного конфлікту щодо протидії узурпації влади, в епіцентрі якого наразі опинилась наша країна. Верховна Рада України прийняла Закон України "Про відновлення дії окремих положень Конституції України" від 21 лютого 2014 року № 742-VII, яким було відновлено в Україні парламентсько-президентську форму правління. Разом з тим, на порядку денному залишається проведення повномасштабної конституційної реформи. Зокрема, кроками у цьому напрямку є ліквідація Конституційної асамблеї та створення в стінах Верховної Ради України тимчасової спеціальної комісії, яка розроблятиме зміни до Конституції, коаліційна угода, законодавчі акти про децентралізацію, що розглядаються, тощо.

В теорії конституційного права народовладдя визначається як належність влади, народові. Нормативне закріплення народовладдя в дер-

жаві ще не означає реальної влади народу. Народовладдя може мати формальний зміст, якщо у чинному законодавстві не буде визначено чіткого механізму його реалізації. Конституція України визнає народ носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні. Український народ здійснює владу безпосередньо, через органи державної влади і органи місцевого самоврядування (ч. 2 ст. 5 Конституції України). Відповідно до ст. 69 Конституції України народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії. Український народ або його частина здійснюють владу безпосередньо на загальнодержавних і місцевих виборах, всеукраїнських і місцевих референдумах, мітингах, демонстраціях, зборах громадян, через народні ініціативи тощо.

Пряме народовладдя здійснюється із суверенної волі українського народу в інтересах всього суспільства, незалежно від того, на якому рівні – місцевому чи загальнодержавному – реалізується його воля. Народовладдя здійснюється на основі конституційних норм та принципів, які дістали нормативне закріплення у Конституції України, базовому законодавстві про вибори та референдуми. Так, основні форми прямого народовладдя закріплені у статтях 70–71 (вибори) та у статтях 72 – 74 (референдуми) Конституції України. Сферою виключної компетенції українського народу є його право визначати і змінювати конституційний лад в Україні. Таке право є невід'ємним від народу, тому не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами (ч. 3 ст. 5 Конституції України). Разом з тим не можна заперечити, що на сьогоднішній день існує очевидна проблема щодо відсутності чітко визначеного механізму реалізації народом своїх прав на здійснення безпосередньої демократії, що веде до спекуляції поняттями "місцевий референдум", "легітимність виборів", тощо. Результати таких прогалин у законодавстві можуть мати деструктивний ефект для нормальної діяльності органів державної влади в країні.

З метою мінімізації зазначених суперечностей, на наш погляд, при подальшій роботі над оновленням Конституції України варто розглянути можливість уточнення положень розділів III "Народне волевиявлення", IV "Верховна Рада України" проекту Концепції, змін до Конституції, що розробляла Конституційна асамблея. Документ зазначав право громадян на народну законодавчу ініціативу як через всеукраїнський референдум за народною ініціативою, так і через Верховну Раду України. Водночас предметом всеукраїнського референдуму за народною ініціативою має бути не лише питання скасування закону, прийнятого Верховною Радою України, але й власне прийняття закону (внесення до нього змін), крім законів із питань податків, бюджету, амністії.

Підсумовуючи, можна зробити наступні висновки. По-перше, звернувшись до змісту категорії "волевиявлення" загалом, відзначимо, що під ним прийнято розуміти процес втілення волі соціальних суб'єктів у суспільну дійсність. У свою чергу, це поняття тісно пов'язане з категорією

волі, що тлумачиться як здатність людини чи соціальної групи (колективна воля) до свідомого цілеспрямованого вибору мети діяльності та мобілізації зусиль, необхідних для її реалізації. У теорії конституційного права волевиявлення пов'язується, у першу чергу, зі встановленням чи санкціонуванням самого права, насамперед, таким суб'єктом як Український народ, або ж із голосуванням громадян на виборах і референдумах, коли сукупність голосів громадян трансформується у волю всього народу. По-друге, серед засобів забезпечення демократичного характеру здійснення публічної влади ключове, але не абсолютне значення мають ті, хто дають змогу громадянам безпосередньо здійснювати цю владу. Без цих імперативних засобів демократичне врядування неможливе, вони сприяють формуванню та активному використанню факультативних засобів. По-третє, саме через форми безпосередньої демократії – вибори і референдуми – громадяни беруть результативну участь у здійсненні публічної влади. Розвиненість і оптимальне співвідношення цих форм є необхідною передумовою і чинником демократичного врядування. По-четверте, нормативно-правове регулювання здійснення безпосередньої демократії є формою врегулювання суспільних конфліктів і потребує максимального врахування інтересів різних соціальних, етнічних груп. З огляду на стабілізуючу роль Конституції України в системі вітчизняного законодавства, у процесі її оновлення потребує суттєвого розширення розділ III. Необхідністю є уточнення чинного Закону України "Про всеукраїнський референдум" та найскоріше законодавче регулювання порядку проведення місцевих референдумів. Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі пов'язані із необхідністю розгортання широкої наукової дискусії щодо змісту терміну "безпосереднє народовладдя", практичною потребою з'ясування взаємозв'язку реального стану публічного управління та забезпечення демократичності виборів, поглибленням взаємозв'язку місцевого референдуму як форми вирішення справ місцевого значення із формами участі у вирішенні цих справ, поглибленою оцінкою втілення визнаних світовою спільнотою принципів демократичних виборів у вітчизняному законодавстві. Варто зазначити, що система безпосереднього народовладдя в Україні потребує модернізації через вдосконалення механізмів здійсненні останньої.

Ю. А. Смирнова, студ., ДонНУ, Вінниця

О ФОРМАХ ПОЛИТИЧЕСКОЙ КОРРУПЦИИ В СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНЕ

Коррупция – это социальное явление, которое имеет ярко выраженный политический характер. В истории существует множество примеров, где с помощью коррупции достигались высочайшие вершины власти. Вместе с тем, в современных развитых демократиях коррупция нередко становится причиной завершения карьеры политиков и государс-

твенных деятелей, и искореняется самой системой, путем самореформирования и смены элит. А государства, так называемых новых демократий, как правило, снисходительно относятся к коррупции, считая ее пережитком прошлого, которое не мешает демократическому развитию и со временем исчезнет самостоятельно. Что и объясняет распространение коррупции в течение последних десятилетий на постсоветском пространстве, в том числе и в Украине.

Проблему коррупции исследовали такие зарубежные ученые как А. Грасси, Д. Мориссон, Н. Хокинс, В. Штерн, Р. Уолмсли, Дж. Гриллин, С. Ойгард, Дж. Батчер, А. Блюменталь, С. Роуз-Еккерман. Среди отечественных авторов различные аспекты феномена политической коррупции изучали В. Кудрявцев, А. Демьянчук, В. Якушик, В. Цепелев, М. Левин, К. Лодыженский и др. Вместе с тем необходимо отметить, что несмотря на активное изучение темы коррупции, многие аспекты проблемы нуждаются в дальнейшим исследовании, одним из них является формы политической коррупции в современной Украине, что и объясняет актуальность и значимость этой статьи. Основная цель данной работы в том, чтобы попытаться определить и охарактеризовать наиболее распространенные формы политической коррупции в современной Украине.

В современной политической науке большинство исследователей определяют политическую коррупцию как использование государственными, муниципальными или иными публичными служащими (например, депутатами) либо служащими коммерческих или иных организаций (в том числе, международными) своего статуса для незаконного получения каких-либо преимуществ (имущества, прав на него, услуг или льгот, в том числе неимущественного характера) либо предоставление последним таких преимуществ. В Справочном документе ООН о международной борьбе с коррупцией последняя определяется как "злоупотребление государственной властью для получения выгоды в личных целях". Это понятие включает в себя взяточничество (дачу вознаграждения для совращения лица с позиции долга), непотизм (замещение по протекции доходных или выгодных должностей родственниками или "своими людьми") и незаконное присвоение публичных средств для частного использования [Анисимов Л. Н. Международное право против коррупции [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.intelros.ru/readroom/mir-i-politika/m11-2012/16945-mezhdunarodnoe-pravo-protiv-korruptcii.html>]. Следует также отметить, что в современной политологии принято выделять две различные по содержанию формы коррупции в политике: "твердую" (классическую), предполагающую прямую материальную выгоду и "мягкую", которая характеризуется получением преимущества, как правило, не имущественного характера (угождение начальству, карьеризм, кумовство) [Государственная политика противодействия коррупции и теневой экономике в России : монография : в 2 т. Т. 2. – М. : Научный эксперт, 2009. – 304 с.].

Наиболее характерными чертами "мягкой" политической коррупции как социально-политического феномена являются:

1) достаточно узкий круг участников, преимущественно, высшие "эшелоны власти";

2) как правило, отсутствие четких монетарных форм;

3) определенный уровень легитимности и среди политической элиты, и в обществе [Смельянов В. М., Степанюк Д. А. Політична корупція в сучасній Україні // Політичні науки : наук. пр. – Т. 93. – Вип. 80];

4) использование для достижения указанных целей как государственных, так и общественных ресурсов.

Украина, по данным международной неправительственной организации "Transparency International" в 2013 году занимала 144 место из 177 стран, наряду с Нигерией, Папуа и Центральноафриканской Республикой [Transparency international [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.transparency.org>]. И наряду с традиционной формой "твердой" коррупции огромные масштабы приобрела и ее "мягкая" форма: кронизм, непотизм, политизация государства. Рассмотрим их более детально.

Кронизм – форма осуществления кадровой политики предполагающая приоритетность в назначении на руководящие должности родственников, друзей без учета их квалификации. В мировой политической практике более распространено продвижение по карьерной лестнице, скорее друзей, из окружения первых лиц государства, чем родственников, однако, в украинской политике последние преуспели. Кронизм в Украине процветает в форме "кумовства". Среди наиболее "нашумевших" примеров всевозможные друзья и родственники в высших эшелонах власти во времена президентства В. Януковича, не меньших масштабов кронизм был и при президенте В. Ющенко, к сожалению, и сегодня нельзя утверждать, что эта разновидность коррупции полностью искоренена в украинском государстве.

Непотизм – наиболее распространенная современная трактовка термина – это несправедливые преференции определенной группе лиц, фактически термин релевантный по смыслу, понятию фаворитизм. Непотизм, по мнению некоторых исследований, широко используют в частном секторе в развивающихся странах. Такая политика процветала в США в XIX ст., когда чиновники высшего ранга подбирались, менялись на сторонников выигравшей выборы политической силы (spoiled system) [Олійник О. Фаворитизм і кронізм як основні критерії кадрового добробуту політико-управлінської еліти в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/4402>]. Непотизм получил широкое распространение и в современной украинской политике, все годы независимости доминирующим принципом функционирования государственной власти является: "своим все, остальным закон", т. е. победитель на выборах получал, и продолжает получать все, к сожалению, через год после революции достоинства ситуация кардинально не изменилась.

Политизация государства, можно даже сказать, "приватизация государства политиками", наверное, одна из самых распространенных разновидностей "мягкой" политической коррупции в современной Украине: разнообразные договоренности между властью и оппозицией для извлечения личной выгоды; нарушение фундаментальных принципов организации и проведения выборов; в исполнительной ветви власти – купля-продажа должностей, подкуп чиновников государственных органов разных уровней; неформальные договоренности, незаконное использование знакомств и др.

Таким образом, на наш взгляд, именно чрезвычайные масштабы политической коррупции, фактически управление государством "в ручном режиме" стали главной причиной "революции достоинства", к сожалению, через год после "революции достоинства", кардинальных изменений не произошло, политическая коррупция, особенно, в ее так называемой, "мягкой" форме продолжает господствовать в украинской политике, в современных условиях, это может иметь фатальные последствия для Украины. Для борьбы с политической коррупцией необходимо разработать целый комплекс мер и сосредоточить усилия и государства, и гражданского общества, и средств массовой информации для искоренения этого фатального явления политической жизни Украины.

Х. І. Федорищак, асп., ПНУ ім. В. Стефаника, Івано-Франківськ
fedorivkrystyna@ukr.net

УКРАЇНА – РЕСПУБЛІКА ПОЛЬЩА: ВСТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ МІЖДЕРЖАВНИХ ВІДНОСИН В СФЕРІ ПОЛІТИКИ ПАМ'ЯТІ

Кінець 1980-х й початок 1990-х рр. ознаменувався кардинальними змінами в системі міжнародних відносин. Розпад СРСР призвів до трансформаційних перетворень в Центрально-Східній Європі. Особливої актуальності в той час набули питання вивчення спільної історії держав, формування колективної пам'яті. Не залишились осторонь цих процесів Україна та Республіка Польща. Простір політико-історичних дискусій стосувався історичної спадщини, що не тільки об'єднувала, але й тривалий час на ментальному рівні роз'єднувала два сусідні народи.

Розвиток двосторонніх українсько-польських відносин в сфері політики пам'яті умовно можна поділити на кілька етапів.

I етап (1990–1992 рр.) – підготовчий, коли були зроблені перші кроки на зближення: засудження антиукраїнської акції "Вісла" Сенатом Республіки Польща [Міждержавні відносини України та Республіки Польща: збірник документів / відп. ред. П. Сардачук. – К., 2011. – С. 5], Декларація про засади та основні напрями розвитку українсько-польських відносин [Декларація про засади та основні напрями розвитку українсько-польських відносин від 13.10.1990 № 616_176 [Електронний ресурс]. – Ре-

жим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/616_176], встановлення дипломатичних відносин 8 січня 1992 р. [Договірні-правова база між Україною та Польщею [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://poland.mfa.gov.ua/ua/ukraine-pl/legal-acts>].

II етап (1992–1999 рр.) – налагодження контактів, підписання перших двосторонніх документів, розвиток й формування договірно-правової бази. Важливим етапом у формуванні нової системи двостороннього співробітництва став перший офіційний візит Президента України Леоніда Кравчука до Республіки Польща у травні 1992 р. Він започаткував традицію українсько-польських зустрічей на найвищому рівні. Під час візиту – 18 травня 1992 р. – був укладений базовий договір про добросусідство, дружні відносини та співробітництво між двома державами [Киридон А. Україна–Польща: сучасний стан і перспективи узгодження зовнішньополітичних орієнтирів / Алла Киридон // Історія України. – 2012. – № 13–14(749–750). – С. 4]. Наступним кроком у поглибленні двосторонніх відносин стало створення Консультаційного комітету Президента України та Президента Республіки Польща, мета якого полягала у розвитку добросусідських відносин й поліпшенні координації спільних дій [Протокол про створення Консультаційного комітету Президентів України та Республіки Польща від 12 січня 1993 р. № 616_228 [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/616_228]. Вагоме місце в формуванні політики пам'яті займають освіта, наука й культура, адже вони стоять на порозі збереження найкращих цінностей з доробку багатокіткових відносин. Саме Україна й РП розпочали співпрацю в галузі історичної освіти й у 1993 році створили комісію експертів для аналізу змісту підручників з історії, географії, мови та літератури, підписали договір про співпрацю між архівними установами обох держав. 1995–1996 рр. ознаменувались тісною співпрацею між Урядами України й Республіки Польщі в сфері культури і мистецтва. 25 червня 1996 року між ними було підписано угоду про співробітництво у справі охорони та повернення втрачених і незаконно переміщених під час Другої світової війни культурних цінностей [Міждержавні відносини України та Республіки Польща : зб. документів / відп. ред. П. Сардачук. – К., 2011. – С. 60–63]. Підписання Президентами – Спільної заяви "До порозуміння і єднання" (21 травня 1997 р.) стала поштовхом до взаєморозуміння між сусідніми народами [Спільна заява Президентів України і Республіки Польща "До порозуміння і єднання" від 21.05.1997 № 616_005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/616_005].

III етап (1999–2014) – насичений політичний діалог в сфері політики пам'яті та примирення. Відбувається вшануванням пам'яті тих, хто загинув під час волинських подій 1943–1944 років. Президентини та Польщі 11 липня 2003 р. виступили на цвинтарі села Павлівка Волинської області (колишній Порицьк) зі спільною заявою "Про примирення в 60-у річницю трагічних подій на Волині" [Киридон А. Україна–Польща: сучасний стан і перспективи узгодження зовнішньополітичних орієнтирів

/ Алла Киридон // Історія України. – 2012. – № 13–14(749–750). – С. 5]. Ще одним кроком до примирення й визнання України й Польщі стратегічними партнерами стало проголошення 2004 року Роком Польщі в Україні й 2005 року Роком України в Польщі, що спричинило подальше зближення двох народів [Договірно-правова база між Україною та Польщею [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://poland.mfa.gov.ua/ua/ukraine-pl/legal-acts>]. Нової якості набув процес українсько–польського примирення за часів правління Віктора Ющенка. 24 червня 2005 р. за участю президентів України і Польщі відбулася церемонія відкриття Польських військових поховань 1918–1920 рр. на Личаківському цвинтарі у Львові. У своєму виступі В. Ющенко згадав про протидію двох народів у період визвольних змагань 1918–1920 рр. Президент України закликав: "Відрізати минуле від майбутнього, особисті емоції від національних інтересів". Так само, як німецько–французьке примирення відкрило шлях до об'єднання європейських народів, так і українсько–польське примирення стане "завершальним каменем у будівництві куполу миру і єдності над Європою". Широка публічна дискусія навколо подій Волинської трагедії, відкриття 13 травня 2006 р. пам'ятника–меморіала загиблим українцям у польському селі Павлокам, спільне відзначення роковин операції "Вісла" стали послідовними кроками на шляху порозуміння і примирення двох народів [Зерній Ю. Державна політика пам'яті в Україні: становлення та сучасний стан / Юлія Зерній [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/book/StrPryor/8/7.pdf>]. Цього ж таки 2006 року Сенат Республіки Польща солідаризується з позицією України щодо необхідності визнання Голоду 1932–1933 рр. актом геноциду [Міждержавні відносини України та Республіки Польща : зб. документів / відп. ред. П. Сардачук. – К., 2011. – С. 295–296].

IV етап (2010 – 2014 рр.) – ознаменувався змінами в керівництві держав. У 2010 році Україна та РП отримали нових президентів. За часів правління Віктора Януковича й Броніслава Коморовського Україна й Польща надалі підтримувала науково-культурні зв'язки.

V етап (від 2014 і до сьогодні) розпочався поваленням режиму Януковича, перемогою "Революції Гідності" та знесенням пам'ятників комуністичного режиму. Як і на початку 1990-х рр. Польща одна з перших визнала дії й легітимність нової влади в Україні [Спільна заява голів ВРУ, Сейму Литви та Сенату Польщі від 17 березня 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://batkivshchyna.com.ua/yesterday/19659.html>]. В знак подальшої співпраці, Міністерство культури України провело в грудні 2014 року Свято польської культури [Наказ від 28 листопада 2014 р. № 1001 [Електронний ресурс] // Міністерство культури України. – Режим доступу : <http://document.ua/pro-pidgotovku-ta-provedennja-svjata-polskoi-kulturi-v-ukra-doc214296.html>], а Президент Петро Порошенко 17 грудня 2014 року в своєму виступі на спільному засіданню Сейму й Сенату РП попросив поляків пробачення за Волинську трагедію [Виступ Президента на спільному засіданні Сейму та Сенату Республіки Польща

[Електронний ресурс] // Офіційне інтернет-представництво. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/news/31937.html>].

Отже з усіх кроків, що ми бачимо в продовж останніх два десятиліття Україна й Польща намагаються на законодавчому рівні закріпити шляхи примирення й порозуміння між двома сусідніми народами й об'єктивно вибудовувати державну політику пам'яті.

*Т. В. Черпак, здоб., КНУТШ, Київ
tatyanch@i.ua*

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАКОНОДАВЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

Прояви політичної кризи в Україні за останній рік актуалізували питання ефективності функціонування Верховної Ради України як законодавчого органу. Адже основні правила, за якими "живе" суспільство та держава містяться в законодавчих актах, право приймати які належить саме парламентові України. Ефективне та якісне виконання парламентом своїх основних функцій сприяє становленню основ парламентаризму, який є неодмінною рисою демократичності держави та суспільства. Серед системи функцій пріоритетне місце займає законодавча функція, яка, власне, і відображає суть основної діяльності представницького органу влади. Створення та прийняття законів в усіх державах здійснюється відповідно до комплексу нормативно-правових актів, які регулюють власне цю діяльність і мають на меті досягнення ефективності в процесі законотворчості.

Нормативно-правовою основою реалізації законотворчої функції Верховної Ради України виступає Основний Закон нашої держави, в якому закріплено передумови тих норм, що мають в повній мірі регулювати законодавчий процес в державі. Так, в розділі IV, який повністю присвячений Верховній Раді України, викладено основоположні норми щодо порядку створення та діяльності (зокрема й законодавчої) представницького органу влади; щодо повноважень, притаманних парламентові; основи взаємовідносин ВРУ з іншими вищими органами державної влади; положення стосовно структурних елементів парламенту; визначено суб'єктів законодавчої ініціативи; визначено складові законодавчого процесу. В статті 92 даного розділу чітко окреслено коло питань, які визначаються виключно законами України. Зокрема, в статті 75 викладено положення, яке відображає функціональне призначення ВРУ, а саме її характеристику як законодавчого органу. Також в інших розділах Основного Закону містяться норми, що опосередковано регулюють законодавчу діяльність ВРУ.

В ст. 83 Конституції України йдеться про те, що "Порядок роботи Верховної Ради України встановлюється Конституцією України та законом про регламент Верховної Ради України" [<http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/page2>]. Таким чином, Регламент ВРУ є другим після Основного Закону правовим документом, який визначає напрями та механізми законодавчого процесу. Дослідник

В. М. Олуйко зазначає, що регламент парламенту є, власне, парламентським кодексом, який побудований за наступною схемою: внутрішній устрій і органи парламенту; права й обов'язки депутатів; депутатські об'єднання (комітети, комісії); законодавчі та контрольно-розпорядницькі процедури; міжнародне міжпарламентське співробітництво тощо [Олуйко В. М. Парламентське право України: Проблеми теорії та практики. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – С. 6]. Функцією регламенту є розкриття та деталізація положень Конституції щодо статусу та порядку діяльності парламенту, за якого реалізовуватимуться конституційно встановлені положення щодо ВРУ, зокрема й щодо законодавчої функції парламенту. Наразі в Україні діє Закон України "Про Регламент Верховної Ради України" №1861-VI від 10 лютого 2010 р. з усіма змінами та доповненнями, що вносилися до нього за останні чотири роки. Зокрема, в даному законі узгоджено з нормами Конституції порядок проведення сесій та засідань ВРУ, формування державних органів, окреслено механізми законодавчої процедури, а також процедури розгляду інших питань, що віднесені до повноважень парламенту, виконання контрольної функції Верховною Радою тощо.

Закон України "Про комітети Верховної Ради України" від 04.04.1995 р. з внесеними до нього змінами та поправками (останні датуються 25 грудня 2012 року) визначає правовий статус комітетів ВРУ. Згідно положень даного закону комітети поряд з іншою встановленою діяльністю здійснюють напрямки законопроектної роботи, а саме займаються підготовкою та розробкою проектів законів та інших актів ВРУ; доопрацьовують окремі законопроекти за наслідками їх розгляду у попередніх читаннях; розглядають та готують висновки і пропозиції щодо законопроектів, що були внесені іншими суб'єктами законодавчої ініціативи на розгляд парламенту. Також до відання комітетів відноситься внесення пропозицій на розгляд Верховної Ради стосовно перспективного планування законопроектної роботи [<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/116/95-%D0%B2%D1%80>]. Регламентує організаційно-правові форми діяльності народних депутатів та встановлює правові гарантії здійснення народними обранцями своїх прямих повноважень Закон України "Про статус народного депутата України" від 1993 року з цілою низкою змін, остання з яких вносилася до Закону 28 грудня 2014 року [<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2790-12>].

Окрім вищезазначених основних законів, що регулюють організацію та порядок функціонування Верховної Ради України, в українському правовому полі існують й інші норми та положення в низці законодавчих актів, які також доторкуються даних аспектів. Мова йде, перш за все, про Закон України "Про всеукраїнський референдум", "Про засади внутрішньої і зовнішньої політики", Закон "Про міжнародні договори", "Про воєнний та надзвичайний стан", "Бюджетний кодекс України" та деякі інші закони, що містять у собі відповідні норми стосовно регуляції відносин, що мають місце під час законодавчого процесу. Також можна відзначити низку підзаконних нормативно-правових актів, що регулюють через свої положення законодавчий процес. Це Постанова Верховної Рада України "Про затвердження правил оформлення Закону України про Державний бю-

джет України", Постанова ВРУ "Про деякі питання порядку підготовки законопроектів про внесення змін до Конституції України до розгляду Верховною Радою України", Розпорядження голови ВРУ "Про впровадження реєстрації законопроектів і законодавчих пропозицій у Секретаріаті Верховної Ради України", Розпорядження Президента України "Про порядок проведення експертизи і підготовки на підпис Президентові України законів України", Указ Президента "Про порядок офіційного оприлюднення нормативно – правових актів та набрання ними чинності", Указ Президента "Про поліпшення організації законопроектної діяльності" та ін., а також численні рішення Конституційного Суду щодо тлумачення норм законів.

Таким чином можна констатувати існування в Україні доволі розгалуженої системи законодавства стосовно тих чи інших аспектів законодавчої діяльності ВРУ. Проте важливим залишається той факт, що при наявності широкого кола нормативно-регулюючих документів назвати їх такими, що ефективно виконують покладені на них функції не можна. Тобто велика кількість законів супроводжується дещо нижчим якісним їх рівнем. Таку думку досить часто висловлюють науковці та експерти в галузі парламентського права та парламентаризму. Так, професор М. Козюбра (в минулому суддя Конституційного Суду України) зауважує, що "Зростання кількості законів не супроводжується зростанням їх якості. У масиві прийнятих законів надто мало законів базового, визначального для правової системи характеру... У масиві законів більше половини – це закони про внесення змін до раніше прийнятих. Не виникає сумніву, що такі закони в умовах сучасного динамічного життя є неминучими. Проте насторожує їх кількість" [<http://cau.in.ua/ua/activities/analytics/id/kozjubra-m.i.-verhovenstvo-prava-i-ukrajina-632>]. Також на думку про не достатній рівень якості прийнятих законів наводить факт постійних звернень до КСУ з приводу тлумачення тих чи інших положень і норм певних законів, що дозволяє припускати, що останні приймаються з метою задоволення лише певного кола інтересів, а також те, що норми нових законопроектів не опрацьовуються на професійному рівні з метою їх відповідності Основному Закону та іншим раніше прийнятим законам.

П. П. Шляхтун, проф., КНУТШ, Київ

РЕГІОНАЛІЗМ ЯК ФОРМА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ

Під регіоналізмом зазвичай розуміють теорію і політику щодо розв'язання проблем національного і міжнародного розвитку з позицій інтересів і потреб регіонів. У національних межах мета регіоналізації як процесу і регіоналізму як стану полягає у децентралізації влади і підвищенні рівня політичної та економічної самостійності регіонів.

Для України теорія і практика регіоналізму мають особливо важливе значення з огляду на необхідність децентралізації влади і підвищення рівня економічної і політичної самостійності областей, передусім східних – Донецької та Луганської, охоплених сепаратистським рухом. Головною

вимогою сепаратистів є федералізація України, проти якої виступають політичні сили національно-демократичної і націонал-радикальної орієнтації та нинішнє політичне керівництво держави. Крім того, унітарна форма державного устрою закріплена в статті 2 розділу I "Загальні засади" Конституції України, зміни до якого затверджуються всеукраїнським референдумом, що навряд чи станеться за нинішніх політичних умов. Децентралізація влади в Україні може бути здійснена у формі регіоналізму через внесення Верховною Радою до розділу IX "Територіальний устрій України" Конституції України змін, які не потребуватимуть затвердження всеукраїнським референдумом.

Регіоналізм є міжнародно-правовим феноменом. У Європі діє міжнародна організація – Асамблея Європейських Регіонів (АЄР), яка представляє майже 300 європейських регіонів із населенням близько 400 мільйонів осіб. 4 грудня 1996 року АЄР на своєму засіданні в місті Базелі ухвалила "Декларацію щодо регіоналізму в Європі" [Декларація щодо регіоналізму в Європі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.aer.eu>] (далі – Декларація), яка може слугувати для України орієнтиром у децентралізації влади. Основні положення Декларації полягають у наступному:

Регіон – це територіальне утворення, яке сформовано у законодавчому порядку на рівні, що є безпосередньо нижчим після загальнодержавного, та наділене політичним самоврядуванням. Регіон визнається національною конституцією або законом, які гарантують його автономію, самобутність, владні повноваження та організаційний устрій. Регіон має власну конституцію, статут автономії або інший закон, який є частиною загальнонаціональної правової системи на найвищому рівні і встановлює, щонайменше, його владні повноваження та устрій (ст. 1).

Базовий устрій регіону включає представницьку асамблею та виконавчий орган. Їх організація є виключним правом регіону. Члени представницької асамблеї обираються прямим і таємним голосуванням на підставі рівного та загального виборчого права. Виконавчий орган є політично підзвітним представницькій асамблеї. Члени представницької асамблеї і виконавчого органу непідконтрольні органам центральної влади (ст. 2).

Розмежування повноважень між державою та регіонами встановлюється національною конституцією або законодавством у відповідності з принципами політичної децентралізації та субсидіарності (останній полягає у тому, що на вищі ланки управління передаються тільки ті функції, які не можуть виконувати нижчі ланки. – П. Ш.) (ст. 3).

Регіон має фінансову автономію, достатні ресурси для повного здійснення своїх повноважень (ст. 4). Фінансові ресурси регіону в основному складаються з податків, які частково чи повністю передаються державою, а також місцевих податків (ст. 5).

Відносини між державою і регіонами та між регіонами ґрунтуються на принципах взаємоповаги, співробітництва та солідарності. Державний контроль щодо регіонів має регулюватися національною конституцією або відповідним законодавством (ч. 8).

Наведені положення докладно конкретизуються в зазначених та інших статтях Декларації.

Європейським прикладом держави з республіканською формою правління та унітарним державним устроєм, у якій найповніше втілено принципи регіоналізму, є Італія. У Конституції Італії 1947 року [Конституція Італьянської Республіки // Конституції зарубіжних держав : учеб. пособ. / сост. В. В. Маклаков. – 4-е изд. – М. : Волтерс Клувер, 2003] міститься спеціальний розділ V "Області, провінції і комуни", в якому закріплено автономний статус адміністративно-територіальних одиниць усіх рівнів.

У розділі в редакції Конституційного закону № 3 від 18 жовтня 2001 року визначено, що "Республіка включає комуни, провінції, столичні міста, області і державу. Комуни, провінції, столичні міста і області є автономними утвореннями із власним статутом, повноваженнями і функціями відповідно до принципів, установлених Конституцією" (ч. 1, 2 ст. 114).

Стаття 117 розділу встановлює, що законодавча влада належить державі та областям і розмежовує сфери їхньої компетенції. Держава має право виключного законодавства з таких питань: зовнішня політика і міжнародні відносини держави; імміграція; оборона і збройні сили; безпека держави; валютна система; податкова система; органи держави і закони про вибори; устрій та адміністративна організація держави; громадський порядок і безпека; громадянство; юрисдикція і процесуальні норми; цивільна, кримінальна та адміністративна юстиція; загальні норми про освіту; соціальне забезпечення; законодавство про вибори, органи управління та основні функції комун, провінцій і столичних міст; митниці, охорона державного кордону; охорона навколишнього середовища та деяких інших. Областям належить право законодавчої ініціативи у будь-якій сфері, спеціально не закріпленій за державою. Виокремлено також сферу конкуруючого законодавства, яка належить до законодавчої влади області, за винятком установлення основних принципів, які резервуються за законодавством держави.

Комуни, провінції, столичні міста та області мають фінансову автономію щодо збирання і витрат коштів та власне майно (ч. 1, 6 ст. 119).

Органами області є обласна рада, джунта та її голова (ч. 1 ст. 121). Конституція встановлює загальний порядок їх формування (ст. 122) та основні принципи їх взаємовідносин із державою, передбачаючи, зокрема, можливість розпуску обласної ради декретом Президента Республіки за певних умов (ст. 125).

Найскладнішим у запровадженні регіоналізму є розмежування сфер компетенції центру і регіонів, гарантування економічної і певної політичної самостійності регіонів та забезпечення ефективного державного контролю діяльності органів влади регіонів у загальнонаціональних інтересах.

Регіоналізм не є гарантією від сепаратизму. Водночас він може бути досить ефективною формою децентралізації влади і засобом зняття напруги у відносинах між деякими регіонами і центром в Україні.

Підсекція "ПАРТОЛОГІЯ"

*М. І. Гримська, доц., КНУТШ, Київ
grymska.mi@ukr.net*

РАДИКАЛІЗАЦІЯ ЕЛЕКТОРАЛЬНИХ ПРЕФЕРЕНЦІЙ В УГОРЩИНІ (ДО ІСТОРІЇ ПИТАННЯ)

Події початку XXI століття змушують сумніватися у вірності тези відомого мислителя сучасності Френсіса Фукуями, що боротьба ідеологій завершилась перемогою ліберальної демократії, якій уже ніхто не зможе кинути виклик. Філософ і сам про це говорить у статті 2012 р. під назвою "Майбутнє історії: чи може ліберальна демократія вижити після занепаду середнього класу?" [*Fukuyama F. The future of history: can liberal democracy survive the decline of the middle class [Electronic resource] / Francis Fukuyama // Foreign Affairs. – 2014. – 6 Dec. – Access mode : <http://www.foreignaffairs.com/articles/136782/francis-fukuyama/the-future-of-history>]. Як крайні ліві, так і крайні праві поступово набувають електоральної ваги, перестаючи бути суто маргінальними групами з обмеженим впливом на політичний порядок денний. Прикладом держави, де радикалізації електоральних преференцій особливо помітні, може слугувати Угорщина, де дедалі більшу підтримку здобувають крайні праві партії. Для українських вчених дослідження угорської партійної системи може бути актуальним ще й тому, що між Україною та Угорщиною існують тісні економічні, соціальні та культурні зв'язки, що потенційно може впливати на виникнення схожих процесів на прикордонних територіях. Крім того, угорські крайні праві партії відкрито підтримують зовнішньополітичну стратегію Російської Федерації, в тому числі анексію Криму та проведення "виборів" у східноукраїнських областях, що безпосередньо стосується ситуації в Україні.*

Першою партією з чітко вираженою крайньою правою ідеологією стала "Угорська партія справедливості та життя" (MIEP). Вона була заснована у 1993 р. письменником та політиком Іштваном Чуркою після його виключення з правлячої на той час партії Угорського демократичного форуму (MDF), в яку він входив з часів виникнення та представляв у парламенті. Однак його погляди не завжди збігались з баченням керівництва партії. Приводом до виключення стала публікація есе "Прокиньтеся, угорці!", в якому він звинувачував "меншість гномів" (не уточнюючи, кого саме він має на увазі) у руйнуванні угорського суспільства. Чурка був також відомий своїми антисемітськими висловлюваннями [*Mudde C. Populist radical right parties in Europe / Cas Mudde. – Cambridge : Cambridge University Press, 2007. – P. 82*]. Проте, успіх партії був коротким. На виборах до парламенту у 1993 р. вона здобула 5,5% голосів та

одержала 14 місць у парламенті, але уже в 2002 р. партія не змогла подолати п'ятивідсотковий бар'єр та не отримала перемоги в жодному з одномандатних округів і зійшла з політичної арени [Álvarez-Rivera M. Election resources on the Internet: elections to the Hungarian National Assembly [Electronic resource] / Manuel Álvarez-Rivera. – Access mode : <http://www.electionresources.org/hu>].

Іноді можна зустріти думку, що крайні праві ідеї характерні і для партії Фідеш, яка сьогодні є правлячою. Критики звинувачують її в авторитаризмі, прагненні до керованої демократії, звуженні прав та свобод громадян. Однак незважаючи на те, що ця партія дійсно дещо відрізняється від "класичних" правих та правоцентристських європейських партій, її цінності складно віднести до групи крайніх правих. Натомість, справді крайньою правою партією Угорщини є "Рух за кращу Угорщину" (JOBBIK). Вона була заснована у 2002 р. на базі однойменного громадсько-політичного руху [A short summary about Jobbik [Electronic resource]. – Access mode : http://www.jobbik.com/short_summary_about_jobbik]. З 2006 р. партію очолює Габор Вона. Перші кілька років свого існування партія залишалась маргіальною та маловідомою. Ситуацію змінило розчарування політикою соціалістів. У 2006 р. партія успішно користалась масовими вуличними протестами, які часто супроводжувались зіткненнями з поліцією, та перехопила ініціативу опозиційності [Varga M. Hungary's "anti-capitalist" far-right: Jobbik and the Hungarian Guard / Mihai Varga // Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity. – 2014. – Vol. 42, No. 5. – P. 795]. Вуличні акції і надалі активно використовувались партією для здобуття нових прихильників та комунікації з існуючими. Не маючи доступу до ЗМІ (а у разі, якщо про неї і говорили, то переважно негативно), "Рух за кращу Угорщину" діяв через напівмілітаризовані організації – "Угорську варту" (заборонену у 2009 р.) та "Нову угорську варту" (засновану у 2011 р.). Зокрема, у місті Gyöngyöspata остання захопила владу, змусивши мера піти у відставку та вигнавши місцеве населення ромів [Varga M. Hungary's "anti-capitalist" far-right: Jobbik and the Hungarian Guard / Mihai Varga // Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity. – 2014. – Vol. 42, No. 5. – P. 803].

Перший електоральний успіх партія одержала на парламентських виборах у 2010 р., здобувши 16,7 % голосів за партійним списком та одержавши 47 мандатів. У 2014 р. її підтримка зросла до 20,3 % голосів, однак кількість депутатів у парламенті зменшилась до 23 [Álvarez-Rivera M. Election resources on the Internet: elections to the Hungarian National Assembly [Electronic resource] / Manuel Álvarez-Rivera. – Access mode : <http://www.electionresources.org/hu>]. Збільшується і представництво партії у місцевих органах влади. Основною причиною зростання підтримки партії "Рух за кращу Угорщину" називають її поступову мейнстрімізацію. Незважаючи на те, що її програма у 2010 р. мала назву "Радикальні зміни", партія стає більш поміркованою. Вона переходить від суто анти-семітських, націоналістичних та антиєвропейських закликів до більш

конструктивних рішень щодо покращення економічної ситуації, зайнятості тощо. Проте, її головні тези все ж ґрунтуються на основних ідеях крайніх правих та стосуються забезпечення законності і порядку в державі (наприклад, окрема увага приділяється так званому "злочинам циган"), зменшення залежності угорської економіки від європейських та міжнародних інституцій, збільшення народжуваності серед угорців і т. д.

Коментуючи результати виборів у 2014 р., Вона неодноразово висловлював впевненість, що у 2018 р. "Рух за кращу Угорщину" правитиме державою. Ймовірність настання такого сценарію підтверджують і науковці, які прогнозують зростання радикалізації електоральних переважень в країнах ЄС. Очевидно, що це залежатиме від цілої низки факторів, однак економічні виклики, соціальні проблеми, розбіжності в поглядах на зовнішню політику всередині Європейського Союзу, зростання рівня міграції тощо можуть стати підґрунтям для підтримки населенням кардинальних змін внутрішньо та зовнішньополітичних курсів, які і пропонують крайні праві партії.

А. Ю. Ключкович, канд. політ. наук, доц., УжНУ, Ужгород

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ПАРТІЙНОЇ ПОЛІТИЗАЦІЇ ДЕРЖАВНО-ВЛАДНОЇ СФЕРИ В ФРН

В контексті організації взаємодії держави та суспільства в Німеччині політичні партії відіграють особливу роль: теоретично, як інститути громадянського суспільства, партії реалізують суспільний вплив на органи державної влади, але в практично-політичному вимірі проявляється досить тісний зв'язок між партіями та владою, центральна роль партій у політичній системі, що дозволило означити країну як "партійна демократія", "партійна держава", "партійно-державна демократія". Упродовж останніх двох десятиліть з боку німецької науки, громадськості критично підкреслюються кризові симптоми в середовищі партійної демократії в ФРН, послаблення статусу політичних партій як суспільних репрезентантів. Але політики не вдаються до значних реформених кроків, не починають відмовлятися від організуючої ролі партій у німецькій політичній системі, оглядаючись на позитив історичного досвіду партійної демократії та сучасну стабільність ФРН.

Для розуміння природи німецької партійної демократії особливої уваги заслуговують відносини між партіями і державною владою. Нижче зафіксовані основні аспекти партійно-владної взаємодії в ФРН, впливу політичних партій на формування та функціонування державної системи.

1. *Історичний аспект.* Сучасний механізм партійно-владної взаємодії зумовлений особливостями політичної історії Німеччини, де виразно означилися етапи розвитку відносин між партіями та державою: від боротьби держави проти партій в кайзерівський період, легалізацію у Веймарській республіці, зрощення партії і держави у період нацистської

Німеччини і до юридичної інституціоналізації партій та інтеграції у систему державної влади в другій половині ХХ століття. Якщо на початку ХХ століття безпосередній вплив німецьких партій на діяльність механізму влади був доволі обмежений, то вже в середині ХХ століття йде широке "вживлення" партійних форм у державну практику, що дало підстави говорити про реалізацію концепції "партійної держави".

2. *Концептуальний аспект.* Засновником концепції "партійної держави" прийнято вважати відомого західнонімецького правознавця Г. Ляйбгольца, який у 1950–70 рр. цілісно виклав основні принципи функціонування партійної держави в ФРН. На думку Г. Ляйбгольца, партії є *de facto* державними органами, які втілюють політичну волю народу, а партійна держава функціонує як єдність народу, партій і держави. Теорія "партійної держави" є вразливою з наукової точки зору і заслуговує критики. Безумовно, своєрідне трактування Г. Ляйбгольцем взаємодії партій, суспільства та держави є несумісне з демократичним розумінням цього зв'язку. Але політична дійсність доводить, що вплив партій, тісний партійно-владний зв'язок є виражений в ФРН сильніше, ніж в інших західних демократіях. Протягом усього часу існування ФРН ставлення до теорії "партійної держави" було неоднозначним, теорія мала як противників, так і прихильників, але з 1990-х рр. із особливою виразністю підкреслюється її недоліки.

3. *Конституційно-правовий аспект.* Критика діяльності партій у Німеччині концентрується, в першу чергу, на правових аспектах партійно-владної взаємодії, що зумовлює надмірний вплив партій на органи державної влади. Відповідно до Основного закону, законодавства про політичні партії регламентується широкий спектр партійної діяльності: порядок утворення та заборони діяльності партій; внутрішньопартійні організаційні відносини; участь партій у виборах до представницьких структур; вплив партій на політичний розвиток у парламенті та уряді та ін. Проголосивши необхідність партійного впливу на діяльність парламенту та уряду, закон не встановив чіткої межі таких дій. В умовах парламентської демократії і федеративного державного устрою існує взаємозв'язок у формуванні та функціонуванні державних інституцій, що створює додаткові можливості для партійного впливу в політичній практиці.

4. *Фінансовий аспект.* У ФРН існує розгалужена система державного фінансування партій у прямій та опосередкованій формі. В умовах зниження членських внесків, партії все більше прив'язуються до державного бюджету, що суперечить їх правовому статусу як суспільних об'єднань і ставить під сумнів виконання тієї ролі, задля якої вони, власне, існують – з'єднувати суспільство та державу.

5. *Практично-політичний аспект,* що проявляється через вплив політичних партій на формування та діяльність вищих органів державної влади. Партії здійснюють посилений вплив на формування складу не тільки Бундестагу та Федерального уряду, але й Федеральної ради, Федерального конституційного суду та на вибори Федерального президен-

та. Парти́йний компонент є визначальним у роботі парламентсько-урядової більшості в Бундестазі. В окремих випадках, простежується також вплив партійної приналежності делегатів земельних урядів на роботу Федеральної ради.

6. *Федеральний та земельний аспекти функціонування партійної системи з двома домінуючими партіями.* Попри кризу партійної демократії, електоральне послаблення статусу т. зв. "народних" партій, ХДС/ХСС і СДПН все ще користуються домінуючим положенням у партійній системі, здобуваючи разом більшість місць у Бундестазі та парламентах федеральних земель, визначаючи склад урядових коаліцій, партійно-політично впливаючи на формування і функціонування інших органів державної влади. Тим самим ці політичні партії через існуючий інституційний механізм партійно-владної взаємодії зберігають за політичною системою ФРН статус "партійної демократії" чи "партійної держави". Партійно-політична пов'язаність федерального та земельного рівнів створює умови для додаткової легітимізації/делегітимізації федеральної влади та відповідно стабільності політичної системи Німеччини в цілому.

Таким чином, у Німеччині спостерігається досить тісний зв'язок між політичними партіями та владними структурами, що зумовлено історичними, конституційно-правовими факторами та реаліями сучасної політики. Попри кризу довіри до політичних партій і деформованість німецької партійно-державної демократії, системна "петля зворотного зв'язку" все ще працює у взаємовідносинах суспільства та держави, про що свідчить стабільний політичний розвиток ФРН. Питання тільки в тому, як довго німецьке суспільство готове легітимізувати партійну демократію у такому вигляді, чи спроможні політичні партії до реформних кроків назустріч громадянам, або який альтернативний інститут зможе ефективно діяти, як на рівні суспільних відносин, так і на рівні інституціоналізованої державності.

О. М. Решмеділова, канд. філос. наук, КНУТШ, Київ
aleksandra_d@ukr.net

ПЕРСПЕКТИВИ ЛІВИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ТА РУХІВ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

Криза лівого руху в Україні очевидна. Ліві сили відійшли на узбіччя державотворчих процесів, і зараз практично ні на що не впливають. Цю групу становлять: Комуністична партія України, Соціалістична партія України, Селянська партія України, Прогресивна соціалістична партія України, Всеукраїнське об'єднання лівих "Справедливість" та ін.

Остання партія, яку з натяжкою можна було назвати по-справжньому лівою – було КПУ, проте після останніх парламентських виборів комуністи втратили важелі впливу і народну підтримку та не потрапили до парламенту.

Незважаючи на те, що нова Верховна Рада позиціонує себе як перший проєвропейський парламент. Це зовсім не так, будь-який класичний

європейський парламент характеризується наявністю, як правих, так і лівих і центристських сил. Ми ж бачимо в Україні зворотну тенденцію відмови від лівих сил, яскравий приклад тому низький відсоток у КПУ.

Аналізуючи ситуацію, бачимо, що ідеологи лівоцентристських сил допустили останнім часом багато прорахунків у визначенні тактики і стратегії напрямків діяльності соціалістичних, соціал-демократичних, всіх інших лівих сил [Минуле, сучасне та майбутнє українських "лівих" / О. А. Котуков // Теорія та практика державного управління. – 2008. – Вип. 4. – С. 63].

Спроби лівоцентристів активізувати свій електорат через позапарламентські дії, акції протесту, збір підписів і т. і., як правило, успіхом не увінчалися. Навіть виходи на Першотравневі демонстрації були не велелюдними. Громадяни не поспішали під гаслами лівих захищати свої права і солідаризуватись з іншими.

Показовою була нещодавня ситуація в Москві. У 2014 році Кремлю не тільки вдалося в черговий раз вдало обіграти власний політтехнологічний проект "4 листопада" і змусити комуністів брати участь у святкуванні Дня народної єдності. Демонстративна участь комуністів у даному заході підкреслила, що значення радянського "7 листопада" остаточно загублено і владі вдалося повністю переіграти комуністів у символічному просторі.

Таким чином, можна впевнено стверджувати, що ліві сили втрачають свій вплив не лише в Україні, але й у країнах сусідах, де ще не так давно мали вагому підтримку електорату.

Сьогодні в Україні, де факто, вимальовується двох (трьох) партійна модель, де основні дійові особи – представники ліберального напрямку розвитку суспільства. Такий алгоритм розвитку держави не сприяє появі потужного середнього класу, становленню соціально-справедливого громадянського суспільства.

Проте через швидке зниження рівня економічного благополуччя українці все одно будуть дивитися в бік модифікованого марксизму-ленінізму. Через привабливу ідею соціальної справедливості й рівності всіх у благополуччі. Не потрібно забувати, що матеріальну основу соціалізму зазвичай вбачають у переважанні суспільних, колективних форм власності, а саме цієї ідеї набувають популярності в регіональній політиці. Особливо ліві підтримують створення унітарної децентралізованої держави з широкими повноваженнями місцевого самоврядування, виступають за визнання в Україні двомовності та надання російській мові статусу державної.

Така ситуація змушує ліві і лівоцентристські сили в Україні динамічно оновлюватись, повернутись обличчям до проблем людей, бути ближчими до суспільства, відходити від застарілих політичних догм, ставати сучасними прогресивними силами.

Лівим силам слід займати тверді позиції у відповідності із програмними принципами, від яких відступати зась. Співпрацювати із владою звичайно можливо. Але не можна поступатись принципами. Інакше втрачений електорат вже не повернути.

Поразка на виборах змушує ліві і лівоцентристські сили в Україні динамічно оновлюватися, змінюватися, дійсно повернутися обличчям до проблем людей, бути ближче до суспільства, відходити від застарілих політичних догм, ставати сучасними прогресивними силами. Цю тенденцію можна зокрема помітити в ініціативі Оксани Калетник, яка запропонувала наприкінці листопада 2014 року об'єднати під єдиними знаменами всі політичні сили з лівою ідеологією.

Проблема і слабкість лівих сил в тому, що на лівому фланзі не залишилося лідерів. Петро Симоненко зійшов зі сцени, і розглядати його перспективи не має сенсу. Потенційно відомі постаті піддалися миттєвим вигодам і фактично продалися олігархам, як Олександр Голуб, який увійшов у фракцію Сергія Курченко.

В якості дійсно реального лідера сьогодні можна розглядати тільки Оксану Калетник, якщо ж і вона не захоче ризикнути і взяти на себе цю роль, то лівим залишиться тільки сподіватися на повернення Леоніда Грача з Криму.

Можна сміливо стверджувати, що ламати через коліно таке злиденне соціалістичне суспільство як наше навіть благими капіталістичними методами просто не можна, та й не вийде! Усі ці псевдореформи, а простіше кажучи – пограбування більшої частини населення, загрожує появою озлобленого лівого електорату, а як результат – і нових або добре забутих старих політичних сил, які обов'язково захочуть прийти до влади. Вони дістануть з старого бабусиної шафи пронафталіненого ідеї, які знайдуть благодатний ґрунт в серцях зубожілих громадян.

В. О. Стегній, студ., КНУТШ, Київ
vstegniy@gmail.com

К. ДЖАНДА ПРО УНІВЕРСАЛЬНУ ТЕОРІЮ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ

Багато дослідників і минулого та сучасності прагнули розробити універсальну теорію політичних партій. Серед найвідоміших імен ми можемо зазначити Джованні Сарторі, Моріса Дюверже та без сумніву поставити в один ряд з ними американського дослідника Кеннета Джанду, що зробив вагомий внесок у дослідження розвитку універсальної теорії політичних партій. Базою його теорії стало масштабне дослідження: отримавши грант, він залучив до дослідження більше двох десятків теоретиків і два інформаційно-обчислювальних центри. Його команда досліджувала 158 політичних партій в 53 країнах десяти культурно-географічних регіонів світу. Таке масштабне дослідження не могло не залишити слід у науковому світі та мало досить сильний вплив на розвиток теорії політичних партій [Партологія : навч. посіб. / за ред. М. І. Обушного. – К. : Арістей, 2006. – 432 с.].

Для дослідження політичних партій необхідно визначити, що саме означає термін "політична партія". Кеннет Джанда говорить про два значення: широке та вузьке. У вузькому значенні партія- це команда людей,

що прагне контролювати державний апарат шляхом отримання перемоги на належним чином організованих виборах (Е. Даунс). Але, в такому визначенні є проблема: воно виключає багато партійних режимів, що існують поза межами С. Ш. А. Яскравим прикладом буде комуністична партія СРСР. Також, таке визначення виводить за рамки аналізу "анти-системні партії", як ті, що підривають існуючий режим (за Дж. Сарторі). Загальна теорія політичних партій не може ґрунтуватися на вузькому визначенні, яке не можна застосовувати до однопартійної системи і антисистемним партіям.

У широкому значенні, яке дає сам Кеннет Джанда, партія- це організація, що переслідує мету заміщення державних посад своїм визнаними кандидатами. Одним із ключових моментів є те, що кандидат справді повинен бути визнаним, тобто його ім'я повинно ідентифікуватися з назвою партії або з її символікою.

Важливою є така деталь, в обох випадках ми бачимо, що партія так чи інакше прагне посісти чільне місце у процесах управління державою шляхом фактичного заміщення посад своїми кандидатами. Тобто, вона фактично стає однією з основних управлінських сил в державі і має змогу впливати і регулювати як сам процес управління, так і політичний процес в самій державі.

Взагалі, питання про те, яке визначення партії обрати зумовлює підхід для побудови теорії політичних партій. Це можуть бути або партії, що діють у вільних умовах, або будуть включати в себе всі партії, що діють у світі. Тобто дослідження отримає універсальний характер. Як зазначає Джанда, то багато дослідників обмежились би "вузьким" визначенням (наприклад Шлезінджер), але спеціалісти по "третьому світу" просто не можуть без більш широкого визначення політичних партій. Тому, можна зробити висновок, що "широке" визначення для побудови універсальної теорії воно значно більше підходить [Джанда К. Сравнение политических партий: исследование и теория // Современная сравнительная политология : хрестоматия. – М., 1997].

Під час своєї спроби побудови універсальної теорії політичних партій на основі свого дослідження Кеннет Джанда виокремив 10 базових понять, що охоплюють усі найважливіші аспекти політичних партій: інституціоналізація, проблемна орієнтація, соціальна підтримка, організаційна складність, централізація влади, автономія, узгодженість, ступінь залучення, стратегія і тактика, урядовий статус. Саме ці десять понять допомагають створити цілісну картину при побудові теорії політичних партій. Ці категорії детально описані і для побудови універсальної теорії особливе значення мають такі категорії як: автономія (цю категорію можна визначити як структурну незалежність партії від інших інститутів та організацій, що діють в державі та поза її межами: можна визначити наскільки самостійним елементом державного управління є партія), стратегія і тактика (Кеннет Джанда зазначає, що у військовій справі під стратегією ми розуміємо план досягнення мети, а під тактикою – дії, вжиті для реалізації стратегії. Подібним чином, партійною тактикою на-

зивають діяльність партії щодо досягнення стратегічних цілей) та урядовий статус (це поняття відображає природу і ступінь участі певної партії в політиці. Виявлення цієї змінної відбувається у процесі дослідження електоральної потужності і політичного значення партії). Ці три категорії можуть пронизувати абсолютну більшість існуючих політичних партій, але й інші категорії теж є важливими у процесі створення такої теорії [Джанда К. Сравнение политических партий: исследования и теория // Современная сравнительная политология : хрестоматия. – М., 1997].

Стосовно можливості універсальної теорії політичних партій Кеннет Джанда дійшов такого висновку: в даний час її створити неможливо. Він ссилається на слова Моріса Дюверже, який казав ми знаходимось у замкненому колі: універсальна (загальна) теорія партій може бути розроблена тільки коли ми проведемо масштабні та фундаментальні дослідження, але їх неможливо провести через відсутність універсальної теорії партій. Джанда робить висновок, що нам не треба чекати пояснення всього від загальної теорії партій. Краще прийняти те, що універсальною теорією може бути сукупність взаємопов'язаних положень. Кожне з цих положень застосовується до широкого спектру явищ. "Наша цель – открывать острова, а не искать новые континенты" [Джанда К. Сравнение политических партий: исследования и теория // Современная сравнительная политология : хрестоматия. – М., 1997. – С. 138].

Кеннет Джанда не зміг створити універсальну теорію політичних партій, але залишив по собі вагомий слід у сучасній партології та широку базу даних з багатьох питань, що пов'язані з політичними партіями.

С. А. Теслюк, асп., КНУТШ, Київ
slsveta@gmail.com

ФАНДРАЙЗИНГ ЯК МЕТОД ОТРИМАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ У ВИБОРЧІ ФОНДИ КАНДИДАТІВ ТА ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ

У вітчизняній науці поняття "фандрайзинг" відносно нове, дослівно його трактують як "зростання фонду". Даний термін походить з двох англійських слів, а точніше від їх поєднання – "fund" (ресурси, фінансування) та "raise" (знаходження, збір). Фандрайзинг можна визначити як "сплановану і безперервну діяльність, спрямовану на забезпечення організації ресурсами, необхідними для реалізації її статутних завдань" [Лісовець О. В. Теорія і методика роботи з дитячими та молодіжними організаціями України : навч. посіб. / О. В. Лісовець. – К. : ВЦ "Академія", 2011. – С. 190. – (Серія "Альма-матер")]. В європейській та американській практиці термін "фандрайзинг" дуже відомий та розповсюджений (наприклад, в США існують, навіть, школи сучасного фандрайзингу). В англомовній літературі можна також зустріти словосполучення "political fundraising", який дослівно перекладається як політичний збір коштів.

Для залучення коштів у виборчі фонди кандидатів та політичних партій часто використовують різноманітні методи фандрайзингу, так як ця

діяльність може мати різні форми, джерела та завдання. Класичними джерелами фінансування фандрайзингу є:

- 1) пожертвування, вклади спонсорів (комерційних і державних організацій);
- 2) проведення благодійних заходів по збору коштів;
- 3) гранти, які розподіляються різними фондами;
- 4) фінансування з державного бюджету;
- 5) пожертвування приватних осіб [Филатова О. Г. Технологии и методы PR-продвижения информационных ресурсов. Вводный курс : учеб. пособ. / О. Г. Филатова. – СПб. : НИУ ИТМО, 2012. – 73 с.]

До основних завдань фандрайзингу можна віднести:

- 1) залучення ресурсів для реалізації виборчої кампанії;
- 2) формування нових ідей для реалізації майбутніх програм кандидатів/політичних партій;
- 3) підвищення іміджу кандидату/політичної партії та зміцнення довіри громадськості до нього/неї;
- 4) інформування громадськості щодо проблем, якими займається або які вирішує кандидат/політична партія;
- 5) аналіз ефективності діяльності кандидата/політичної партії.

Для успішного фандрайзингу необхідно чітко виокремити кількість, якість та джерела необхідних ресурсів, а саме:

1. Люди – визначити скільки необхідно людей для виконання поставлених завдань, якого професійного рівня, на який час, в чому вони можуть бути зацікавлені і яким чином задовольнити їх потреби в рамках можливостей проекту.

2. Обладнання – визначити, яке обладнання, в рамках якої вартості (можливо безкоштовно) необхідне, які є можливості його придбання в постійне або тимчасове користування, хто буде з ним працювати і хто буде його ремонтувати, чи можливо взяти його на баланс (варто пам'ятати про витрати на ремонт та матеріали, які іноді бувають дорожче самого обладнання).

3. Інформація – визначити, яка потрібна інформація, де вона може бути розміщена, як її можна отримати, де і в якому вигляді вона буде зберігатися, хто і яким чином буде займатися її збором, аналізом та систематизацією.

4. Час – визначити скільки необхідно часу на виконання поставлених завдань і яким чином можна зекономити час (наприклад, за рахунок використання інших ресурсів).

5. Гроші – визначити, скільки необхідно грошей для виконання поставлених задач, як їх можна залучити, чи є можливість їх отримати і чим готові пожертвувати заради їх отримання (часом, інформацією тощо) [Романюк А., Шведа Ю. Партії та електоральна політика / А. Романюк, Ю. Шведа. – Л. : ЦПД "Астролябія", 2005. – 366 с.]

Краще всього, коли головним збирачем коштів є сам кандидат, або лідер політичної партії. Оскільки лише кандидати-підприємці володіють такими власними фінансовими ресурсами, що не потребують жодних

благодійних внесків та пожертвувань для виборчого фонду і самостійно покривають всі витрати, але це рідкість. Зазвичай у депутатів власні ресурси дорівнюють від 10% до 30%, у інших категорій кандидатів – менше [Шведа Ю. Р. Політичні партії у виборах: теорія та практика виборчої кампанії : навч.-метод. посіб. / Ю. Р. Шведа. – К. : Знання, 2012. – 373 с.]. Тому для проведення успішної виборчої кампанії кандидату або політичній партії необхідно зайнятися фандрайзингом – пошуком грошей. Збір коштів є складним процесом, який потребує команди професіоналів, ретельної підготовки та чіткого плану дій. Наприклад, на президентську виборчу кампанію створюють спеціальний фінансовий комітет для збору коштів, який зазвичай очолює відома та авторитетна людина.

Шведа Ю. Р. виокремлює три важливих аспекти фандрайзингу, які варто пам'ятати;

1) чим раніше кандидат або політична партія розпочне освоювати кошти, то краще, оскільки на піку виборчої кампанії залучення кожного окремого голосу коштує значно дорожче, ніж на її початку;

2) чим раніше кандидат або політична партія визначить розмір фінансового забезпечення виборчої кампанії, то точніше і краще менеджер кампанії зможе побудувати тактичний план її проведення;

3) кількість залучених спонсорських коштів залежить від попередніх успіхів кандидата або політичної партії та суми зібраних коштів (що більше зібрано, то легше їх отримувати) [Шведа Ю. Р. Політичні партії у виборах: теорія та практика виборчої кампанії : навч.-метод. посіб. / Ю. Р. Шведа. – К. : Знання, 2012. – 373 с.].

Фандрайзинг, як напрям політичної діяльності, почав активно розвиватися і набувати популярності у вітчизняній політичній науці. Як показує світова практика, якщо правильно спланувати дану діяльність, то вона може перерости у велику окрему кампанію і досить легко залучити необхідні фінансові ресурси до виборчого фонду кандидата/політичної партії.

Підсекція

"ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА"

*Н. В. Бовкун, студ., КНУТШ, Київ
nbovkun77@gmail.com*

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ЗА ІММАНУЇЛОМ КАНТОМ

Кожного дня ми чуємо поєднання двох слів – громадянське суспільство. Однак, більшість із нас не розуміє значення та не бачить перспективи застосування. Сьогодні це питання є нагальним і потребує якнайшвидшого впровадження у наше з вами життя. Щоб детальніше зрозуміти цей термін пропонуємо розглянути тлумачення Іммануїла Канта.

Слід розпочати з того, що вчений вважав цю проблему важкою, але обов'язковою у вирішенні, бо наша з вами мета полягає у досягненні загального правового громадянського стану. Це правове громадянське суспільство ґрунтується на свободі, справедливості та рівності усіх громадян. Особливу увагу слід звернути на роль свободи у побудові такого суспільства, бо за словами вченого: "... такое общество, в котором максимальная свобода под внешними законами сочетается с непреодолимым принуждением, т. е. совершенно справедливое гражданское устройство, должно быть высшей задачей природы для человеческого рода, ибо только посредством разрешения и исполнения этой задачи природа может достигнуть остальных своих целей в отношении нашего рода".

Однак автор називає головною проблему людей – нетовариськість, яка спричиняє не тільки проблеми, але й створює боротьбу між людьми і є двигуном суспільства, бо "Вся культура и искусство, украшающие человечество, самое лучшее общественное устройство – все это плоды общительности, которая в силу собственной природы сама заставляет дисциплинировать себя и тем самым посредством вынужденного искусства полностью развить природные задатки" [Кант И. Идея всеобщей истории во всемирно-гражданском плане // Соч. : в 8 т. Т. 8. – М., 1994. – С. 12–28].

Як і в громадянському суспільстві держава має ґрунтуватися на праві і є об'єднанням великої кількості людей, які підпорядковані правовим законам. Тобто право покладене в основі суспільства, де влада належить народіві. Кант трактує право як прояв практичного розуму і єдине що відрізняє його від моралі – примус, бо моральні норми людина виконує сама без примусу, а з практичної точки зору людина поступово привчається бути хорошим громадянином [Нерсесянц В. С. Философия права : учеб. для вузов / В. С. Нерсесянц. – М. : Издательская группа ИНФРА, 1997. – С. 489].

Отже, питання стосовно громадянського суспільства постає у творчості Іммануїла Канта досить гостро та апелює як одне із провідних та важливих питань людства, яке потребує швидкого вирішення. Щоб зрозуміти суть цього поняття необхідно знати, що собою являє держава, яка є правовою і ця система права переноситься на громадянське суспільство. Поняття права є провідним і щоб досягти громадянського суспільства, кожен має спрямовувати свою життєдіяльність у правовому контексті.

*О. О. Дем'яненко, здоб., КНУТШ, Київ
aleksandradem@ukr.net*

АДМІНІСТРАТИВНА РЕФОРМА У КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

У сучасних умовах в Україні назріла необхідність реформ, важливе місце з-поміж яких займає реорганізація влади на місцях. Очевидним є те, що розвиток і зміцнення місцевого самоврядування сприятиме утве-

рдження України як демократичної правової держави та формуванню громадянського суспільства.

Основою для місцевого самоврядування є територіальна громада, ефективне функціонування якої є передумовою формування громадянського суспільства. Саме соціально-політичні зміни, що відбуваються на локальному рівні територіальної громади можуть характеризуватися як процеси й умови формування та розвитку громадянського суспільства в Україні.

Можна констатувати, що за роки незалежності в Україні так і не відбулося розвитку повноцінних правових, організаційних та матеріально-фінансових основ місцевого самоврядування. Разом з тим, системна державна політика щодо адаптації місцевого самоврядування до стандартів Європейського Союзу в умовах сучасних політико-правових реалій вимагає формування нової моделі місцевого самоврядування, оновлення суспільно-політичної ролі органів місцевого самоврядування та їх функціональних можливостей, а також конституційно-правової регламентації загальнодемократичної соціальної цінності цієї надзвичайно важливої для країни інституції.

На сьогодні керівництвом держави задекларовано проведення реформи місцевого самоврядування та територіального управління цілком. Основна мета її – передати органам місцевого самоврядування владу, можливість розпоряджатися ресурсами, землею, а також "перевернути" піраміду формування бюджету та створити систему, за якою б податки (більша частина) залишалася територіальній громаді. Базовим документом є Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. Вона визначає напрямки, механізми і строки формування ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади. Важливим є те, що в концепції окреслені проблеми, котрі потребують швидкого розв'язання. Це, насамперед, погіршення якості та доступності публічних послуг, розбіжність місцевої (на рівні області і району) політики щодо соціально-економічного розвитку з реальними інтересами територіальних громад, надмірна централізація повноважень органів виконавчої влади та фінансово-матеріальних ресурсів, відсторонення місцевого самоврядування від вирішення питань у сфері земельних відносин. Ці та інші проблеми передбачається вирішити покроково.

Реалізація концепції передбачається у два етапи:

1) внесення змін до Конституції України та розроблення і прийняття законодавчої бази;

2) уніфікація публічних послуг та визначення умов їх фінансування; інституційна реорганізація органів місцевого самоврядування та місцевих органів виконавчої влади на новій територіальній основі і, нарешті, проведення виборів.

У рамках цієї концепції передбачається прийняття ряду законів. Перш за все, внесення змін до Конституції України щодо реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади. Прийняття змін до Конституції сформує правову основу для законодавчого врегулювання порядку вирішення питань адміністративно-територіального устрою України, прийняття законів "Про місцевий референдум", "Про добровільне об'єднання територіальних громад" (ухвалено в першому читанні), внесення змін до Закону "Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів" (нова редакція) та ін.

Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України визначено центральним органом, який відповідає за реформування. Саме на його основі створено робочу групу з питань реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади, завданням якої є розроблення проекту змін до законодавчих актів, де будуть враховані питання розширення повноважень органів місцевого самоврядування.

Отже, важливим показником рівня розвитку громадянського суспільства є місцеве самоврядування. Саме на рівні сільського, селищного, міського врядування мають найповнішу реалізацію основні складові громадянського суспільства – громада та сформована нею представницька влада, ініціатива і контроль, інтереси та права кожної особи. Водночас місцеве самоврядування сприятиме активному становленню громадянського суспільства в Україні тоді, коли матиме достатньо повноважень для вирішення питань територіального рівня, буде незалежним від центральних органів влади не лише у політичному сенсі, а й фінансово. Саме тому в сучасній Україні законодавча база щодо місцевого самоврядування та умов його функціонування потребує суттєвого удосконалення. Вирішення цих та інших питань можливе виключно на законодавчому рівні за підтримки центральних органів влади та спільним бажанням законодавчої та виконавчої гілок влади розв'язати їх. Тому на часі – суттєве удосконалення національного законодавства щодо функціонування місцевого самоврядування та його практична реалізація.

*В. Ю. Демченко, студ., КНУТШ, Київ
vlada.demchenko0@gmail.com*

САМОВРЯДУВАННЯ ЯК НЕВІДЄМНА ЧАСТИНА ДЕМОКРАТІЇ (за працею Алексіса де Токвіля "Демократія в Америці")

Самоврядування – реальна можливість кожного громадянина брати участь в управлінні регіоном, місцевістю, державою з метою покращення якості свого життя та захисту приватних інтересів. Найперше поняття, що допоможе розкрити сутність самоврядування – автономія. Як пише Хантінгтон "Політична інституціоналізація в аспекті автономії означає

такий розвиток політичних організацій і процедур, за яких вони не є простими виразниками інтересів конкретних суспільних груп. Політична організація, що є інструментом конкретної політичної групи – сім'ї, клану, класу – не автономна і знаходиться на не високому рівні інституалізації" [Huntington S. P. Political order in changing societies. – 1996. – P. 39]. Варто зазначити, що поняття, які відносяться до сфери громадянського суспільства, мають безпосередній вплив на діяльність держави. Громадянське суспільство – високий ступінь розвитку суспільства, у якому його члени – громадяни широко наділені правами, використовують їх і мають обов'язок один перед одним, перед суспільством і державою. Термін "громадянське суспільство" дає можливість зрозуміти розбіжності між термінами "регулювання" і "управління", "суспільство" і "держава" [Beyond Toqueville: Civill Society and Social Capital in Cmparative Perspective / Michael W. Foley and Bob Edwards. – 1998. – 19 p.]. Так або інакше самоврядування є тим "містком", що поєднує громадянське суспільство та державу. Так як найпершим історичним прикладом, та найбільш дієвим, на мою думку, є громадянське суспільство в США, тому розібратися з питаннями самоврядування пропоную на основі праці Алексіса Де Токвіля "Демократія в Америці", де це питання розкрито опосередковано, що дає мені базу для власного дослідження.

Як вже було зазначено індивід для збереження своєї політичної значимості реалізовує власні зусилля у вигляді діяльності на рівні питань, що входять до компетенції органів самоврядування. Тут, на мою думку, виникає поняття "народовладдя", що зсередини характеризує демократичний режим. Основою реалізації народовладдя є компетентність та відповідальність кожного громадянина. Громадянином не може бути людина, що ігнорує інтереси суспільства, регіону, країни в цілому [Демократія? Нет! Народовластие / В. Львович. – С. 4]. Саме в Америці, що показала нам приклад "демократії", такі погляди склались історично. В своїй праці, Токвіль доводить нам, що переселенці, які прибули до берегів нового континенту були зовсім різними, так як прибули з середовища зі сформованими націями, але їхні схожості і поклали підґрунтя для об'єднання на найбільш демократичних началах. Еміграція в основному здійснювалась з економічних та релігійних причини. Як писав сам Токвіль " в Америку потрапляли далеко не найбагатші та не найщасливіші люди". Тим не менше, з політичних причин емігрували в основному освічені люди і сталося так, що кількість таких осіб в співвідношенні виявилася більшою ніж в європейських країнах. Саме вони складуть основу для управління країною. Яку роль в формуванні суспільства грають риси ментальності, права, " моральні закони", що дають поштовх для розвитку місцевого самоврядування в контексті громадянського суспільства? Моральні почуття об'єднують індивідів для спільної діяльності. Такі риси як доброта і дружелюбність, за умов правильних інституційних механізмів, забезпечують базу для суспільного блага [Beyond Toqueville: Civill Society and Social Capital in Cmparative Perspective

/ Michael W. Foley and Bob Edwards. – 1998. – 19 p.]. Як відомо саме суспільне благо і є метою громадянського суспільства.

З впевненістю можна сказати, що самоврядування є важливою складовою ефективною демократії. В політичній системі англо-американського типу воно дозволяє забезпечити широку залученість громадян до політичної влади і дає можливість враховувати інтереси багатьох громадян. Саме тому варто розібрати співвідношення самоврядування з ключовими її складовими: юридичною рівністю, верховенством права, політичною свободою.

Аналізуючи ґрунтовну працю Токвіля, варто зазначити, що юридична рівність, постає, як важливий чинник саме тому, що суспільство в Америці опирається на конституційні норми, що формувалися під впливом самоусвідомлення громадян. Конституція захищає права людини і дає достатньо широкий лоступ громадян до парламенту та виборів взагалі. Так як США в своєму розвитку не пройшли такий довгий шлях, як, до прикладу, Європейські країни, жителі Америки в свою чергу пристосували вже знані для себе закони в новій країні, звичайно ж пристосували їх до своїх вимог. Саме ця нова держава і є тим "золотим" прикладом дотримання конституційних норм.

Найбільш повчальним є законодавство тієї епохи. Саме в ньому переважно треба шукати ключ до великої соціальної загадки, яку в наш час представляють для всього світу Сполучені Штати [Democracy in America / Alexis de Toqueville ; transl. by H. Reeve. – 2002–2013. – P. 79].

Рівність викликає у громадян схильних до вільних інститутів. Та постійна незалежність, якою вони користуються як у відносинах з рівними собі так і в особистому житті, викликає в них незадоволеність владою і формує в них поняття політичної свободи і прихильність до неї. Політична свобода реалізується і всередині держави і в міждержавних відносинах. Вільні громадяни підтверджують свій вплив на справи в державі через самоврядування.

Справедливість, " найвища чеснота", як зазначав Платон завершує цю систему взаємозв'язків. А на рівні вже об'єднання людей, яким є громадянське суспільство справедливість регулюється за допомогою закону, в основу якого і лягають моральні принципи, для збереження " балансу" в суспільстві та державі. Таким чином можна прослідкувати цілу " мережу" зв'язків між ознаками демократії та їх зв'язок з самоврядуванням.

Досідник зазначає: "Оскільки в епоху рівності ніхто не зобов'язаний розраховувати на значну підтримку з боку, кожен індивід є одночасно незалежним і беззахисним. Ці два стани, які не слід змішувати ні розділяти, створюють у людини демократичного суспільства двоякі інстинкти. Незалежність надає йому впевненості і відчуття власної гідності серед рівних, а безсилля дає йому час від часу відчуті необхідність підтримки, яку йому ні від кого чекати, оскільки всі оточуючі його однаково слабкі і байдужі. У своєму відчаї він неусвідомлено схиляється до громади, яка в самотності підноситься серед загального занепаду. Саме до неї звертається він постійно зі своїми потребами, врешті-решт починає сприй-

мати її як єдині опору, необхідну у власному безсиллі" [Democracy in America / Alexis de Toqueville ; transl. by H. Reeve. – 2002–2013].

Вищесказане дає мені можливість з впевненістю сказати, що самоврядування є способом досягнення стабільного розвитку держави і політичної участі громадян. Воно дозволяє громадянам самим "будувати" державу, без контролю з боку центральної адміністрації. Локальні справи повинні вирішуватися жителями, які бачать ситуацію "зсередини", і саме тому, механізм, який виник в Америці, на мій погляд, виявився в цьому плані дієвим.

А. В. Євсюкова, студ., КНУТШ, Київ

Anastasia_evs@ukr.net

ГРОМАДЯНСЬКЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Удосконалення будь-якого суспільства неможливе без систематичної й цілеспрямованої роботи з формування та розвитку особистості, особливо це стосується молодого покоління. А досягти зрілості як особистість людина здатна лише через громадянське бачення світу, через оцінку всього, що відбувається навколо, з позицій власної активної участі й відповідальності за те, що відбувається в суспільстві. І хоча потреба бути громадянином своєї держави є цілком природною, сама собою вона не зможе реалізуватися. Допомогти в цьому молоді як рушійній силі громадянського суспільства, покликане громадянське виховання.

Сучасна освіта в усьому світі повинна ставити проблему виховання громадянина на одне з перших місць, оскільки добре відомою є незаперечна істина: щоб демократія стала реальністю життя, потрібна зацікавленість людей у досягненні суспільно важливої мети і відповідальність за долю суспільства як за свою власну; потрібне сприяння зближенню інтересів особи, суспільства, держави і подолання або хоча б послаблення суперечностей між ними. У сучасному суспільстві актуальність громадянського виховання молоді великою мірою зумовлюється потребою державотворчих процесів на засадах гуманізму, демократії, соціальної справедливості.

Існує чимало визначень громадянського виховання молоді. Одне з них визначає його, як активний процес формування громадянськості як інтегрованої якості особистості, що дає можливість людині відчувати себе морально, соціально, політично та юридично дієздатною та захищеною. Крім того його визначають як процес досягнення почуття єдності й політичної компетентності, поваги до свого та інших народів, прав, інтересів і цінностей, формування культури поведінки особистості, що ґрунтується на нормах моралі, законів, традицій [Аббас Н. О. Роль та місце громадянської освіти в демократичному вихованні підростаючого покоління / Н. О. Аббас // Виховна робота в школі. – 2012. – № 2. – С. 37–38].

Громадянське виховання спрямоване на вироблення у молодого покоління певних ціннісних установок та орієнтацій, а також формування

певних якостей, таких як солідарність, відповідальність, почуття єдності зі своїм народом, справедливість, толерантність, компромісність, моральність, повага до ближнього та бажання й готовність до колективної співпраці. Таким чином, в широкому значенні, завдання громадянського виховання молоді в сучасному суспільстві полягає в тому, щоб навчити молоду людину, громадянина бути патріотом своєї держави, навчитись узгоджувати власні і національні інтереси, усвідомлювати потреби нації і брати активну та відповідальну участь в житті своєї країни. Як зазначає дослідник І. Юцишин: "Сучасного громадянина, в будь-якій державі, треба так виховати, щоб в часи нормального і спокійного життя народу він здатний був до щоденної продуктивної і творчої праці, котра підносить міць і культуру держави, а в хвилини нещастя і небезпеки здатний до жертв і посвяти для загального добра". Актуальною є сьогодні проблема громадянського виховання й для України, завданням якого є формування ідеалу українця як громадянина, патріота, який усвідомлює себе частиною нації, шанує закони і традиції України, наділеного почуттям національної гордості та відповідальності за долю своєї Вітчизни [Сенько В. В. Громадянська освіта як чинник становлення демократичної політичної системи : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / Володимир Вікторович Сенько. – К., 2012. – 179 с.].

Потрібно зауважити, що в кожній державі існує своя модель, концепції громадянського виховання, які залежать виключно від соціально-політичної ситуації, та відповідно до тих питань та проблем на вирішення яких націлене громадянське виховання. Можна виокремити 3 моделі, іноді їх визначають як підходи до громадянського виховання у зарубіжній науковій літературі, а саме: civic education, citizenship education, education for democracy.

Civic education – підхід для позначення явища громадянського виховання, особливістю якого є акцентування уваги на підготовку індивідів до активного життя в умовах громадянського суспільства (Сполучені Штати Америки);

Citizenship education – підхід для позначення явища громадянського виховання, головну увагу в якому приділено статусу громадянина, його правам і обов'язкам і акцентується увага на поширенні інформації про можливості демократичної участі в житті громади, суспільства та держави (Велика Британія);

Education for democracy – підхід для позначення явища громадянського виховання, де головним завданням його є поширення знань про демократичні цінності (Польща, Україна) [Мошер Р., Кенни Р., Гаррод Э. Воспитание гражданина: демократические школы / под общ. ред. Т. Э. Балуйан, Е. Я. Мигунова, Е. И. Яковлева. – М. : Народно образование, 2006. – 232 с.].

Таким чином, забезпечення якісного і гідного рівня громадянського виховання молоді в сучасному суспільстві є необхідною умовою не тільки формування людини і справжнього громадянина, а й розбудови демократії та вирішення багатьох суспільно значущих питань та проблем.

ПОЛІТИЧНА ВІДКРИТІСТЬ В ПРОЦЕСІ ДЕМОКРАТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Децентралізація надання послуг повинна супроводжуватись більшим місцевим демократичним контролем, "уповноваженням" і підвищенням участі громадян. Сфера політичної відкритості передбачає підвищення демократичних або політичних можливостей людей, а не просто поліпшення ефективності й результативності постачання благ і послуг. Це означає поширення демократичного контролю на менеджеріальні утворення – консультантів і контори, що розквітли у політиці відкритості ринкового характеру, кризь посилювальні й реформаційні конституційні утворення, а також посилення відповідальності й оцінювання "знизу вгору" де дослідження й аналіз публічної політики відіграють важливу роль, так це в світі. Сьогодні багато хто навчається мистецтву "робити свій бізнес", і дуже мало отримують знання про організацію демократії [Бюлер К. Теорії мови. Репрезентативна функція мови. – М. : Прогрес, 1993. – С. 518].

Політична відкритість – неформалізована політична сфера, доступна всім бажаючим області вільного обговорення громадянами суспільно значущих питань. Сфера політичної відкритості ближче, ніж парламентський комплекс, до сфери приватного життя, де вперше виражаються соціальні проблеми, пов'язані з неврахуванням потреб будь-яких груп або провалами в регулятивній діяльності державного апарату. Проблеми, які переживає в особистому досвіді індивідів як їх незадоволеність або фрустрація, спочатку артикулюються повсякденною мовою у спілкуванні в сім'ї, в колі друзів, зі знайомими, сусідами, колегами по роботі. Ця мережа взаємодій і становить приватну сферу. Сфера політичної відкритості, зважаючи на неформалізований характер, не відділена жорсткої гранню від приватної сфери і тому має більшу чуйність, ніж інституціоналізована політична система, до нових соціальних проблем. Вона їх відстежує, привертає до них увагу, драматизує їх таким чином, щоб за їх вирішення бралися законодавчі органи. Недовірлива, підозріла громадськість також пильно стежить за тим, як ці проблеми вирішуються. Обговорення всіх "великих питань" останніх десятиліть в сучасних демократичних суспільствах ініціювалося не представники державного апарату або членами парламенту. Ризик, пов'язаний з великомасштабними технологічними проектами і науковими експериментами, загрози навколишньому середовищу, глобалізація і проблеми нового економічного порядку, мультикультуралізм, неподолана соціальна та економічна нерівність жінок – всі ці питання піднімалися спочатку в сфері політичної відкритості і лише потім ставилися на "порядок денний" для розгляду в рамках інституціоналізованої політичної системи. Виняток становить,

мабуть, міжнародний тероризм. Обговорення цієї найгострішої на даний момент проблеми почалося фактично одночасно як в офіційній, так і неформалізованій публічній сфері.

Інтерпретуючи сферу політичної відкритості як область вільної мови і вчинку, Арендт виступає спадкоємицею тієї традиції в тлумаченні політики, яка була закладена Аристотелем: політика повинна бути вільною від примусу і забобонів взаємодією рівних громадян, які, взаємно формуючи і освічуючи один одного, знаходять в цьому спілкуванні знання, що дозволяє їм виробити рішення щодо спільного життя [*Арендт Х. Vita activa, или о деятельности жизни.* – СПб. : Алетейя, 2000. – Р. 329].

Оскільки право спирається на силу державного примусу, воно може забезпечити підпорядкування значимим нормам навіть з боку тих індивідів, у яких в процесі соціалізації не відбулася інтерналізація моральних принципів і які керуються в своїй поведінці виключно власними інтересами. Право, не цікавлячись свободою волі, тобто здатністю особистості добровільно пов'язувати свою волю, накладає зовнішні обмеження на свободу вибору. Воно орієнтоване на цілераціональну поведінку суб'єкта, що виходить зі своїх переваг. Тому "в тій мірі, в якій моральне пізнання недостатньо укріплено в мотивах і установах своїх адресатів, воно має бути доповнене правом, яке примушує до поведінки, яка погоджена з нормами, залишаючи мотиви і установки відкритими. Примусовий закон покриває нормативні очікування погрозами санкцій таким чином, що адресати можуть обмежитися розсудливим розрахунком наслідків" [*Habermas J. Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy.* – Cambridge : Polity Press, 1996. – Р. 116].

Спираючись в своєму аналізі формальних характеристик правових норм на кантівське поняття легальності, Ю. Габермас, однак, не слідує за Кантом в розумінні цих аспектів легальності як обмежень моралі. Кант отримує юридичні закони шляхом обмеження моральних законів у зазначених трьох аспектах. "Ця конструкція направляє інтуїцію в дусі Платона, що правовий порядок імітує ноуменальний порядок" царства цілей "і в той же час втілює його в феноменальному світі. Більш конкретно, спадщина Платона проявляється в подвоєнні права на природне і позитивне право. Правовий порядок може бути легітимним, тільки якщо він не суперечить основним моральним принципам. Проте це посилення на мораль не повинна привести нас до помилкового плекання моралі над правом, як яби існувала ієрархія норм. Поняття більш високого закону (тобто ієрархія правових порядків) належить до досучасного світу. Швидше автономна мораль і встановлене право, яке залежить від обґрунтування, знаходяться у відносинах додатковості" [*Habermas J. Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy.* – Cambridge : Polity Press, 1996. – Р. 106].

Отже в політичній сфері трансформаційні процеси здійснюються в напрямках формування системи влади на правовій основі; забезпечення законодавчого, конституційного розвитку країни; удосконалення системи

виборів; створення інституту парламентаризму; реформування судової системи; формування інституту місцевого самоврядування; створення партійної системи і розвитку політичного плюралізму; функціонування незалежних засобів масової інформації; формування нової політичної еліти тощо. Ці трансформації відображають модернізаційну політичну стратегію суспільства – рух до демократії. Незважаючи на багатоаспектність процесів демократичних трансформацій, їх слід розглядати як ланки єдиного глобального процесу демократизації, оскільки вони об'єднуються як спробами переходу від недемократичних форм правління до демократичних, так і деякими загальними факторами. Демократичні перетворення є, по суті, процесом руху до відкритого суспільства з властивим йому плюралізмом у політиці, економіці, культурі, розвиненими структурами громадянського суспільства і правової держави.

*Г. В. Куліш, студ., ДонНУ, Вінниця
kulish.anna@bk.ru*

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО В УКРАЇНІ: АНАЛІЗ ЧИННИКІВ НЕЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ

Останні події в Україні свідчать, що українці як нація спроможні на консолідовані дії заради захисту ключових цінностей: свободи, демократії, європейського вибору. Ефективна, стабільна демократія не можлива без розвинутого громадянського суспільства – політичного інституту, що дозволяє кожному громадянину контролювати державну владу, брати участь у вирішенні ключових політичних питань, захищати та реалізовувати свої права.

Теорію громадянського суспільства було започатковано ще у XVII–XVIII століттях. Відтоді багато дослідників зробили свій вклад у її розвиток. Основні положення розробили такі видатні мислителі, як Дж. Локк, А. Фергюссон, Ш. Монтеск'є, І. Кант, Ф. Геґель, Алексіс де Токвіль, тощо. Дослідження громадянського суспільства продовжують й сучасні зарубіжні та вітчизняні науковці: Н. Чандок, А. Догерті, Дж. Кін, Е. Арато, У. Уейр, О. Дергачова, Г. Зеленько, А. Карась, І. Кресіна, Л. Кочубей, М. Михальченко, М. Рибачук, Ф. Рудич, А. Сіленко, Г. Щедрова та ні. Незважаючи на існуючий науковий доробок, окремі аспекти теорії і практики громадянського суспільства потребують подальшого вивчення, зокрема специфіка його функціонування в Україні. Отже, метою цього дослідження є аналіз чинників неефективності, слабкості громадянського суспільства в Україні на сучасному етапі.

У сучасній політологічній науці термін "громадянське суспільство" використовується як в широкому, так і у вузькому значеннях. У широкому – громадянське суспільство включає всі соціальні структури і відносини, які безпосередньо не регулюються державою. Воно виникає і змінюється в ході природно історичного розвитку як автономна, безпо-

середньо не залежна від держави сфера [Александров В. М. Політологія : навчальний мінімум [Електронний ресурс] / В. М. Александров. – Режим доступу : <http://refrend.ru/994266.html>]. У вузькому контексті – це суспільство на певному етапі свого розвитку, коли воно виступає соціально-економічною основою демократичної і правової держави. Сучасне розуміння громадянського суспільства в політології переважно виходить з цього вузького. Серед базових передумов громадянського суспільства дослідниками називаються наступні: законодавче закріплення юридичної рівності людей на основі наділення їх правами і свободами; юридична свобода людини, обумовлена матеріальним благополуччям, свободою підприємництва, наявністю приватної власності, яка є економічною основою цивільного суспільства; створення механізмів саморегуляції і саморозвитку, формування сфери невідданих відносин вільних індивідів, що володіють здатністю і реальною можливістю здійснювати свої природні права [Александров В. М. Політологія : навчальний мінімум // [Електронний ресурс] / В. М. Александров. – Режим доступу : <http://refrend.ru/994266.html>].

Наразі в Україні громадянське суспільство залишається неконсолідованим та значно відстає у своєму розвитку від громадянського суспільства європейських країн в цілому та постсоціалістичних країн Центральної та Східної Європи зокрема. Успішному розвитку громадянського суспільства в Україні заважає низка об'єктивних та суб'єктивних чинників. Серед об'єктивних причин, що заважають Україні вже сьогодні мати розвинуте громадянське суспільство, на наш погляд, слід виділити наступні.

По-перше, це соціальна структура сучасного українського суспільства, в якій фактично відсутнім є середній клас. Саме середній клас, який в демократичних суспільствах становить основу соціально-економічної стабільності та виступає дієвим елементом громадянського суспільства, в Україні починає формуватися з середини 1990-х років, а сьогодні значна частина тих, хто на початку XXI століття зараховував себе до цієї категорії, опиняється на нижчих щаблях соціальної драбини. Соціальна неструктурованість суспільства та його надмірна поляризація обумовлюють той факт, що влада залишається об'єктом виняткових інтересів політичної еліти та корпоративних (а фактично олігархічних) груп.

По-друге, розвиток громадянського суспільства в нашій країні гальмує домінування підданського типу політичної культури, що є головним наслідком довготривалого панування радянської системи, і зокрема тотальної ідеологізації суспільства в Україні. Одна з головних ментальних рис українців – відчуження від суспільних та політичних справ, пасивність; фактично життя за принципом: "моя хата з краю, нічого не знаю"; панування різноманітних патерналістських стереотипів, щодо держави, лідерів, комплекс меншовартості. Неучасть населення у суспільних справах підтверджується і статистикою, зокрема в Україні на 10 тис. населення зареєстровано лише 14 громадських організацій. В той же час, в Угорщині на 10 тис. населення діють 46 організацій, у Хорватії – 85, а

в Естонії – 201. Частка громадських організацій у ВВП України становить лише 0,24 %, тоді як у Бельгії – 5 %, у Канаді – 7,9 % [Правові умови розвитку громадянського суспільства в Україні. Що потрібно зробити? / М. В. Лациба, А. О. Красносільська [та ін.] ; Укр. незалеж. центр політ. дослідж. – К. : Агентство "Україна", 2011. – 132 с.]

Слід також зазначити, що поряд з об'єктивними причинами суттєву роль у гальмуванні ефективності функціонування громадянського суспільства в Україні мають й суб'єктивні чинники, найголовнішими з них є: надмірна бюрократизація влади; недостатньо сприятливе законодавче середовище; домінування кланових інтересів; низький рівень довіри до державних органів влади і політичних партій; невідповідність між законодавчо закріпленими в Конституції України правами та свободами громадян та реально існуючими порядками їх виконання, люмпенізація чисельних верств населення.

Таким чином, слабкість та неефективність громадянського суспільства в Україні обумовлюється низкою як об'єктивних, так і суб'єктивних чинників. Для мінімізації, припинення їх впливу слід впроваджувати реформи у політичній та економічній сферах, а також у системі політичного виховання громадян, причому слід зауважити, що результати їх дій можуть проявлятися досить повільно і будуть відчутними тільки з часом. Проте, відсутність реформ, спрямованих на розбудову громадянського суспільства може мати катастрофічні наслідки для нашої країни вже сьогодні, оскільки соціальний протест може бути підкріплений силою військової зброї.

*Р. О. Лексіков, студ., КНУТШ, Київ
romanleksikov@gmail.com*

ЕТИЧНІ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРИЙНЯТТЯ ПОЛІТИЧНИХ РІШЕНЬ В ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИЦІ СУЧАСНИХ КОНЦЕПЦІЙ ДЕМОКРАТІЇ

Ліберальне тлумачення свободи діяльності обраних представницьких політичних органів та їх членів у ХХ столітті зазнало справедливої критики: де-факто відбулася так звана "олігархізація влади". Представницькі органи перетворилися на суб'єкт волонтаристської політики, або ж на об'єкт тиску зі сторони панівних верств у суспільстві, втративши свою представницьку функцію. Таким чином, ідея народу як носія влади була повністю нівельована на практиці. Не останню роль у таких метаморфозах відіграв економічний авторитаризм, та монополізація ринку, які характеризуються зосередження матеріальних ресурсів під контролем невеликої групи їх власників. Така модель суспільно-політичного устрою піддалася остракізму зі сторони революційних лівих, лібертарних та анархічних теоретиків, які в свою чергу запропонували альтернативну модель, що базується на принципах суверенітету особистості, який може бути втіленим лише за умов прямої, як полі-

тичної, так і економічної демократії – тобто ідеї участі у виробленні і реалізації політичних рішень усіх осіб, на яких це рішення поширюється [Bookchin M. The Politics of Social Ecology: Libertarian Municipalism / M. Bookchin. – Montreal : Black rose books, 1997. – 204 p.]. Проте ці ідеї зазнали критики зі сторони консервативно налаштованих прихильників існуючих порядків. На їх думку, такі ідеї є утопічними, адже механізм їх широкого впровадження відсутній.

Основними напрямками критики ідей прямої демократії з точки зору їх практичної реалізації є, по-перше, неможливість організованого проведення процесу вироблення і прийняття рішень за умови великої кількості учасників, по-друге, наявність негативних ефектів масової поведінки під час таких заходів, по-третє – низький рівень обізнаності у питаннях та проблемах, що вимагають колективних рішень. В епоху широкого використання інформаційних технологій у всіх сферах життя людства, розвитку політичної освіти, нових досліджень в галузі теорії прийняття рішень, та якісно нового рівня соціалізації нових поколінь, прихильники ідей подальшої демократизації суспільства не лише теоретично відреагували на закиди опонентів, але й змогли практично реалізувати деякі з механізмів direct democracy. Методи втілення ідей прямої демократії у сучасному світі можна поділити на 4 основні групи: референдум, імперативний мандат, народне обговорення та народна ініціатива (у тому числі – зустрічна пропозиція). Найбільш популярною формою впровадження таких методів є застосування інформаційних технологій під час колективного обговорення і прийняття політичних рішень. По-перше, це дозволяє розробити і якісно застосувати сучасні механізми прийняття рішень в даних процесах (тут дуже важливим є досконала система модератії). По-друге, дистанційне обговорення виключає негативні аспекти масової поведінки. Наявність цієї форми втілення прямої демократії не вимагає первинної авторитарної організації зацікавлених учасників, а надає можливість для політичної самоорганізації. Також цей метод електронної демократії може суттєво удосконалювати представницьку систему, повністю її не руйнуючи (наприклад, у випадку застосування принципу імперативного мандату деякою групою населення по відношенню до обраного ними представника у законодавчому органі країни чи органі місцевого самоврядування). У такому випадку і третя виокремлена проблема (компетентності, необхідної для прийняття рішення), зникає – за умови матричного делегування довіри. Застосування електронних методів в електоральному процесі збільшує вірогідність справедливого і чесного референдуму, а також збільшує кредит довіри населення до цієї процедури. Адже після проведення "референдумів" у III Райху, Республіці Білорусі, в Криму та на Сході України, цей метод, зважаючи на недосконалість процедури проведення та підрахунку голосів, викликає серйозний скептицизм. Конкретним механізмом реалізації ідей прямої демократії на сьогодні можемо назвати практику асамблей. Асамблея є ідеальним механізмом з точки зору організації процесу при-

йняття і реалізації політичних рішень. Сучасна практика асамблей є останньою на даний момент гілкою еволюції інституцій і процесів колективної дії в політичній та економічній сферах Практика асамблей пройшла складний історичний розвиток [Остром Е. Керування спільним. Еволюція інституцій колективної дії / Еліно́р Остро́м ; пер. з англ. Т. Монтян. – К. : Наш час, 2012. – 398 с.]. На думку автора, практика сучасних асамблей як механізму втілення ідей прямої демократії побудована на основі останніх досліджень в галузі теорії прийняття рішень [Clemen R. Making Hard Decisions: An Introduction to Decision Analysis [Електронний ресурс] / R. T. Clemen. – 3d ed. – Режим доступу : [https://books.google.com.ua/books?id=CNMbBQAAQBAJ&pg=PA19&lpg=PA19&dq=%28Robert+Clemen.+Making+Hard+Decisions:+An+Introduction+to+Decision+Analysis,+2nd+edition.&source=bl&ots=WQKv4mmslu&sig=V6RDy9BMAJMyUo1V0mMOxPpXvI&hl=ru&sa=X&ei=xSjzVNf9EcyAUdOKgugD&ved=0CGMQ6AEwCTgK#v=onepage&q=\(Robert%20Clemen.%20Making%20Hard%20Decisions%3A%20An%20Introduction%20to%20Decision%20Analysis%2C%202nd%20edition.&f=false](https://books.google.com.ua/books?id=CNMbBQAAQBAJ&pg=PA19&lpg=PA19&dq=%28Robert+Clemen.+Making+Hard+Decisions:+An+Introduction+to+Decision+Analysis,+2nd+edition.&source=bl&ots=WQKv4mmslu&sig=V6RDy9BMAJMyUo1V0mMOxPpXvI&hl=ru&sa=X&ei=xSjzVNf9EcyAUdOKgugD&ved=0CGMQ6AEwCTgK#v=onepage&q=(Robert%20Clemen.%20Making%20Hard%20Decisions%3A%20An%20Introduction%20to%20Decision%20Analysis%2C%202nd%20edition.&f=false)].

Але, у теорії та практиці прямої демократії, окрім процесуальних існують також і етичні проблеми. Найсуттєвіша з них полягає у виборі принципу прийняття рішення за умов відсутності одностайності. З одного боку, принцип консенсусу є оптимальним, оскільки за цієї умови прийняте рішення буде виражати волю усіх. Але з іншого боку, широке застосування цього принципу неможливе в умовах існування постійних конфліктів економічних інтересів (що є невід'ємною ознакою капіталістичного ладу), а також у ситуації, яка вимагає оперативного прийняття складного рішення при відсутності одностайності. Наступною етичною проблемою є антагонізм між "демократією" як колективною волею та необхідністю збереження і максимальної реалізації свободи особистості та прав меншин. Але дану дилему принципи прямої демократії розв'язують краще, ніж інституції демократії представницької, оскільки запроваджене правило (прийняте рішення поширюється лише на тих осіб, які брали участь у його прийнятті, до прийняття рішення допускаються ті особи, на яких воно згодом поширюватиметься) не залишає місця для політичного авторитаризму, дискримінації меншин, звуження особистої свободи індивіда та розвиває особисту відповідальність. Звісно, для запровадження в дію цього стрижневого правила, необхідна висока мобільність населення, принципово нова міграційна політика та ревізія сутності і значення держави. Додатковим виходом з цієї етичної дилеми і практика зустрічної ініціативи (альтернативи, що пропонується до реалізації тими, хто незадоволений вибором висунути до обговорення і прийняття рішенням).

Таким чином, ідея прямої демократії може бути реалізована за допомогою створених механізмів, але лише за умов низових комплексних змін у суспільстві, а також здатна кардинально удосконалити та модернізувати сучасні інститути демократії представницької.

**ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО:
ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ
В ПРОЦЕСІ ДЕМОКРАТИЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ**

Починаючи з часу проголошення незалежності України проблема формування громадянського суспільства є актуальною. Демократичний шлях розвитку передбачає суттєві інституційні, функціональні, політико-правові перетворення, в контексті яких громадянське суспільство виступає своєрідним індикатором готовності громадян дотримуватися загальноцивілізаційних норм співжиття. Громадянське суспільство формується історично, відображаючи якісні характеристики суспільства, набуті в процесі його розвитку і спирається на самоврядний потенціал громадян, здатних до самоорганізації. Сучасні українські реалії доводять, що рівень громадянської свідомості значно зріс. А тому дослідження співвідношення ролі держави і громадянського суспільства розкривають нові горизонти для наукового обґрунтування функціонального призначення і особливостей функціонування громадянського суспільства.

Ідея громадянського суспільства формується в епоху Античності у працях мислителів Стародавньої Греції і Риму. Зокрема Платоном і Аристотелем вперше було обґрунтовано відмінності між приватними і суспільними інтересами людини в рамках її життєдіяльності в місті-полісі. Цицерон розвивав ідею асоціації рівноправних громадян, які проживають у місті, тому принципових відмінностей між поняттями "державна" і "суспільство" не розкривав. Подальшого розвитку ідея становлення громадянського суспільства набуває в період обґрунтування ідеї "природних прав" людини. Збагатили теорію громадянського суспільства Н. Макіавеллі, Г. Гроцій, Б. Спіноза, Т. Гоббс, Ж.-Ж. Руссо, Дж. Локк, Г. Гегель, М. Драгоманов, М. Грушевський та ін.

Сучасна політична наука розглядає громадянське суспільство як складний феномен. Відомі дослідники, розвиваючи основоположні ідеї громадянського суспільства класиків світової політичної думки, розкривають сучасне розуміння цього поняття. Дослідженню різних аспектів проблеми формування і функціонування громадянського суспільства присвячені праці Дж. Александера, Т. Парсонса, Ю. Хабермаса, Ф. Шміттера, А. де Токвіля та ін. Для розвитку української політології неабияку цінність мають праці вітчизняних науковців, які досліджують особливості становлення і розвитку громадянського суспільства в Україні. Дослідженню цієї проблематики присвячують свої праці В. Горбатенко, Ф. Рудич, А. Колодій, О. Скрипнюк, Ю. Шайгородський, В. Якушик, О. Якубовський та ін. Сучасне поняття громадянського суспільства формується навколо його розуміння як суспільства громадян, яким властиві розвинуті економічні, соціальні, політичні, культурні, моральні та інші якості

та яке спільно з державою утворює розвинуті правові відносини. Передумовами формування зрілого громадянського суспільства є вільна особистість, наділена правами і свободами, ринкова економіка за умов існування різних форм власності, реальна багатопартійність і розгалужена мережа громадських об'єднань і рухів, обмеженість впливу держави на діяльність ЗМІ, формування громадської думки тощо.

Зріле громадянське суспільство, його ефективну діяльність вважають однією з ознак демократії. Важливо врахувати, що громадянське суспільство не має однакової цінності для сучасних теорій демократій. Залежно від моделі демократії змінюється підхід ролі і місця громадянського суспільства, його структури і функцій. Теорії плюралістичної, корпоративної, соціалістичної, деліберативної демократії визнають громадянське суспільство невід'ємним актором політичного процесу. У теоріях ліберальної, елітарної демократії, демократії участі громадянське суспільство є цінним у частині розвитку окремих складових демократичного процесу (захист прав людини, здійснення громадського контролю політичних інститутів, формування політичної культури тощо) [Андрійчук Т. Концепт громадянського суспільства в сучасних теоріях демократії // Політичний менеджмент. – 2012. – № 1–2. – С. 13–14].

Громадянське суспільство в сучасній Україні, попри високу динаміку його внутрішніх перетворень з огляду на події 2014 року, ще не можемо вважати зрілим в повній мірі. Проте українське громадянське суспільство зразка 2015 року набуває нових рис і виконує ряд функцій, які демонструють його сильні сторони і підкреслюють важливу роль в політичній системі суспільства. До таких можемо віднести: відносну відокремленість від держави, яка залишається партнером, проте втрачає риси провідної політичної сили; структурованість і самоврядність, як внутрішню здатність до вирішення проблем економічного, соціального, політичного, духовного, культурного характеру поза межею державного втручання; широкі комунікативні можливості, завдяки яким створюється альтернативні канали поширення інформації, зокрема через соціальні мережі; множинність інститутів і плюралізм у задоволенні індивідуальних і групових інтересів різних соціальних верств, їх кореляція із загальносуспільними інтересами; плюралістичне оформлення неполітичних відносин у суспільстві. Важливим є розвиток окремих напрямків у діяльності громадянського суспільства, зокрема значну активізацію його мілітарних і гуманітарних форм: громадські ініціативи, волонтерство, самодіяльний протестний рух, формування сил територіальної оборони, представництво у переговорних процесах (звільнення заручників, обмін військовополоненими) тощо.

Громадянське суспільство сучасної України набуває ознак самоврядного, самоорганізованого, гнучкого і мобільного суб'єкта політичного процесу. А тому в сучасних умовах тільки оптимальна комбінація поєднання функцій держави і громадянського суспільства, а це понад 90 тис. громадських організацій, забезпечить цілісний вектор демократичного розвитку.

*Д. О. Лиховид, асп., НаУКМА, Київ,
Т. В. Семігіна, д-р політ. наук, АПСВіТ, Київ
tetyanasemigina@gmail.com*

ПРАКТИКИ САМООРГАНІЗАЦІЇ В ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ УКРАЇНИ

Події, що відбуваються в Україні протягом останнього року, активізували дискурс побудови громадянського суспільства. Однією з фундаментальних складових громадянського суспільства вважають територіальну громаду, яка відповідно до українського законодавства є суб'єктом права і складовою частиною місцевого управління. Це актуалізує вивчення різних аспектів розвитку та функціонування територіальних громад. У цій роботі охарактеризовано історичні та сучасні практики самоорганізації громади з токи зору концепції соціального капіталу.

Традиційні та усталені форми самоорганізації, властиві західним суспільствам, не можуть бути механічно скопійовані в Україні в силу ряду причин. Адже в нашій країні існує своя історія діяльності органів самоорганізації населення (ОСН). Так, за радянських часів ОСН формувались практично лише у вигляді органів громадського нагляду – будинкових, вуличних та квартальних комітетів, рідше – комітетів або рад мікрорайонів. Називати ці форми громадської роботи само організованими в повному сенсі слова не видається доцільним, оскільки їх діяльність багато в чому залежала від місцевих рад та міськвиконкомів. Самі ж комітети розглядались здебільшого як ресурс для держави а не як окреме явище, що має винятково громадську природу і спрямоване на потреби громади [Мішина Н. В. Органи самоорганізації населення: минуле, сучасне, перспективи / Н. В. Мішина. – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2008. – С. 195]. Про розвиток громади, а тим більше про підтримку якихось місцевих ініціатив мова не йшла.

Якщо звернутись до концепції соціального капіталу, рівень якого, як зазначають Р. Патнам [Патнам Р. Д. Творення демократії: традиції громадської активності в сучасній Італії / Р. Д. Патнам, Р. Леонарді, Р. Й. Нанетті. – К. : Основи, 2001. – 301 с.] та Ф. Фукуяма [Фукуяма Ф. Великий крах: людська природа і відновлення соціального порядку / Ф. Фукуяма. – Львів : Кальварія, 2005. – 376 с.], значною мірою залежить від історичного досвіду та традиційних норм і цінностей, то виявиться, що рівень соціального капіталу в українському суспільстві вкрай низький. Це можна пояснити двома чинниками. По-перше, в суспільстві спостерігається значний рівень державного патерналізму, у відповідності до історичного досвіду останніх десятиріч. Вертикальні зв'язки виявляються більш стійкими, аніж горизонтальні взаємодії, побудовані на довірі. По-друге, не зважаючи на значний рівень патерналізму, водночас українському суспільству притаманний значний рівень недовіри до всіх ланок та гілок влади [Лазоренко О. Соціальний капітал: соціальні та професійні мережі в Україні / О. Лазоренко – К. : Енергія, 2010. – 104 с.]. Таким чином, ефе-

ктивності самоорганізації заважає вкрай низький рівень громадянської участі, тобто включення громадян у процеси місцевого розвитку, в діяльність громадських організацій та органів місцевого самоуправління, таких, як квартальні комітети тощо. Низький рівень включення зумовлено низьким рівнем довіри громадян до цих інституцій. І навпаки, низький рівень репрезентації членів спільноти в самоуправлінні спричиняє закритість цих процесів, породжуючи знову ж таки недовіру.

В Україні проекти, орієнтовані на місцевий розвиток, подекуди впроваджуються завдяки діяльності громадських організацій, фінансування яких прямо залежить від грантових програм. Такі проекти призводять до запланованих змін, але не породжують стійкої мережі первинних місцевих взаємодій, не утворюючи соціального капіталу. Тим не менше, останнім часом в Україні виникають і успішно розвиваються різноманітні форми участі мешканців в громадському житті. Одним із прикладів успішної кооперації є запровадження в кількох регіонах України так званих фондів громад. Такі фонди акумулюють кошти, здебільшого за допомогою фандрайзингу, та виділяють на конкурсній основі гранти для реалізації місцевих проектів. Відмінністю від діяльності громадських організацій можна вважати незаангажованість їхньої роботи великими грантодавцями (в тому числі і закордонними), а також принципова орієнтація на потреби місцевої громади.

Одним з яскравих прикладів є фонд громад "Рідня", який працює в м. Стрий Львівської області і на потреби стрийської громади. В 2013 році, відповідно до річного звіту, фонд громади витратив 35 % коштів на підтримку місцевих ініціатив, ще 38 % – на допомогу дітям з особливими потребами [Звіт фонду громад "Рідня" за 2013 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ridnya.org.ua/richnyj-zvit-2013>]. Успіх роботи фонду громад, як свідчить практика, напряду залежить від рівня довіри до людей, які представляють фонд, а також від розгалуженості мережі місцевих активістів та рівня їхньої вмотивованості. Зараз в Україні діє кілька десятків фондів громад, хоча не всі з них відповідають програмним критеріям. Досвід роботи успішних фондів громад доводить, що найбільш успішно вони діють на тих територіях, де в минулому існували успішні приклади споживчої кооперації. Також чималу роль в фандрайзинговій діяльності таких фондів відіграють релігійні громади як інституції, що наслідують колективістські цінності взаємодопомоги та благодійності.

Ще одним прикладом практик самоорганізації можуть слугувати організації співвласників багатоквартирних будинків (ОСББ). В цьому випадку поняття "громада" звужується, порівняно з його традиційним розумінням. Для успішної діяльності ОСББ необхідно усвідомлення всіма мешканцями власного будинку як спільного ресурсу і створення відповідних інституцій для управління цим ресурсом. Як відмічала дослідниця інституцій спільної дії Е. Остром [Остром Е. Керування спільним: еволюція інституцій колективної дії / Е. Остром. – К. : Наш час, 2012. – С. 276–277], такі інституції будуть діяти успішно лише за таких умов: всі присвоювачі (члени територіальної громади як користувачі спільного ресурсу) зацікавлені у про-

довженні діяльності спільного ресурсу; присвоювачі поділяють норми взаємодії та довіри, створюючи тим самим соціальний капітал. ОСББ як практичне втілення теорії М. Олсона щодо латентних великих груп. Згідно з нею, якщо у великій латентній групі виникатимуть "підгрупи федеративної групи", тобто малі групи, об'єднані спільним інтересом (як-от ОСББ), то така велика група загалом ставатиме значно більш здатною до самоорганізації [Олсон М. Логіка колективної дії: суспільні блага і теорія груп / М. Олсон. – К. : Лібра, 2004. – С. 58]. Це відбуватиметься через збільшення кількості взаємодій в малих групах та між ними, а також ієрархізації таких взаємодій.

Отже, практики самоорганізації в територіальних громадах можуть набувати різноманітних форм, які, здебільшого, залежать від історичного підґрунтя, а також від того, наскільки розвинутою є мережа місцевих громадських взаємодій. У цьому сенсі самоорганізація в громаді справді може слугувати виявом громадянського суспільства. Більш вдалим виявляються ті практики самоорганізації в громаді, які мають виразні цілі та визначені і усвідомлений спільний ресурс, а також наявну команду лідерів – формальних чи неформальних.

В. В. Петрунин, канд. філос. наук, доц., ОГУ, Орёл, Россия
petrunin@list.ru

СОЦИАЛЬНОЕ СЛУЖЕНИЕ МОСКОВСКОГО ПАТРИАРХАТА В КОНТЕКСТЕ РАЗВИТИЯ ИНСТИТУТОВ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА

В современной России сложился определенный консенсус вокруг вопроса о необходимости повышения роли институтов гражданского общества в жизни страны. Наличие автономных от государства общественных объединений граждан позволяет не только оказывать определенное влияние на государственную политику, но и реализовывать собственные проекты общественно полезной и благотворительной деятельности.

К институтам гражданского общества относят и религиозные общины, организации и движения. Такая трактовка институтов гражданского общества открывает широкие перспективы для социального служения Русской Православной Церкви в современном мире.

Богословским основанием для общественной деятельности Московского Патриархата служат "Основы социальной концепции Русской Православной Церкви", которые являются "долгосрочной программой общественного служения Церкви, опирающейся на православное богословское осмысление положения Церкви в плюралистическом секулярном обществе" [Предисловие митрополита Смоленского и Калининградского Кирилла, председателя Синодальной рабочей группы по работе "Основ социальной концепции Русской Православной Церкви" // Информационный бюллетень Отдела внешних церковных связей Московского Патриархата. – 2000. – № 8. – С. 3]. Понимание Церковью

социального служения как составной части своей сотериологической миссии подвигает ее на соработничество с государством по широкому кругу общественных проблем [Основы социальной концепции Русской Православной Церкви // Информационный бюллетень Отдела внешних церковных связей Московского Патриархата. – 2000. – № 8. – С. 22–23].

Развитие институтов гражданского общества в России позволяет, с одной стороны, обеспечить присутствие Русской Православной Церкви в общественном пространстве страны и показать, что "область гражданского общества, принадлежит не только тем, кто имеет «секуляриза-ционные» или антиклерикальные взгляды, но и всем гражданам" [Вени-зелос Е. Отношения государства и церкви: взгляд через призму конституции. – М. : Новое издательство, 2008. – С. 92]. С другой стороны, активизация социального служения Церкви и дочерних ей некоммерчес-ких организаций (НКО) способна направить общественное развитие в русле христианского социального учения.

НКО, ориентирующиеся в своей деятельности на принципы социаль-ной этики православного христианства, призваны стать субъектами влияния на органы государственной власти, формировать обществен-ное мнение по социально значимым вопросам, что может, в конечном итоге, способствовать учету позиции Церкви в законотворческом про-цессе. Особую актуальность этому придает легализация в ряде стран мира эвтаназии, гомосексуальных браков, клонирования человека и других греховных, с точки зрения Церкви, личных и общественных пороков. Подобная ситуация актуализирует право Московского Патриар-хата на гражданское неповиновение, которое становится возможным, "если власть принуждает православных верующих к отступлению от Христа и Его Церкви, а также к греховным, душевредным деяниям" [Ос-новы социальной концепции Русской Православной Церкви // Инфор-мационный бюллетень Отдела внешних церковных связей Московского Патриархата. – 2000. – № 8. – С. 20].

Диалог Церкви с государством призван не допустить подобного раз-вития ситуации, а православные НКО должны стать неотъемлемой част-ью стратегии Церкви, направленной на изменение общественной жизни России в соответствии с христианским видением социальной орга-низации общества.

*О. О. Піменова, канд. соц. наук, доц., ЛНТУ, Луцьк
pimka.ru@mail.ru*

ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА ЯК ВАЖЛИВИЙ ІНСТРУМЕНТ РОЗБУДОВИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Процес гуманітаризації та гуманізації вищої освіти, на нашу думку, набуває за сучасних умов нового звучання. Це обумовлюється тим, що сьогодні і гуманізація, тобто процес, що забезпечує актуалізацію гумані-

стичних принципів в освітніх практиках, і гуманітаризація, тобто насичення вузівського навчального процесу за будь-якою спеціальністю такими гуманітарними дисциплінами (чи посилення гуманітарної складової професійно-орієнтованих дисциплін), які б сприяли формуванню громадянських якостей майбутніх фахівців, повинні спрямовуватись на виховання вільної особистості – суб'єкта розбудови незалежної демократичної держави та формування громадянського суспільства в Україні. Зазначимо, що цей процес є складним і довготривалим. Це обумовлюється тим, що про громадянське суспільство можна говорити лише тоді, коли поряд з офіційною владою і законом існує й "оживляючий" їх елемент – вільна, самодостатня і творча особистість. Будучи сферою свободи на відміну від необхідності, вимушеності, дотримання встановленого владою порядку, громадянське суспільство складається з приватного життя людей, вільного ринку, безперешкодного поширення цінностей (інтелектуальних, духовних, релігійних, моральних), різноманітності інтересів, можливостей і способів їх висловлення та здійснення, сукупності вільно встановлених міжособистісних зв'язків (родинних, общинних, економічних, культурних, релігійних).

Громадянське суспільство – це перш за все суспільство, що засновується на гуманістичних принципах міжіндивідуальної взаємодії, на гуманізації усіх сфер суспільного життя, в тому числі освітньої сфери. Подвійну роль останньої у розбудові громадянського суспільства в нашій країні важко переоцінити.

Завданнями громадянської освіти є: формування громадянської позиції майбутніх фахівців; їх озброєння "громадянськими знаннями" та розвиток "громадянських навичок". При цьому громадянська позиція передбачає: розвиток впевненості людини у можливості своєї участі у суспільному житті; у здатність впливати на життя громади; власне участь у громадсько-політичному житті суспільства; виконання своїх громадських обов'язків; відстоювання своїх прав і свобод, прояв відкритості, терпимості і відповідальності при реалізації своїх прав. "Громадянські знання" – це перш за все знання актуального політичного і суспільного контексту; знання своїх політичних, громадських, соціальних і економічних прав, а також своїх громадянських обов'язків. "Громадянські навички" можна визначити як здатність пояснювати, аналізувати, оцінювати і відстоювати свою позицію; використовувати свої знання та вміння активної участі у громадсько-політичних процесах. Таким чином, громадянська освіта повинна сприяти збільшенню компетентності особистості у питаннях суспільного устрою, розвивати свободу її висловлювань та дій, формувати громадянську культуру, що є надзвичайно актуальним в умовах сучасного українського суспільства.

Зазначимо, що за сучасних умов фахівцю з вищою освітою потрібні не лише знання, вміння та навички зі своєї професії, але й знання щодо своїх громадянських прав і свобод, вміння їх захистити, навички участі у суспільному житті, вирішенні громадських проблем, організаторські вміння

тощо. Саме тому вітчизняна освіта повинна змінюватися відповідно до тих політичних та соціально-економічних змін, що відбуваються в нашій країні. З огляду на це, можна стверджувати, що громадянська освіта з її призначенням сприяти формуванню громадянськості та свободи як сутнісних рис сучасної особистості є відповіддю на соціальний запит.

У цьому контексті зазначимо, що громадянська освіта отримала розвиток практично в усіх демократичних країнах. Так, ґрунтовний досвід з її впровадження накопичено у Великій Британії, США, Канаді, Франції, Італії, Нідерландах та інших розвинутих країнах світу, де розроблено навчальні курси, створено різноманітні підручники, науково-методичні центри, налагоджено відповідну підготовку викладачів. Значних зусиль щодо впровадження громадянської освіти, яку ще називають освітою для демократії, докладають і посткомуністичні країни – Польща, Румунія, Латвія.

Отже, формування в Україні громадянського суспільства і демократичної держави безпосередньо залежить від здатності громадян реалізовувати на практиці свої основні права, брати активну участь у громадському житті, відповідально ставитися до політичної системи; від наявності у них навичок вирішення індивідуальних та суспільних проблем. Такі здібності повинні закладатися насамперед системою освіти, оскільки "люди не народжуються зі знанням того суспільного і політичного ладу, які часом зумовлюють можливість існування свободи для них і їхніх дітей. Такі речі треба набути, їм необхідно навчати". У цьому контексті освіта "відіграє виняткову роль у вільних суспільствах", оскільки "у демократичній державі уряд є слугою народу – народу, здатність якого творити, витримувати і поліпшувати цей уряд залежить до великої міри від якості і ефективності освітньої системи, через яку він проходить" [*Розалин Я.* Роль громадянської освіти у формуванні громадянського суспільства. Розвиток демократії та демократична освіта в Україні : мат-ли II міжнар. наук. конф. (Одеса, 24–26 травня 2002 р.) / укл. Л. Марголіна ; Канад.-укр проект "Демократична освіта" ; М-во освіти і науки України ; Ін-т вищої освіти АПН України ; Одеська національна юридична академія. – К. : Ай Бі, 2003. – С. 77].

При цьому, отримані людиною знання, насамперед з таких дисциплін, як філософія, соціологія, політологія, соціальна психологія тощо, на нашу думку, мають підтримуватися навичками участі у житті суспільства. Тому вузівські освітні програми необхідно спрямовувати на формування практичного, аналітичного і критичного мислення студентів. Реалізація цієї мети передбачає перетворення студентів із пасивних об'єктів педагогічного впливу в активних учасників навчального процесу, тобто становлення суб'єкт – суб'єктних відносин, педагогіки партнерства у ВНЗ. Завдяки цьому у майбутнього фахівця формується відчуття повноправного учасника всього суспільного процесу, його громадянська культура.

Виходячи з потреби забезпечення всебічного зв'язку між освітою і формуванням громадянського суспільства, в основу вузівських навчальних програм необхідно покласти його основні принципи і цінності. Пе-

вний виховний вакуум, який утворився у вітчизняній системі вищої освіти за часів незалежності, може і повинен бути заповнений ідеологією громадянськості. Саме ця ідеологія, на нашу думку, є досить дієвою у підготовці майбутніх фахівців як людей з активною громадянською позицією, патріотів своєї країни. Громадянська освіта виступає важливим засобом здійснення даних цілей. Посилення громадянського змісту, демократизація освіти, поряд з оновленням змісту академічних курсів передбачає зміни в методиці їх викладання, пріоритетність особистісно орієнтованих, інтерактивних методів, які забезпечать активну та відповідальну участь студентів у навчанні з метою не тільки здобуття професійних знань та навичок їх застосування, але й набуття знань, вмінь та навичок щодо реалізації своїх громадянських прав та свобод.

В. О. Ситник, студ., КНУТШ, Київ
valery_sytnyck@mail.ru

ВОЛОНТЕРСЬКІ РУХИ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Нині тема громадянського суспільства пов'язана не тільки з уявленнями про демократію та правову державу, але і з уявленнями про співробітництво різних груп населення, про відкрите суспільство і т. д. Залучення громадян до добровільної праці в Європейських країнах є пріоритетним напрямком державної політики. Відповідним чином будується політика урядів по відношенню до некомерційних організацій.

Якщо подивитись на приклади демократичних правових держав з високим рівнем політичної культури і досить розвиненим громадянським суспільством, можна побачити, яку важливу роль в житті цих суспільств займає волонтерська діяльність. На сьогодні в 80 країнах світу регулярно діють волонтерські організації і уряди цих країн переважно висловлюють і надають підтримку цьому безперечно позитивному явищу. [<http://ria.ru/spravka/20100521/236986923.html#ixzz3JAOLg6JR>].

В Україні актуальною наразі є проблема класифікації, організації та введення у поле правових відносин нових форм благодійності і волонтерської діяльності, що пов'язана з реакцією громадськості на проблеми армії, біженців, постраждалих, поранених і т. д.

В Україні правове регулювання сфери добровільної праці та благодійності є недосконалим, існують такі проблеми: надмірне оподаткування благодійної допомоги на різноманітні потреби, армії в тому числі; надмірний бюрократизм, що ускладнює і затримує роботу волонтерів, або навіть змушує діяти поза правовою нормою, що негативно впливає на ставлення до держави загалом; соціальна незахищеність волонтерів, що в даний історичний період змушені працювати в небезпечних умовах.

Волонтерський рух прямо пов'язаний з розвитком громадянського суспільства, що є сферою діяльності вільних громадян, добровільно

сформованих об'єднань незалежних від прямого втручання з боку держави. В Україні волонтерська діяльність веде свою історію з 1992 року, коли в Україні почали роботу американські волонтери – представники Корпусу Миру, почали розвиватися соціальні служби для молоді, основною метою яких була реалізація основних засад Декларації "Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні" [<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2859-12>] та Закону України "Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні" [<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2998-12>]. Створення центрів соціальних служб дало поштовх розвитку волонтерського руху в Україні.

19 квітня 2011 року було прийнято Закон України "Про волонтерську діяльність". Це підсилює законодавчу базу щодо організації волонтерської діяльності, внесло волонтерів у поле правових відносин і автоматично підвищило статус такого роду діяльності через визнання її на законодавчому рівні [<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3236-17>].

Закон України "Про волонтерську діяльність" містив ряд обмежень для розвитку волонтерської діяльності в Україні, в тому числі в частині набуття статусу "волонтерська організація", визначення повноважного центрального органу виконавчої влади у сфері волонтерської діяльності, обмеження за віком щодо участі фізичних осіб у волонтерській діяльності, покладення зобов'язань щодо обов'язкового страхування волонтерів та інші обмеження. Тож цей Закон піддавався критиці і зазнавав змін двічі – в 2012 та 2013 роках.

Сприяння волонтерській діяльності та іншим формам громадської активності визначено стратегічним пріоритетом державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні відповідно до Указу Президента України "Про Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її реалізації" від 24 березня 2012 року № 212/2012 [<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/212/2012>].

В Україні вибухова активізація волонтерського руху є наслідком трагічних подій, що беруть свій початок з кінця минулого (2013) року на Майдані Незалежності і мають продовження у воєнному конфлікті на Сході нашої країни (хоча в різних формах волонтерство існувало, звісно, і до цих подій). Революційні події минулої зими, засилля тероризму на сході нашої країни стали "каталізатором", що спонукає людей до благодійної діяльності та зокрема волонтерства.

Суспільна самоорганізація відповіла на запити часу і виявилася об'єктивно більш продуктивною, мобільною і дієвою, ніж сучасний бюрократизм, який напроти продемонстрував свою архаїчність та інертність. Відчуття загальної небезпеки вплинуло на формування почуття відповідальності і сьогодні більшість українського населення так чи інакше приймає участь у благодійній чи то волонтерській діяльності, тобто, висловлюючись формулюванням Закону, здійснюють "добровільну, безкорисливу, соціально спрямовану, неприбуткову діяльність".

В Україні правове регулювання сфери добровільної праці та благодійності є недосконалим. Треба взяти до уваги, що Закон України "Про волонтерську діяльність" було прийнято в 2011 році вимушено, задля можливості проведення в Україні ЄВРО-2012. Цей закон аж ніяк не був розрахований на участь волонтерів в подіях, що розгорнулись в Україні починаючи з грудня 2013 року. Нині він, на жаль, не відповідає запитам часу.

Як можемо бачити, шлях становлення волонтерської діяльності в Україні на законодавчому рівні був довгим і неоднозначним. З впевненістю зараз можна сказати тільки те, що його ще не пройдено. Попереду ще багато реформ.

Для того, щоб закони стосовно волонтерської діяльності не залишилися символічними, а діяли – захищали права як пересічних громадян, які жертвують власні кошти, так і права волонтерів, які зараз відіграють важливу роль як у підтримці боєздатності армії, допомозі біженцям з місць проведення бойових операцій, так і в інших сферах суспільного життя – необхідно дослухатися до думки людей, що знають всі підводні камені волонтерської діяльності із власного досвіду. Необхідно налагоджувати живу співпрацю між громадянами і державою, якщо ми хочемо змін. Не можна зараз державі йти всупереч загальнонародним тенденціям. Адже ми з вами сьогодні стаємо свідками зародження справжнього громадянського суспільства в нашій державі.

Залучення все більш широких верств населення до активної громадської діяльності допоможе сформувати з часом громадянську і політичну культуру, воно підвищує осмислення відповідальності кожного громадянина за долю держави і скорочує відстань між державою і громадянами.

*Л. В. Слінченко, канд. політ. наук, доц.,
ГНПУ ім. О. Довженка, Глухів
lslinchienko@mail.ua*

МІЖНАРОДНІ ПРОГРАМИ ПІДТРИМКИ ТА РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Поступ України на шляху незалежності впевнено визначив її прагнення будувати власну демократичну державу та громадянське суспільство відповідно до високих європейських стандартів. Парламент України напрацював та затвердив відповідну законодавчу базу: Постанову "Про основні напрями зовнішньої політики" від 2 липня 1993 р., Конституцію України від 28 червня 1996 р. та ін. Закон України "Про засади внутрішньої та зовнішньої політики" від 1 липня 2010 року визначає, що у сфері формування інститутів громадянського суспільства основними засадами внутрішньої політики є посилення взаємодії органів державної влади та органів місцевого самоврядування і об'єднань громадян, запровадження громадського контролю за діяльністю влади тощо. Основними засадами зовнішньої політики є забезпечення інтеграції України в

європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі. Важливу роль у реалізації окреслених завдань відіграють міжнародні та європейські програми, зокрема Угода про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС (1994–2004), програма Європейська політика сусідства (започаткована у 2004 році, поширювалась на 16 країн Східної Європи, Північної Африки та Близького Сходу), ініціатива "Східне партнерство" (регіональний формат східноєвропейського виміру ЄПС по відношенню до шести країн – України, Азербайджану, Білорусі, Вірменії, Грузії, Молдови, започаткований у травні 2009 року). Їх реалізація сприяли посиленню процесів демократизації, зміцненню стабільності і добробуту громадян усіх держав-учасниць та забезпечили формування в Україні правових й інституційних механізмів становлення громадянського суспільства загалом та такого важливого його інституту як місцеве самоврядування.

Ініціатива "Східне партнерства" гармонійно доповнила досягнутий високий рівень двосторонніх відносин України з ЄС та, відповідно до основних напрямів співпраці, визначила чотири тематичні платформи подальшої співпраці: "Демократія, належне врядування та стабільність"; "Економічна інтеграція та наближення до політик ЄС"; "Енергетична безпека"; "Між людські контакти".

Важливим етапом у підтримці та розвитку інститутів громадянського суспільства та місцевої демократії стала програма "Місцевий розвиток, орієнтований на громаду". Вона реалізується за кошти ЄС та Програми розвитку ООН і покликана створити сприятливе середовище для сталого соціально-економічного розвитку на місцевому рівні шляхом самоорганізації та соціальної активізації громад, розробки та впровадження невеликих за обсягом громадських ініціатив у всіх адміністративно-територіальних утвореннях України. Учасники програми – місцеві громади, органи місцевої виконавчої влади та самоврядування – визначають пріоритети розвитку своїх територій, спільно планують та реалізують заходи для стабільного розвитку свого села, селища, міста. На першому етапі (2007–2011) бюджет програми склав 13,3 млн євро, що забезпечило фінансування понад 1000 мікропроектів з енергозбереження в школах та дитсадках, ремонту та закупівлі обладнання для сільських медичних установ, водопостачання; більше 1000 сільських громад покращили умови проживання спільними зусиллями та у партнерстві з місцевою владою. У контексті розвитку громадянського суспільства програма змобілізувала мешканців сільських територій, сформувала навички управління діяльністю, підготовкою та реалізацією проектів громад та планування роботи спільно з місцевими органами влади на умовах спів фінансування програми місцевих бюджетів, інвестицій приватного сектору.

Важливим підсумком першого етапу програми є, на нашу думку, консолідація знань і досвіду громад та їх впровадження у подальшому розвитку територій у сферах охорони здоров'я та охорони навколишнього середовища, енергозбереження та енергозберігаючих технологій, водо-

постачання, підтримки малого бізнесу – розвиток сільськогосподарських/обслуговуючих кооперативів. На реалізацію цих завдань бюджет другого етапу програми, що триватиме до червня 2015 року, складає 17,1 млн євро (98,4 % – кошти ЄС). Значущим для мешканців відповідних територій є зміни у світогляді громадян і влади та зростання довіри громадян до влади, їх готовність взяти на себе частину відповідальності за покращання свого життя, бачення перспектив самостійного формування й використання органами влади та місцевого самоврядування власних бюджетів на користь розвитку громади. Спільне прийняття рішень сприяє посиленню співпраці громад з місцевим бізнесом та формуванню соціально відповідального підприємництва. Водночас з особливою гостротою постає питання вдосконалення існуючої та напрацювання нової правової бази та фінансування. Міжнародні програми сприяють подоланню стереотипів, усвідомленню своєї значущості у громаді та становленню відповідальних громадських лідерів, самореалізації кожного, мобілізації ресурсів для подальшого розвитку громадянського суспільства в Україні.

Таким чином, міжнародні програми сприяють утвердженню норм, принципів, процедур та стандартів демократичного суспільства. Їх успішна реалізація вирівнює територіальні громади, є суттєвим підґрунтям для успішної реалізації концепції децентралізації влади в Україні. На нашу думку, важливу місію у процесах демократизації та побудови громадянського суспільства мають виконати вищі навчальні заклади України через введення у навчальні плани дисциплін з вивчення та поширення відповідного досвіду ("Робота в громаді та місцеве самоврядування", "Сталий соціальний розвиток за участі громад"), створення центрів управління знаннями, налагодження партнерства з учасниками програм, поширення досвіду у молодіжному середовищі. Цьому сприятиме і проєкт ПРООН (фінансується МЗС Данії, 2013–2016) "Демократизація, права людини і розвиток громадянського суспільства в Україні".

А. Ю. Тимошенко, студ., КНУТШ, Київ
anton.timash@gmail.com

ВИХОВАННЯ ГРОМАДЯНИНА ЯК ОСНОВА СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО СТАБІЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ

Формування особистості людини відбувається в соціумі. Держава – один з рівнів соціального середовища, який включає в себе вужчі рівні, такі як школа, сім'я. І на кожному з цих рівнів свідомість людини зазнає певного впливу, який може бути як позитивним, так і негативним. Робота російських ЗМІ у розрізі конфлікту з Україною – яскравий приклад як за допомогою пропаганди впливати на людину, змусити її думати у потрібному для пропагандистів напрямі. Інструментів маніпуляції достатньо і діють вони дуже швидко. Ще Мангейм зазначав "Телефон, радіо... за

допомогою великих організацій прискорили централізацію управління і контролю. Подібна ж концентрація має місце і в області формування громадської думки. У цьому напрямку діє механізоване масове виробництво ідей за допомогою преси та радіо" [Манхейм К. Избранное: Диагноз нашего времени. – М., 2010. – 744 с.]. Ніхто не може захистити людину від цього впливу, лише вона сама, а точніше її критичне мислення.

Україна немає чіткої внутрішньої політики в сфері виховання громадянської культури. Стрижнем українських проблем є умовний поділ на жителів Заходу та Сходу, оскільки в них різний стиль мислення, різні цінності, що демонструє не тільки сьогоднішній конфлікт, а й практично кожні вибори державних органів влади. Програма виховання громадянина має стати основою внутрішньої політики, оскільки направлена на подолання цього поділу шляхом формування громадянської свідомості, в якій будуть закладені цінності патріотизму, гуманізму, основи соціальної взаємодопомоги і рівності людини та держави.

Школа займає одну з ключових ролей у соціальній адаптації людини, проте, коли дитина виходить зі школи і стикається з реальним світом, то розуміє, що не всі норми працюють. Слова Мангейма стають актуальними: "Темпи змін занадто високі, щоб можна було покласти на несвідомий експеримент і вибір. Індивід втрачається в невидимому суспільстві, так як він дуже слабкий, щоб створювати для себе нові норми" [Манхейм К. Избранное: Диагноз нашего времени. – М., 2010. – 744 с.] Якраз поняття "громадянин" як соціальне дзеркало індивіда мало би стати найкращим йому притулком, тому що життя громадянина керується правами, обов'язками та законами, тобто підтримує пласт норм і цінностей. Актуальність проблеми виховання свідомого громадянина в Україні пов'язане з невірним розуміння ролі громадянина у країні. Для наочності необхідно соціологічні опитувань у різних країнах, присвячені темі громадянства. Почнемо з України. Центр Разумкова демонструє опитування "Уявлення про те, що означає бути громадянином":

- 1) можливість відчувати турботу з боку влади, мати належні соціальні гарантії – 24 %;
- 2) мати українське громадянство, український паспорт – 21,2 %;
- 3) відчувати себе частиною єдиного українського народу, його культури і традицій – 19,9 %;
- 4) мати можливість обирати Президента країни, Верховну Раду, місцеві ради, брати участь у референдумах – 10,3 %;
- 5) можливість пишатися досягненнями своєї країни та її представників – 9,3 % (Центр Разумкова, соціологічне опитування "Уявлення про те, що означає бути громадянином").

З цих результатів видно, що роль громадянина як одного з реформаторів держави, активних її діячів знаходиться на 4-му місці (10,3%). На першому місці якраз уявлення громадянина як залежного від держави індивіда, який виживає тільки завдяки її турботі. Така характеристика є сучасним вираженням рабської психології громадян перед державою.

Дещо іншими є результати за кордоном. "Case Foundation" провела опитування американців "Що означає бути громадянином для тебе?" і зробила висновок, що головною ознакою громадянина є залучення до громадського життя твого міста та країни в цілому [Case Foundation. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://casefoundation.org/videos/what-does-citizenship-mean-you>] А головним шляхом до цього є волонтерська громадська робота. Соціологічне опитування в Канаді "DEFINITION OF A "GOOD CITIZEN" демонструє, що хороший громадянин це той, хто:

- 1) здійснює волонтерську роботу – 34 %;
- 2) толерантно ставиться до інших людей – 26 %;
- 3) платить податки – 21 %;
- 4) підкоряється закону – 20 %;
- 5) голосує на виборах – 17 % (Canadians on citizenship, summary report, 2011).

Як бачимо, в обох країнах роль громадянина сильно акцентується на волонтерській роботі, взаємодопомозі. **Волонтерський рух** – це ініціативна допомога своїй громаді, місту, своїй країні. В Україні люди звикли критикувати, а не діяти. Бездіяльність виникає через те, що людина вважає державу своїм начальником, а не партнером. Завдяки волонтерським акціям, людина допомагає державі і таким чином допомагає в результаті сама собі, адже вона частина держава. Грошові відносини, зарплатня виникає у відносинах "начальник – робітник", а у відносинах "**партнер-партнер**" лише взаємна вигода. Тут доречно згадати американського політолога Роберта Патнэма. Він розглядає як має будуватися громадянське суспільство у демократичній державі і відмічає важливість взаємності соціальних інтересів у суспільстві: "Кожен індивідуальний акт в системі взаємності зазвичай характеризується комбінацією того, що можна було б назвати «альтруїзмом короткої дії» або ж «егоїзмом дальньої дії». Я допомагаю тобі сьогодні, сподіваючись, що ти допоможеш мені в майбутньому" [*Патнэм Р. Чтобы демократия сработала: гражданские традиции в современной Италии. – М., 1996*]. Також дослідник відзначає, що **вертикальна структура управління завжди поступається горизонтальній**: "Той факт, що вертикальні зв'язки менш пристосовані для вирішення дилем колективної дії, ніж горизонтальні відносини, може служити одним з пояснень того, чому в XVIII столітті капіталізм виявився ефективнішим феодалізма, а в XX столітті демократія перевершила автократію. Чим більш горизонтально структурована організація, тим ближче вона до інституціонального успіху" [*Патнэм Р. Чтобы демократия сработала: гражданские традиции в современной Италии. – М., 1996*]. Зробити відносини громадянина та держави дійсно горизонтальними можливо лише за умови виховання справжніх освічених громадян.

Необхідно розробити модель педагогічної методології громадянської освіти та втілити її у реалії шкільної освіти в Україні. При цьому, важливо акцентувати не лише на дидактиці цієї концепції у школі, а й залучати

сучасні технології, створювати соціально-культурні проекти для популяризації та підтримки громадянської освіти. Розуміння що таке самоврядування, відчуття цінності свого голосу, вміння працювати в команді заради спільної мети – це основні переваги, які дає громадянська освіта. Виховання активного громадянина змінить установку людини з критики на дію, сприятиме ширшій громадській взаємодії ті швидшій актуалізації та вирішенні проблем громадян.

*І. П. Федірко, канд. філос. наук, доц., КНУТШ, Київ,
О. І. Косілова, канд. політ. наук, доц., НАСБУ, Київ
fedirko@ukr.net*

ПОЛІТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Серед основних тенденцій розвитку сучасних країн особливо вирізняється зростання ролі громадянського суспільства у всіх сферах їх життєдіяльності. Це зумовлює потребу актуалізації дослідження сутності, основних чинників і функцій, особливостей формування громадянського суспільства в сучасній Україні.

Дослідники громадянського суспільства, при всій різноманітності підходів і характеристик, означають його як розвинуту сферу самоврядування, вільного волевиявлення рівноправних громадян, утворену на основі приватних інтересів.

Громадянське суспільство характеризується таким рівнем розвитку, який демонструє його певну самостійність та впливовість у відносинах з державою, відзначається здатністю впливати на органи державної влади та визначати зміст та напрями їхньої діяльності, що відображає його функціональну спрямованість.

Громадянське суспільство – це розвинута система суспільних відносин, основу якої складають недержавні відносини, що реалізуються в діяльності інститутів громадянського суспільства.

Функціональним проявом громадянського суспільства слід вважати таку діяльність його інститутів, яка спрямована на утвердження і захист його головних цінностей, впровадження та оптимізацію інституційних механізмів демократії, а також політико-правових засад її відтворення та вдосконалення.

У сучасних юридичних та політичних дослідженнях громадянське суспільство нерозривно пов'язане з правовою державою. До важливих ознак громадянського суспільства відносяться перш за все: наявність демократичних інститутів і механізмів, які забезпечують кожній людині можливість впливати на формування і здійснення державної політики; визнання людини, її прав і свобод головною цінністю суспільства; ідеологічна і політична свобода; рівноправність і захищеність усіх форм власності; свобода і добровільність праці на основі вільного вибору форм і видів трудової діяльності тощо.

Громадянське суспільство і правова держава відображають найважливіші характеристики та невід'ємні сторони сучасної демократії. Їх об'єднують передусім верховенство правового закону, який є обов'язковим і для громадян, і для держави та забезпечення прав і свобод громадян, гарантом яких має бути держава. З одного боку, реалізація засад правової держави не може не спиратися на відносно автономні механізми саморегуляції громадянського суспільства, а з іншого – органічним доповненням функціонування громадянського суспільства виступають сформовані на правових засадах інститути держави. Окрім того, функціонування правової держави виключає можливість зосередження влади в руках однієї особи, державної або суспільно-політичної структури. Таким чином, з позицій права закономірно відбувається незворотний процес поступового поглинання державної влади громадянським суспільством і передача його інститутам більшої частини повноважень.

Для підвищення ефективності реалізації політичного потенціалу інститутами громадянського суспільства в сучасній Україні необхідно забезпечити реальну, а не формальну участь громадянського суспільства та його інститутів у процесах формування й реалізації державної й регіональної політики, створити умови для активізації участі громадян у процесі підготовки управлінських рішень. Створені при державних органах консультативно-дорадчі структури мають здійснювати громадські експертизи діяльності органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, а їх рекомендації мають бути враховані й відображені у державній політиці.

ЗМІСТ

Секція "ТЕОРІЯ ПОЛІТИКИ"

Підсекція "ЗАГАЛЬНА ТЕОРІЯ ПОЛІТИКИ"

Андрєєва К. І. Етнополітичні конфлікти: сутність та шляхи врегулювання	3
Бабка В. Л. Історична пам'ять як фактор політичного впливу	6
Баталюк І. В. Критика плюралістичної концепції політичної системи суспільства в ліворадикальних та неомарксистських концепціях елітаризму	8
Бердник В. Ф. Вплив пропаганди на цілісність держави	11
Бушанська В. М. Критика механізмів деліберативної політики як основа переосмислення її дійсної природи	12
Герасимович В. А. Особа та її роль у громадянському суспільстві	14
Гончарук В. П. Особливості виборів в умовах тоталітарного політичного режиму	16
Гуменюк А. В. Технології формування іміджу політичного діяча	18
Гурц В. В. Аксіологічний аспект функціонування політичного лідерства в умовах демократії	19
Данильченко К. І. Концепція авторитарної особистості	21
Дзятківська О. С. Символічна політика як комунікативний інструмент державної влади	22
Дроздецкая К. А. Исторические типы насилия. Коренные переломы в понимании феномена	25
Йосипенко С.-В. С. Конфлікт ідентичностей: політичні, релігійні, культурні аспекти	26
Кляшторний М. Д. Російський ідеократичний імперіалізм: від Грозного до Путіна	28
Кобильник В. В. Особливості посткласичного етапу становлення порівняльної політології	30
Корнієнко Г. Ю. Лідерський вплив на модернізаційні процеси в Україні	32
Коршук Р. М. Типології етнократії	35
Корюненко В. Г. Явище "імперського утопізму"	37

Кочетков Д. А.	
Избирательная система Украины	38
Кравченко В. Ю.	
Теорія відносної депривації в контексті дослідження політичного насилля	40
Крочак Я. В.	
Проблеми побудови правової держави в Україні	42
Майнина М. С.	
Сучасні моделі партисипітарної демократії	44
Малкіна Г. М.	
Люстрація як форма політичної відповідальності	46
Маркітантов В. Ю.	
Особливості процесів регіоналізації в Сполученому королівстві Великої Британії та Північної Ірландії	49
Меженська О. В.	
"Державний переворот" та "революція": проблема розрізнення понять	51
Мельник В.	
Political anthropology of the evolution of ethnic organisms and the notion of nation	54
Пасюта Т. А.	
ЗМІ як засіб маніпулювання громадською думкою	56
Петренко А. С.	
Особливості трансформації політичних режимів у посткомуністичних країнах	58
Потіха К. В.	
Лобізм та його місце в українській політиці	59
Радченко Д. В.	
Вплив "цифрового розриву" на функціонування електронної демократії	61
Рудик А. О.	
Специфіка поєднання функцій глави держави та глави виконавчої влади в деяких парламентарних республіках	64
Салтовський О. І.	
Історичний міф у політичному процесі	65
Семенченко А. Г.	
Ідейно-теоретичний зміст основних течій консерватизму	67
Сидоренко М. В.	
Сучасний лобізм: види та методи	69
Ситник О. І.	
Філософія і політика: підстави взаємодії	72
Стегній В. О.	
Армія як політичний інструмент	75
Сурганова Ю. О.	
Національна ідентичність як чинник консолідації суспільства	77
Ткачук Т. В.	
Соціальна держава: трансформування на сучасному етапі суспільного розвитку	79
Тукаленко І. А.	
Біополітика в контексті теорії поколінь прав людини	81
Фіалковська Н. О.	
Трансформація ролі держави в лібералістичній традиції	84

Чаплінський Є. О. Конструктивна критика класичної ліберальної концепції демократії в елітарній демократії Йозефа Шумпетера.....	86
Шапошніков А. О. Основні різновиди сучасних квазідержав.....	89
Шашкова М. І. Патріотизм та націоналізм в епоху глобалізації.....	91

Підсекція "СУЧАСНІ ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ"

Абызова Л. В. Народничество-национализм-демократия: современный политический контекст.....	94
Бучин М. А. Вітчизняна електоральна практика 2014 р.: проблеми та особливості.....	96
Воробйова Т. Л. Детермінанти формування політичних протестних настроїв.....	99
Гордієнко М. Г. "Гібридна війна" як вияв неоімперської агресії.....	101
Гурицька М. С. Зв'язки з громадськістю органів державної влади та органів місцевого самоврядування.....	105
Завальнюк І. О. Жіноче політичне лідерство в Україні: проблеми демократизації та подолання стереотипів.....	106
Зайдель М. І. Персоналізація влади як наслідок інституційної деформації в Україні.....	109
Конончук С. Г. Проблема встановлення загороджувального порогу та практика виборів в Україні.....	111
Лаговська С. С. Правова держава як чинник демократичного розвитку українського суспільства.....	113
Лященко І. А. Державний кордон як простір правопорядку.....	116
Матвєєва Г. А. Проблема пошуку громадянського консенсусу в Україні в контексті інтенсифікації взаємодії політики і права.....	118
Морарь М. В. Політична інтеграція як чинник консолідації українського суспільства.....	120
Обушний М. І. Політичні рішення – ключовий елемент політичного процесу.....	122
Рихлік В. А. Роль зв'язків з громадськістю у виборчих кампаніях.....	124
Руденко А. Ф. Проблеми демократичного переходу в Україні.....	126
Синюченко А. М. Проблеми удосконалення системи безпосереднього народовладдя в Україні.....	128

Смирнова Ю. А.	
О формах политической коррупции в современной Украине	130
Федорищак Х. І.	
Україна – Республіка Польща: встановлення системи міждержавних відносин в сфері політики пам'яті	133
Черпак Т. В.	
Нормативно-правове регулювання законодавчої діяльності Верховної Ради України	136
Шляхтун П. П.	
Регіоналізм як форма децентралізації влади	138

Підсекція "ПАРТОЛОГІЯ"

Гримська М. І.	
Радикалізація електоральних преференцій в Угорщині (до історії питання)	141
Ключкович А. Ю.	
Основні аспекти партійної політизації державно-владної сфери в ФРН	143
Решмеділова О. М.	
Перспективи лівих політичних партій та рухів в Україні та світі	145
Стегній В. О.	
К. Джандя про універсальну теорію політичних партій	147
Теслюк С. А.	
Фандрайзинг як метод отримання фінансових ресурсів у виборчі фонди кандидатів та політичних партій	149

Підсекція "ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА"

Бовкун Н. В.	
Громадянське суспільство за Іммануїлом Кантом	151
Дем'яненко О. О.	
Адміністративна реформа у контексті становлення громадянського суспільства в Україні	152
Демченко В. Ю.	
Самоврядування як невідіємна частина демократії (за працею Алексіса де Токвіля "Демократія в Америці")	154
Євсюкова А. В.	
Громадянське виховання молоді в сучасному суспільстві	157
Косенко Д. В.	
Політична відкритість в процесі демократичних трансформацій	159
Куліш Г. В.	
Громадянське суспільство в Україні: аналіз чинників неефективності функціонування	161
Лексіков Р. О.	
Етичні та процесуальні проблеми прийняття політичних рішень в теорії та практиці сучасних концепцій демократії	163
Лисенко Ю. В.	
Громадянське суспільство: особливості функціонування в процесі демократичних перетворень	166

Лиховид Д. О., Семигіна Т. В.	
Практики самоорганізації в територіальних громадах України	168
Петрунин В. В.	
Социальное служение Московского патриархата в контексте развития институтов гражданского общества	170
Піменова О. О.	
Громадянська освіта як важливий інструмент розбудови громадянського суспільства в умовах сучасного українського суспільства	171
Ситник В. О.	
Волонтерські рухи як основа формування громадянського суспільства в Україні	174
Слінченко Л. В.	
Міжнародні програми підтримки та розвитку громадянського суспільства в Україні	176
Тимошенко А. Ю.	
Виховання громадянина як основа соціально-політичної стабільності держави	178
Федірко І. П., Косілова О. І.	
Політичний потенціал громадянського суспільства	181

Наукове видання

ДНІ НАУКИ

ФІЛОСОФСЬКОГО ФАКУЛЬТЕТУ – 2015

МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ
(21–22 квітня 2015 року)

МАТЕРІАЛИ ДОПОВІДЕЙ ТА ВИСТУПІВ

ЧАСТИНА 9

Друкується за авторською редакцією

Оригінал-макет виготовлено Видавничо-поліграфічним центром "Київський університет"
Виконавець Д. Ананьївський

Формат 60x84^{1/16}. Ум. друк. арк. 10,93. Наклад 100. Зам. № 215-7287.
Гарнітура Arial. Папір офсетний. Друк офсетний. Вид. № Фл23.
Підписано до друку 30.03.15

Видавець і виготовлювач
Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет"
б-р Т. Шевченка, 14, м. Київ, 01601
☎ (38044) 239 32 22; (38044) 239 31 72; факс (38044) 239 31 28
e-mail: vpc@univ.kiev.ua
WWW: <http://vpc.univ.kiev.ua>
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1103 від 31.10.02